

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXIII

TARTALOM

1. Értekezések

- HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – C. TÓTH NORBERT: Pontot az „i-re”
A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője 41
- PÁLMÁNY BÉLA: Új módszerek – új lehetőségek. A prozopográfia új módszerei és kapcsolata
a hagyományos genealógiával, archontológiával – a reformkori magyar országgyűlések almanachja alapján 53

2. Kisebb cikkek

- SZASZKÓ ELEK: Adalékok Krassó megye középkori archontológiájához (1319–1439) 60
- GYÖNGYÖSSY MÁRTON: Egyszarvú vagy farkas? Még egyszer a Szapolyaiak címerhasználatához 66
- NEUMANN TIBOR: A Szapolyaiak címerhasználatáról. Válasz Gyöngyössy Márton írására 71

3. Könyvismertetés

- FORINTOS ATTILA: A székesfehérvári székeskáptalan, Adattár 1777–2004.;
A székesfehérvári székeskáptalan címzetes kanonokjai, Adattár 1795–2010.;
A székesfehérvári püspökség adattára 1777–2010. (ism. HERMANN ISTVÁN). 74
- JAKUBINYI GYÖRGY: Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia.
(ism. BERNÁD RITA). 76
- TAKÁCS IMRE: Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Corpus sigillorum Hungariae medievalis I.
(ism. KURECSKÓ MIHÁLY) 77
- BÉL MÁTYÁS: Notita Hungariae novae historico geographica, II. k., (kiad. TÓTH GERGELY) (ism. TÓTH FERENC) 79

4. Hozzászólások 80

TURUL

LXXXVI. évfolyam

2013. 2. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mol.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

DRASKÓCZY ISTVÁN, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

Heliox Film Kft.

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–C. TÓTH NORBERT
Pontot az „i-re”

*A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője**

„A középkor kutatása viszont annyiban hasonlít a puzzle-ra, hogy nagyon-nagyon sok apró cserepet kell összeraknia az embernek ahhoz, hogy abból valami kijöjjön. Ráadásul ez egy rendkívül hiányos kirakósjáték, ahol csak néhány százaléka van meg az eredeti elemeknek, és ebből kell értelmezhető dolgokat kirakni. Én ezt szeretem nagyon benne, meg – bevallom – magát az adatgyűjtés mechanizmusát is.”

Engel Pál¹

„...az archontológiai kutatás – és nemcsak Magyarországon – elsősorban a mindenkori *politikai elitet* alkotó személyekre terjed ki, azaz egy ország vezető hivatalviselőiről, legfontosabb (egyházi és világi) méltóságairól szolgáltató névsorokat. Ezek ismerete *mellőzhetetlen a szűkebben vett történettudomány műveléséhez*, de gyakran mutatkozik irántuk igény a rokoni tudományokban is (főleg a régészetben és a művészet-történetben). Az ilyen széles körben igényelt listák készítése tekinthető az archontológia tárgyának.” Aligha lehetne jobb definíciót találni Engel Pál sorainál² az alábbiakban tárgyalt tudományterület tárgyára és indokot keresni, vajon miért is adja több kutató a fejét arra, hogy életéből több esztendő töltsön látszólag „száraz” adatsorok összeállítására.

Ami mármost a választ illeti – attól a nem mellékes lehetőségtől eltekintve, hogy akadhat köztük több oly defektussal rendelkező személy is, aki pusztán örömből –, elsősorban azért, hogy egy immáron másfél évtizednél régebben elindult, és a Kárpát-medencei középkorkutatás számára kiemelten fontos program ne maradjon torzóban. Mert a magyar történettudomány forráskiadványokkal és kézikönyvekkel való ellátottságát kicsit is ismerők előtt aligha kell hosszabban taglalni, ilyenek bizony akadnak szép számmal a régiségben éppen úgy, mint korunkban.

* A kutatást és a kézirat elkészítését az OTKA (K 100749.), valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO 00325/11/2.= Neumann Tibor, valamint BO/00445/11/2.= C. Tóth Norbert) támogatta.

¹ „Én voltam a legjobb középkorász a Postán” Engel Pál történésszel Banyó Péter beszélget. *Beszélő*, 6 (2001) 2. sz. 64.

² Engel Pál: Archontológia-Prozopográfia. In: A történelem segédtudományai. (Szerk. Bertényi Iván.) Bp., 1998. (A történettudomány kézikönyve 1.) 30.

Jelenleg ez a helyzet a „Magyarország világi archontológiája 1000–1526” munkacímet viselő programmal is. A kezdeményezés célja, hogy feltárja és összeállítsa a középkori Magyarország báróinak, főpapjainak, megyei hatóságainak, várnagyainak és az udvartartás tagjainak lehető legteljesebb névlistáit. A kezdetek a ’90-es évek első felébe nyúlnak vissza, amikor 1973–1982 között Engel Pál szerkeszteni kezdte saját kutatásait könnyíteni hivatott kéziratát. Ám ezt később, több pályatársa buzdítására, immáron szisztematikus kutatásokkal kiegészítve a szélesebb nyilvánosság elé tárta. Az 1301–1457 közötti időszakot feldolgozó, máig a legfontosabb medievisztikai kézikönyvek közé tartozó műve 1996-ban hagyta el a nyomdát.³ Az azóta a kutatásba szervesen beépült, s mára megszámlálhatatlanul sokszor idézett adattár nehezen túlbecsülhető lendületet adott a középkori politika- és társadalomtörténet művelésének. Vélhetőleg ennek a lendületnek köszönhető, hogy Engel közeli munkatársai közül az Árpád-kor kutatásával foglalkozó Zsoldos Attila vállalta magára, hogy szűkebb korszakára vonatkozóan elkészíti Engel munkájának előzményét. Az adatgyűjtés 2006–2010 között OTKA támogatással folyt, s ennek eredményeképpen a kötet 2011-ben látott napvilágot.⁴ Zsoldos műve bevallottan az „Engelhez” igazodott. Mind a feltárt tisztségek körében, mind pedig az adatközlés módjában (a korszak sajátosságai-iból fakadó szükséges módosításokon kívül) hűen követte a bevált formákat, ezzel is hangsúlyozva az egységes kézikönyvsorozat jelleget. Eszerint tehát 1000-tól egészen 1457-ig minden kutató, érdeklődő rendelkezésére áll a Magyar Királyság *bároi méltóságviselőinek, főpapjainak, megyei hatóságainak* (szolgabírák nélkül) és *várirtokosainak meg várnagyainak* (utóbbiak 1301–1457 között) adattára.

Feltáratlan maradt tehát a késő középkor, az 1458–1526 közötti időszak. A munkálatok azonban már itt is korábban elindultak. Egyfelől – erről még lesz szó – még, ha egyedi, elszigetelt jelenségeként, de léteztek e korszakból is

³ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. k. Bp., 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)

⁴ Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)

archontológiai közlések, másfelől az utóbbi évtizedben több kutató is megkezdte a rendszerezett adatgyűjtést. További lendületet adott a munkának, hogy a fentebb idézett 2006–2010-es OTKA ciklusban nem csupán az Árpád-kori, hanem a késő középkori archontológia előkészületei is helyet kaptak. Ennek előzetes eredményei már korántsem lebecsülendők. Végezetül arról is szót kell ejteni, hogy nagyjából 2000 után a középkori archontológia kutatása ismét méltó helyére került a tudományos-történeti tevékenységek körében. Ezekre az előzményekre alapozva vállalkoztak jelen írás szerzői arra (Pálosfalvi Tamással kiegészülve), hogy 2012–2015 között elkészítsék e fontos kézikönyv harmadik kötetét, a Mohácsig tartó évtizedek lajstromait.⁵

Kétségtelen tény, a feltárást nem kellett a semmiből kezdeni. Ezért szólnunk kell néhány szót az 1990/2000 előtt a kutatók rendelkezésére álló késő középkori archontológiai gyűjtésekről is. Az időrendet valamelyest követvén, Fügedi Erik „A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása” című monográfiáját kell idéznünk. Fügedi a korban újszerűnek számító szociológiai megközelítésű dolgozatot állított össze a korszak báróiról, ehhez azonban szüksége volt azok többé-kevésbé pontos lajstromaira is. Minekutána ilyenek eladdig nem léteztek, maga készített ilyeneket, s közölte azokat könyve függelékében. A meglehetősen egyszerűsített listák (1458–1500 közöttiek) máig a kutatás legfontosabb segédletei közé tartoznak.⁶ Jobb híján.

Alig esztendővel Fügedi után jelent meg Bónis György monográfiája a középkori magyar jogász-kancelláriai értelmiségről és annak tagjairól. E kötet jegyzeteiben és függelékében a magyar királyi udvari bíróságok és kancellária tisztségviselőinek máig egyetlen összeállítása érhető el.⁷ S ha már az áttekintő, nagyobb meritésű archontológiáknál tartunk, Szentpétery Imre posztumusz megjelent, s több szakember által bővített kronológiai kézikönyvről sem feledkezhetünk meg.⁸ E három kötetel azonban az előzmények lényegében ki is merültek.

Lényegesen jobb a helyzet, ha az 1990 utáni publikációkat tekintjük. Teljességre törekvő archontológiai összefoglaló ugyan még csak kísérlet szintjén sem keletkezett, de számos egyedi, kevésbé vagy jobban megbízható közlemény került ki a sajtó alól. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért és a végző adattár megjelenéséig a kutatók dolgát könnyítendő, ezek számbavétele az alábbiakban tematikusan következik a fentebb felsorolt tisztségviselők sorrendjében. Felsorolásunkba kizárólag olyan munkákat emeltünk be, amelyek tudatosan levéltári forrásokra épülnek, s céljuk a lehető legteljesebb adatsorok összeállítása volt (egy-kettő közülük 1990 előtt látott napvilágot, de alaposságuk indokolta beemelésüket a

gyűjtésbe). Megbízhatóságuk, a feldolgozott kútfők aránya ebből eredően más és más, ám egyedi ellenőrzésük nem e sorok íróinak feladata volt. Utóbbiak Engel és Zsoldos módszerét követik, azaz munkájuk során, amikor csak lehet, az eredeti, kézirat források alapján készítik el az adatsorokat, s a korábbi feldolgozások, közlések eredményeit csak ezt követően veszik figyelembe.

Bárók. Pillanatnyilag tudomással bírunk az erdélyi vajdák és alvajdák,⁹ a szörényi bánok,¹⁰ az Alsó¹¹ és Felső Részek¹² főkapitányai, és a kincstartók adatsorairól.¹³

Főpapok. Meglepő lehet, de ezen a téren sem áll túl jól a modern kutatás. Noha az esztergomi¹⁴ és kalocsa-bácsi¹⁵ érsekek, illetve az egri¹⁶ és pécsi¹⁷ püspökök hivatalviselése többé-kevésbé modern feldolgozásokban hozzáférhető, de a többi püspökség tekintetében nincsenek ilyen munkák. Ennek okai számosak, s ezek közül tán az egyik legfőbb, hogy ma már hasonmás és digitális kiadásban is elérhető Conrad Eubel nagyszabású adattára.¹⁸ Ennek adatai jobbra közeliek a valós magyarországi püspökváltásokhoz, de a finomítások – amelyek akár éveket is pontosíthatnak – továbbra sem mellőzhetőek.¹⁹

Megyék. Az utolsó évtized talán a megyei archontológiák terén volt a leggyümölcsözőbb. Szerkezetükben és forrásalapaikban ugyan különböznek, de az alábbi megyék hatóságának modern adattáraival számolhatunk 2012 nyarán: Abaúj,²⁰

⁹ W. Kovács András: Arhondologia voievozilor Transilvaniei (1458–1526). Completări și precizări. Cluj-Napoca, 2012. [Kézirat, sajtó alatt. Ehelyett is megköszönjük, hogy a szerző kéziratát önzetlenül a rendelkezésünkre bocsátotta] – Vö.: Uő.: Voievozi și vicevoievozi ai Transilvaniei la conducerea comitatului Alba în Evul Mediu. In: *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 15/1 (2011) 7–41.

¹⁰ Fenyvesi László: A temesközi-szörényenségi végvárvidék funkcióváltásai (1365–1718). In: *Végvárak és régiók a XVI–XVII. században.* (Szerk. Petercsák Tivadar–Szabó Jolán.) Eger, 1993. (*Studia Agriensia* 14.) 260–263. Uo. 267.

¹² Horváth Richárd: A Felső Részek kapitánysága a Mátyás-korban. *Századok*, 137 (2003) 952–954.

¹³ Soós Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999.

¹⁴ Esztergomi érsekek 1001–2003. (Szerk. Beke Margit.) Bp., 2003.

¹⁵ Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza 1000–1526. Köln, 1991. (*Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.*)

¹⁶ Sugár István: Az egri püspökök története. Bp., 1984.

¹⁷ A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543) (Szerk. Fedele Tamás–Sarbak Gábor–Sümei József.) Pécs, 2009. 125–154.

¹⁸ Korszakunkra: *Conradus Eubel: Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series.* Vol. II. Ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta. Monasterii, 1914., Uő.: *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series.* Vol. III. Saeculum XVI ab anno 1503 complectens. Monasterii, 1923.

¹⁹ Vö.: Neumann Tibor: Győr és Eger között. Egy püspöki áthelyezés története. In: *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére.* (Szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert.) Nyíregyháza, 2011. 357–366.; C. Tóth Norbert: Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. (Függelékében az egri, szerémi és váci püspökök II. Lajos-kori archontológiája) In: Uo. 375–376. – Legújabbban számos főpapi szék elfoglalására vonatkozó forrásokkal: *Tusor Péter–Nemes Gábor: Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605).* Bp.–Róma, 2011. (*Collectanea Vaticana Hungariae. Series I.* vol. 7.)

²⁰ Horváth Richárd: Adalékok a Szapolyaiak északkelet-magyarországi felemelkedéséhez. In: *Analecta Mediaevalia I. Tanulmányok a középkorról.* (Szerk. Neumann Tibor.) Bp., 2001. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Medievalisztika Tanszékének kiadványsorozata)

⁵ Az ezt támogató OTKA program száma: K 100749. Időtartama: 2012. jan. 1–2015. dec. 31.

⁶ Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. (Történeti statisztikai kötetek) 105–124.

⁷ Bónis György: Jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971.

⁸ Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. A Chronológia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. (Szerk. Gazda István–Érszegi Géza–Raj Tamás–Szögi László.) Bp., 1985.

Bars,²¹ Bereg,²² Gömör,²³ Győr,²⁴ Heves,²⁵ Közép-Szolnok és Kraszna,²⁶ Nyitra,²⁷ Pest,²⁸ Somogy,²⁹ Szepes,³⁰ Szabolcs,³¹ Szatmár,³² Tolna,³³ Turóc,³⁴ Ugocsa,³⁵ Vas,³⁶ Veszprém.³⁷ Ezen kívül Erdély hét „klasszikus” megyéjének is elkészült az archontológiája.³⁸ Ezek a közlemények teljes késő középkori megyerendszerünk majdnem felét jelentik.

Váarak. Nos, talán e területen a legrosszabb a helyzet. A téma kör népszerűsége dacára igazán alapos, modern történeti adattárakkal nem rendelkezünk. Természetesen fontosak Csánki Dezső monumentális történeti földrajzi köteteinek váarakat érintő részei, és akadnak egyedi közlemények régebből

is,³⁹ ám a modern kutatás ennél többre tart igényt. S a mai forrásfeltárás ennél lényegesen többre is ad lehetőséget. Adattárunkban pillanatnyilag 827 objektumról rendelkezünk adatokkal, ezzel szemben érdemnek tekinthető összefoglalással csak Gömör⁴⁰ és Zala⁴¹ megyéből bírunk, valamint ismerjük Diósgyőr,⁴² Galgóc,⁴³ Pécs,⁴⁴ Tata⁴⁵ és Visegrád⁴⁶ késő középkori várnagyainak friss adattárát. Toronymagasan emelkedik ki ebből a „mezőnyből” továbbá Koppány Tibor kastély-adattára.⁴⁷

Mindezek áttekintése után illendő feladat annak bemutatása, hogy jelen sorok írói miként is gondolják a késő középkori világi archontológiai adatsorok összeállítását és közzétételét. Első és legfontosabb feladatunk annak rögzítése, hogy a Zsoldos Attila és az Engel Pál által összeállított munkákhoz való szerkezeti „igazodás” feltétlenül indokolt, már csak a követendő hagyományok végett is. Ezen túlmenően azonban, részben a forrásanyag szerkezetére való tekintettel, részben az összeállítók szempontjai szerint változásokat is indokolt végrehajtani. Lássuk ezeket sorjában.

1. A vizsgált tisztségek köre. Nos, ebben nincsen sok változás, a bárók, főpapok, megyék, az udvar és a várbirtokosok/várnagyok fognak szerepelni a késő középkori archontológiában is. Egyetlen bővítésnek az számít csupán, hogy az 1458 utáni megyei adatsoroknál, lévén, hogy erre a források már érdemben lehetőséget adnak, feltűnnek majd a szolgabírák is. Szerepüket, jelentőségüket és választásuk módját Szakály Ferenc kutatásai alapján már nagyjából ismerjük,⁴⁸ ezért adattárba emelésük feltétlenül indokolt, így nyújtva további támpontot a megyei nemesi társadalom vizsgálati számára.

2. Bővítések. A megyei szolgabírákon és a segédpüspökökön kívül terveink szerint több érdemi bővüléssel kell számolnia az érdeklődőnek. Jelentős újítás, hogy az egyes váarak történetére vonatkozó legfőbb szakirodalmak összegyűjtésére teszünk kísérletet. Utóbbi esetben persze nem lehet cél egy

110–111. – Veronika Nováková: Vývoj správy a spisomňovania v Abovskej stolici do roku 1526. *Slovenská Archivistika*, 27 (1992/2.) 71–73. – Novák Veronika: Nyitra, Bars és Abauj vármegyék tisztségviselői és oklevélkiadásuk 1526-ig. In: Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv XVI. (Szerk. Henszel Ágota.) Nyíregyháza, 2003. 35–43.

²¹ Veronika Nováková: Vývoj správy a spisomňovania v Tekovskej stolici do roku 1526. *Slovenská Archivistika*, 23 (1988/2.) 46–48. – Novák V.: Nyitra, Bars, Abauj i. m. 43–48.

²² Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526) Nyíregyháza, 2006. (Szabolcs-szatmár-beregi Szemle füzetek 3.) 15–23.

²³ Havassy Péter: Gömör vármegye középkori fő- és alispánjai. In: Írott és tárgy emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára. (Szerk. Mészáros Kálmán.) Bp., 2002. 37–50.

²⁴ Horváth Richárd: Győr megye hatóságának oklevelei (1328–1525) Győr, 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 1.) 28–32.

²⁵ Havassy Péter: Heves megye középkori tisztségviselői. Eger, 1986. (Studia Agriensia 6.) 24–44.

²⁶ W. Kovács András: The Authorities of Middle Solnoc and Crasna Counties in the Middle Ages. *Transylvanian Review*, 21 Supplement No. 2. (2012) 47–50.

²⁷ Veronika Nováková: Nitrianska stolica do roku 1526. *Slovenská Archivistika*, 19 (1984/2.) 55–57. – Novák V.: Nyitra, Bars, Abauj i. m. 48–55.

²⁸ Tringli István: Pest megye a késő középkorban. Pest megye monográfiája I/2. (A honfoglalástól 1686-ig) (Szerk. Zsoldos Attila, Torma István közreműködésével.) Bp., 2001. 187–191.

²⁹ Borsa Iván: Somogy középkori alispánjai – A Mohács előtti megyei archontológia ügye. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 13. (Szerk. Kanyar József.) Kaposvár, 1982. 11–14.

³⁰ Horváth Richárd: Funkcionári Spišskej župy v neskorom stredoveku (1459–1526). In: Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči, XX. ročník. Zostavil: Ivan Chalupický. Levoča, 2012. 7–24.

³¹ C. Tóth Norbert: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. k. (1387–1526) Bp.–Nyíregyháza, 2003. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 53.) 13–16. – C. Tóth Norbert: Szabolcs megye ismeretlen ispánjai Mátyás király uralkodása idején. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, 42 (2007) 154–163.

³² Piti Ferenc–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor: Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524) (Szerk. C. Tóth Norbert.) Nyíregyháza, 2010. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 65.) 27–41.

³³ Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt. 1314–1525. Szekszárd, 1998. 38–66.

³⁴ Borsa Iván: Turóc vármegye ispánjai és alispánjai 1526-ig. *Levéltári Közlemények*, 60 (1989) 203–217.

³⁵ C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526) Bp., 2006. (Az MTA–MOL Zsigmondkori Oklevéltár kutatócsoport kiadványa) 17–23.

³⁶ Horváth Richárd: Vas megye tisztségviselői a késő középkorban (1458–1526) *Vasi Szemle*, 64 (2010) 728–735.

³⁷ Horváth Richárd: Veszprém megye tisztségviselői a későközépkorban (1458–1526). *Fons*, 7 (2000) 252–266.

³⁸ W. Kovács András: Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája. Kolozsvár, 2010. (Erdélyi tudományos füzetek 263.)

³⁹ Pl.: Barcza Leánder: Kik voltak a kőszegi vár urai és kapitányai? *Vasi Szemle*, 2 (1935) 391–393.

⁴⁰ Havassy Péter: Adatok a Gömör megyei váarak középkori történetéhez. In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve, 43 (2001) (Szerk. Almássy Katalin–Istvánovits Eszter.) 287–300.

⁴¹ Zala megye archontológiai és genealógiai adattára 13–16. század. (Szerk. Szatlóczki Gábor.) CD-ROM. Bp., 2004.

⁴² Kubinyi András: Diósgyőr várnagyai 1458–1526. In: Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig. (Főszerk. Dobrossy István.) Miskolc, 1996. 437–440.

⁴³ Fedeles Tamás: Galgóc az Újlaki éraban (1349–1524). In: Debrecen város 650 éves. Várostartó történeti tanulmányok. (Szerk. Bárány Attila–Papp Klára–Szálkai Tamás.) Debrecen, 2011. (Speculum Historiae Debreceniense 7.) 220–222.

⁴⁴ Fedeles Tamás: Eine Bishofsresidenz in Südungarn im Mittelalter. Die Burg zu Fünfkirchen (Pécs). *Quaestiones Medii Aevi Novae*, 13 (2008) [Warszawa] 214–217.

⁴⁵ Neumann Tibor: A tatai vár és urai a Jagelló-korban. In: A diplomácia választóján. 500 éve volt Tatán országgyűlés. (Szerk. László János.) Tata, 2010. (Annales Tataienses VI.) 80.

⁴⁶ Iván László: A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig. Visegrád, 2004. 188–199.

⁴⁷ Koppány Tibor: A középkori Magyarország kastélyai. Bp., 1999. (Művészettörténeti füzetek 26.)

⁴⁸ Szakály Ferenc: Tolna megye középkori szolgabírái. (Esettanulmány). *Történelmi Szemle*, 39 (1997) 411–424.

teljességre törekvő bibliográfia, de a fontosabb kézikönyvek, monográfiák és korszakunkat érintő tanulmányok (szülessenek azok bármilyen nyelven is) összegyűjtése talán nem tűnik reménytelennek. Terveink között szerepel továbbá – legalább is e sorok leírásakor mindenképp –, hogy az egyes váraknál az ismert tartozéklistákat (pl.: adományok, iktatások alkalmával említve) tartalmazó okleveleket is felsoroljuk, ugyancsak a településtörténeti, birtoktörténeti kutatásokat segítő. Végezetül ugyancsak ide kívánkozik annak rögzítése, hogy az engeli gyakorlattól eltérően, alighanem az egyes megyékhez indokolt besorolni az országgyűlési követeket is, s nem önálló fejezetben hozni neveiket.

A főpapok esetében egyrészt csökkentjük, másrészt jelentősen kibővítjük az Engel Pál Archontológiájában szereplő püspökségek és adatok körét. Csökkentjük, mivel a dalmát egyházmegyék közül csak azok fognak az adattárban szerepelni, amelyek időről-időre felbukkannak a királyi privilégiumok méltóságsoraiban, illetve részét alkották a magyar egyházi hierarchiának. Ennek következtében a raguzai, spalatói és zárai érsekek, a fáriai, makarskai, nonai és sebenicói püspökök nevei hiányozni fognak az adattárból, a vránai perjel pedig a világi méltóságok között kap helyet. Ugyanakkor felvesszük azokat a címzetes püspökségeket, így az argyasi, milkói, moldvabányai és vidini püspököket, akik az egyes főpapok segédpüspökeiként szerepelnek forrásainkban. Mindezzel együtt igyekszünk az összes segédpüspöki hivatalt viselt személyt feltárni. Rajtuk kívül helyet kapnak az egyes egyházmegyék vikáriusai (*vicarius in spiritualibus*), továbbá az egyházmegyék gazdasági irányítói is (*vicarius in temporalibus, administrator/gubernator proventuum, provisor curie*).

3. Elhagyások. Amint a bővítések, úgy az elhagyások is a korszak sajtósági forrásaiból és a korábbi kötetek megjelenése óta a kutatásban megfigyelhető igényekből, irányokból fakadnak. Ennek eredményeképpen, lett légyen társadalomtörténetileg bármily hasznos e csoport ismerete, az udvari lovagok, ifjak tételes, esztendőkre lebontott listáival – amint az

Engel Pál kötetében megtalálható – nem fog találkozni az olvasó. Ennek magyarázata roppant egyszerű: e személyek köre célzatos kutatással csak korlátozottan tárható fel, ám a másfél-százézerhez közeli késő középkori oklevél áttekintése és a várható végeredmény nincs arányban egymással.

A forrásfeltárást a négyfős kutatói csapat megosztva végzi, az átfedéseket és a párhuzamosságokat kiküszöbölendő. 2012-ben elsősorban a megyei adatsorok összeállítása folyik, ennek végén – reményeink szerint az esztendő végére – a megyei oklevelek alapján összeállítható alap-adatsorok mindenhol rendelkezésünkre fognak állni. 2012 augusztusának végén a fentebb felsorolt és már publikált megyéken kívül tucatnál is több további megye archontológiája készült már el. 2013 a bárói méltóságviselők, 2014 a főpapi adatsorok megszerkesztésének éve lesz, míg az utolsó két esztendő a vár-adattár tökéletesítésével és a majdani kötet megszerkesztésével fog telni, ha a tervek maradéktalanul megvalósulnak. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy munkánk talán legfontosabb segédeszköze az Országos Levéltár honlapján keresztül elérhető DL-DF adatbázis az oklevelek fényképeivel egyetemben. (*Collectio Hungarica Diplomatica*. [Szerk. Rácz György.] <http://mol.arcanum.hu/dldf> – [Megtekintés: 2013. augusztus 15.]) A részletes feladatmegosztáson túl, minden nagyobb egységnek egy-személyi, „szerkesztője” is van. Horváth Richárd a vár-adatsorok, Neumann Tibor a megyei listák, Pálosfalvi Tamás a szlavón bánok és vicebánok, valamint a szlavón megyék, míg C. Tóth Norbert a bárók és a főpapok adatsorainak végső formába öntésének felelőse. S hogy az érdeklődők, kutatók tisztában lehessenek azzal, hogy az 1458–1526-os archontológia kötetet a szerkesztő/szerzők milyennek képzelik, a Függelékben közlünk egy-egy eddig publikálatlan bárói, főpapi, megyei és várbirtokos/várnagy adatsort, voltaképpen illusztráció gyanánt. Az ezekben szereplő irodalmi és forráshivatkozások a majdani kötet formájában, rövidítésekkel szerepelnek a jobb használhatóság végett, a feloldásukat lásd az adatsorok után szereplő összesített irodalomjegyzékben.

FÜGGELÉK

Nádor

Vö. Fügedi: Arisztokrácia 105.; Bónis: Jogtudó értelmiség.

Gúti Ország Mihály (1458–1484)

1458. VII. 27. (DL 12901.)⁴⁹

1484. XI. 11. (DL 19004.)⁵⁰

Besenyői Mihály alnádor 1461. V. 7. (Zichy X. 155.) – 1470. IX. 21. (DL 17062.)⁵¹

Vági Miklós ítélőmester 1459. II. 26. (DL 61681.) – 1466. III. 27. (DL 16756.)

Korotnai János ítélőmester 1466. VI. 12. (Zichy X. 381.) – 1497. I. 23. (DL 33207.)⁵²

Győrödi János *cancellarius* 1470. VIII. 12. (DL 17026.)

⁴⁹ Első említése nádorként. E tiszttségében az első kiadványa 1458. VII. 30-án kelt. (DL 31691.) – Garai László leváltására és Gúti Ország Mihály megválasztására az ekkor zajló országgyűlésen, azon belül is VII. 24/25-én került sor. Vö. C. Tóth Norbert: Nádorváltás 1458-ban. Mátyás király első országgyűlésének időpontja. *Turul* 84. (2011) pp. 98–101.; 100–101.

⁵⁰ Utolsó ismert nádori kiadványa.

⁵¹ 1472. I. 25-én nem szerepel neve mellett, hogy alnádor lenne, 1478. III. 12-én már olim Michaelis alias vicepalatiniként fordul elő. (DL 17283.)

⁵² Személyére lásd: Vég hely Dezső: Korothnay Katinka. *Századok* 4. (1870) 14–29.

Szécsényi János *notarius/cancellarius* 1470. VIII. 13. (Széchenyi I. 584.) – 1474. II. 18. (DL 15886.)
 Antal mester, *cancellarius* 1478. X. 22. (DL 15663.)
 Vásárhelyi Pál diák, *secretarius* 1479. VII. 17. (DL 72709.)

Üresedés (1484–1485)

Szapolyai Imre (1486–1487) 1486. II.⁵³
 1487. IX. 12.e. (Bártfa 381/2573.)⁵⁴
 Grebeni Hermanfi László⁵⁵ alnádor 1486. III. 31. (DL 107065.) – 1490. IX. 19. (DL 107608. és 101638.)⁵⁶
 Korotnai János ítélmester 1466. VI. 12. – 1497. I. 23. (Lásd fentebb!)
 Felfalui László *notarius palatinalis* 1487. VIII. 28. (DF 223814.) – IX. 1. (DF 215334.)

Üresedés 1489. VI. 23. (HO III. 438.)
 1492. III. 29. (Lásd alább!)
 Nagylucsei Orbán a nádori bíróság vezetője⁵⁷ 1487. XI. 6. (DL 69513.) – 1491. V. 17. (DL 19720.)
 Grebeni Hermanfi László alnádor 1486. III. 31. – 1490. IX. 19. (Lásd fentebb!)
 Korotnai János ítélmester 1466. VI. 12. – 1497. I. 23. (Lásd fentebb!)
 Szapolyai István (1492–1499) 1492. III. 29. (Engel: Gesch. I. 130.)⁵⁸
 1499. XII. 23. (DL 25287.)⁵⁹
 Hangács Mihály alnádor 1492. VI. 12. (DL 19854.) – 1499. X. 1. (DL 62956.)
 Korotnai János ítélmester 1466. VI. 12. – 1497. I. 23. (Lásd fentebb!)
 Marócsai Ferenc ítélmester 1497. VIII. 14. (DL 69534.) – 1498. IX. 3. (DL 99184.)
 Liskai Horvát Ádám ítélmester 1498. IX. 13. (DL 20726.) – XI. 8. (DF 261892.)
 Sárközi Pál ítélmester 1498. XI. 10. (DL 88829.)
 Mekcsei György *secretarius palatinalis* 1493. VII. 5. (DL 66637.) – 1498. XI. 14. (DL 104842.)

Vingárti Geréb Péter (1500–1503) 1500. V. 8. (§ CIH I. 669.)⁶⁰
 1503. II. 9. (DL 107151.)⁶¹
 Gibárti Keserű István alnádor 1500. (Veress: Olasz 445.) – 1503.
 Gereci Antal ítélmester 1500. IX. 1. (Bánffy II. 377.) – 1503. II. 9. (DL 107151.)

⁵³ Az 1485. december eleje óta zajló országgyűlésen Szapolyai Imrét választották nádorrá, akinek első említése e tisztségében az 1486. január 25-i kelettel ellátott Nagy Törvénykönyv méltóságsora. (DRH 1458–1490. 310.) Kérdés azonban, hogy valóban hihetünk-e ennek a keltezésnek, mivel, mint arról Szapolyai nádor egy másik okleveléből értesülünk, március 1-jén a főpapok és bárók közül még sokan a király mellett tartózkodtak Budán (quod cum feria quarta proxima post festum Beati Mathie apostoli unacum aliis nonnullis dominis prelatibus, baronibus hic Bude penes serenissimum principem dominum Mathiam Dei gratia regem Hungarie, Bohemie etc., dominum nostrum gratiosissimum fuisse constituti – DL 19125. Ugyanennek átíróját idézi DRH 1458–1490. 312. 6. jegyzet: DL 88718.) és az országgyűlés még zajlott, így arra is gondolhatunk, hogy a törvényt a szentesítéskor visszadátumozták. Ennek meglátásom szerint alapvetően két oka lehetett: az egyik, kevésbé valószínű szerint ekkora már nagy vonalakban készen állt a törvény szövege. A másik lehetőség, ami az eddigi és az alább idézett adatokból is látható, az országgyűlés korántsem fejeződött be január 25-én, azaz a törvény szentesítésének dátuma mindenképpen szimbolikus: Mátyást 1458. január 24-én választották meg királlyá, így a január 25-i kelettel ellátott Nagy Törvénykönyvben már az új uralkodási évét (29) tüntethették fel. Mindezt másik oldalról látszik alátámasztani az, hogy Szapolyai Imre első nádori kiadványát március 1-jéről ismerjük (Zichy XI. 421.). A nádori oklevelek teljes hiánya, főleg annak fényében, hogy Bátor István országbírónak február 28-ig közel harminc kiadványát ismerjük, köztük olyanokat, amelyek alapján egyértelmű, hogy március közepén még folytak a tanácskozások Budán, meglehetősen beszédes. Ebből viszont nem következik más, minthogy Szapolyai nádor megválasztására leghamarabb február második felében kerülhetett sor. – Georgius Pray: Specimen hierarchiae Hungaricae ... 1–2. pars. Posonii–Cassoviae, 1776–1779. 354. oldalán közöl egy 1485. XII. 4-i oklevelet, amelyet Szapolyai már nádorként adott ki, ám az oklevél helyes kelte 1486. XII. 4. (A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek [1458–1526]. Közreadja Neumann Tibor. Bp., 2012. [Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak] 171. [175. sz.]

⁵⁴ Izsépi Pál, néhai Szapolyai Imre szervitorának szeptember 13-i leveléből már arról értesülünk, hogy a nádor a napokban elhunyt (dominus noster condam gratiosissimus pallatinus etc. ocubuit et finem vite sue temporalem conclusit), a levél utóiratában pedig arról is beszámolt, hogy a nádort szerdán (szept. 12.) eltemették a szepesi Szent Márton egyházban. (Item dominus pallatinus laudando memorie feria quarta nativitatis virginis Marie thumulatus est in ecclesia Sancti Martini, requiescit in pace.) (DF 215336.) – Utolsó kiadványa: 1487. VIII. 28. Szepes. (DF 223814. = Bártfa 381/2568. – Az oklevél jobb alsó sarkában: Correcta per Felf[...]. Ő azonos Felfalui Pál nádori írónkkal.)

⁵⁵ Személyére lásd Pálosfalvi Tamás: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe. I–II. közlemény. Századok 141. (2007) 843–877. és 142. (2008) 267–313.; alnádorságára lásd II. 304–307.

⁵⁶ Végrendelkezésének a napja. Vö. Pálosfalvi: Grebeni II. 308.

⁵⁷ electus et confirmatus ecclesie Agriensis, thesaurarius regius ac in causis in presencia palatinali vertentibus per ... regem ... iudex deputatus – DL 69513.

⁵⁸ Megválasztásának napja. Vö. Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) II. közlemény. Századok 145. (2011) 293–347.; 314. – Első kiadványa: 1492. IV. 28. (DL 3021.)

⁵⁹ 1499. IX. 1-i végrendeletének kiegészítése. Halála napja: 1499. XII. 25. Pápa. (Köblös József: Szapolyai István Pápan írott végrendelete. In: Istennek, Hazának, Tudománynak. Tanulmányok a 95 éves Nádasdy Lajos tiszteletére. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2008. 144–164.; 160.)

⁶⁰ Az első kiadványa: 1500. V. 13. (DL 88873.)

⁶¹ III. 31-én (DL 56341.) talán még, de V. 27-én (DL 68142.) már néhai.

üresedés (1503–1504)

- Ráskai Balázs tárnokmester, a nádori jelenléten folyó perek király által kiküldött bírása 1503. VIII. 30. (DL 88894.) – 1504. III. 27. (DL 103064.)
 Mezőgyáni Máté ítélőmester 1503. X. 26. (DL 67963.) – XI. 23. (DL 93709.)
 Gereci Antal ítélőmester 1503. X. 27. (DL 71082.), X. 29. (DF 238219.)
 Ellyevölgyi János ítélőmester 1504. II. 3. (DF 224395.) – 1525. VI. 9. (DL 101591.)

Perényi Imre (1504–1519)

1504. V. 4. (DL 70341.)
 1519. II. 5. (Óváry I. 1093.)⁶²
 Magyi Pál alnádor 1504. VII. 10. (DL 46675.) – 1505. X. 12. (Kovachich: Suppl. II. 332.)
 Gibárti Keserű István alnádor 1505. – 1519. II. 12. (DL 26215. fol. 8a.)
 Ellyevölgyi János ítélőmester 1504. II. 3. – 1525. VI. 9. (Lásd fentebb!)
 Désházi Antal *notarius secretarius* 1511. III. 18. (DL 28015.)

Bátori István (1519–1523)

1519. V. 28. (Sanuto II. 146.)⁶³
 1523. V. 13. (DL 23750.)⁶⁴
 Gétyei János alnádor 1520. II. 17. (DL 67589.) – 1525. IV. 23. (DL 86568.)⁶⁵
 Ellyevölgyi János ítélőmester 1504. II. 3. – 1525. VI. 9. (Lásd fentebb!)
 Révay Ferenc⁶⁶ *secretarius palatinalis* 1519. X. 15. (DF 259533.) – 1526. XI. 16. (C. Tóth: Számadás 181/225. sor)

üresedés

Bátori István (1524–1525)

1524. IX. 19. e.⁶⁷
 1525. VII. 6. (Burgio 20.)⁶⁸
 Gétyei János alnádor 1520. II. 17. – 1525. IV. 23. (Lásd fentebb!)
 Ellyevölgyi János ítélőmester 1504. II. 3. – 1525. VI. 9. (Lásd fentebb!)
 Révay Ferenc *secretarius notarius* 1519. X. 15. – 1526. XI. 16. (Lásd fentebb!)

Verbóci István⁶⁹ (1525–1526)

1525. VII. 6. (Burgio 22.)⁷⁰
 1526. IV. 28/29. (Burgio 59–61.)⁷¹
 Kátai Mihály alnádor 1525. X. 10. (DL 105723.) – 1526. II. 23. (DF 257634.)
 Bökényi Benedek ítélőmester 1525. X. 10. (DL 105723.) – 1526. II. 22. (Balassa 574. sz.)

Bátori István (1526–1530)

1526. IV. 29. (Burgio 59–61.)⁷²
 1530. V. 8. (Ortvay: Pozsony IV/1. 182.)⁷³

⁶² A halála napja. (A kiadásban 1518-as dátummal.) Vö. még DL 82511. -- Utolsó kiadványa: 1519. II. 1. (DF 282135.)

⁶³ Megválasztása. Vö. C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. Századok 146. (2012) 443–463.; 456–458. -- Első kiadványa: 1519. VI. 5. (DL 97676.)

⁶⁴ Utolsó kiadványa. -- Az ekkor zajló országgyűlésen II. Lajos király május 13-a és 19-e között elvette tőle tisztségeit. (Vö. Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505–1526. Bp., 1917. 178.)

⁶⁵ Közben volt alnádor: 1523. X. 16. (A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kőfalvi Tamás. Szeged, 2006. 919. sz.)

⁶⁶ Személyére lásd Pálffy Géza: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a 16. században. Történelmi Szemle 51. (2009) 1–20.; 3–4.

⁶⁷ A szeptember 8-ra összehívott országgyűlésen, 12. után (vö. Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. Közzéteszi Horváth Richárd, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert. [A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 67.] Szerkesztette C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2011. 270. sz.), de 19. előtt történt meg a választás, vö. Burgio követ és a lengyel követek IX. 19-i jelentéseivel (Mon. Vat. II/1. 36., Acta Tomicianiana VII. 84.)

⁶⁸ Leváltják az országgyűlésen.

⁶⁹ Oklevelei intulatióiban többféle módon nevezi meg önmagát: *palatinus regni Hungarie / palatinus et servus / regni Hungarie servus*. -- Ez utóbbit 1526. X. 17-én is használja (Magyar országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel. I. köt. [1526–1536.] Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874. [Monumenta Hungariae Historica, III/a. Monumenta comitalia regni Hungariae, I.] 9–10.) – Személyére lásd: Kubinyi András: Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. In: Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Szerk.: Hamza Gábor. Bp., 2001. 65–94.

⁷⁰ Megválasztása. -- Első kiadványa: 1525. VII. 26. (DF 271147.)

⁷¹ Utolsó, nem nádori kiadványa nádorként: 1526. IV. 23. (DL 24281.) -- Egy 1526. VI. 6-i, Dobronya várában kelt, az őt ért jogtalanságokat elpanaszoló levelét mint regni Hungarie servus írta alá. (DF 232738.)

⁷² Megválasztása. Vö. II. Lajos király 1526. V. 5-i oklevelével. (DL 63047.) -- Első kiadványa: 1526. V. 15. (DL 99338.)

⁷³ A Dévény várában bekövetkezett halálának a napja.

Varjasi Nagy Imre⁷⁴ alnádor 1526. VI. 12. (Mon. Ung. 209.) – 1531. VII. 20. (Thurzó-lev. 261.)
 Ellyevölgyi János ítélőmester 1526. V. 15. (DL 99338.), 18. (DL 101603.)
 Révay Ferenc ítélőmester 1526. XI. 30. (Saborski spisi I. 31. sz.) – 1527. XI. (ETE I. 342.)
 Várdai Tamás⁷⁵ ítélőmester 1528. III. 6. (Hédervary II. 3.) – 1531. IX. 2. (Thurzó-lev. 267.)
 Révay Ferenc *secretarius notarius* 1521. V. 29. – 1526. XI. 16. (Lásd fentebb!)
 Nagyváti Antal *secretarius palatinalis* (1526. XII.)/1527. VIII. 23. (Libri regii I. 3.) – 1529. VI. 13. (Uo. 163.)

Kalocsa-bácsi érsek

Vö. Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza 1000–1526. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.) Köln, 1991. – Együttal 1398 és 1444 között (C. Tóth Norbert: Az örökös ispánságok Zsigmond király korában. Történelmi Szemle 53. [2011] 467–477.; 473–474.), majd 1456-tól Bács megye örökös ispánjai, a közbeeső időszakban, illetve az 1440-es évektől párhuzamosan a mindenkori macsói bánok is kezükben tartották a megye ispánságát. (Kubinyi András: A megyéispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái. A Veszprém Megyei Múzeumok közleményei 16. [1982] 169–180.; 169.) – Váradi Péter érsek kegyvesztettsége és bebörtönzése (1486) után Kinizsi Pál vette át a megye vezetését és a jelek szerint egészen a haláláig (1494) viselte is azt. Az érsek újbóli örökös ispáni kinevezése 1494-ben történhetett meg. (DF 282621_759-761.ecw – Az oklevél keltezését a *datum per manus* formula segíti, amelyben Bakóc Tamás már győri és választott egri püspökként szerepel.)

Várdai István (1456–1470) 1456. XII. 9. (Házi I/4. 145.)⁷⁶
 1470. XII. 17. (DL 17098.)

Együttal bácsi örökös ispán (1459. XII. 27. Zichy XII. 27. – 1470. I. 23. DL 16378.),
 Péter bácsi kanonok, epifániai tit. püspök, kalocsa-bácsi segédpüspök 1464. IX. 25. (Érdúj helyi: Kutatásaim 60–63. sz.)
 Fábián dersi prépost, epifániai tit. püspök, kalocsa-bácsi segédpüspök 1467. VI. 6. (Érdúj helyi: Kutatásaim 95. sz.)
 István kalocsai prépost, kanonok és vikárius 1459. IX. 11. (DL 34814.) – 1468. IV. 27. (DL 34911.⁷⁷)
 Várdai Aladár, az érsekség kormányzója 1458. III. 29. (Zichy XII. 255–256.)

Matucsina Gábor (1471–1478) 1471. I. 19. (§ DF 252613.)⁷⁸
 1478. VIII. 10. (§ DF 231630.)

Együttal bácsi örökös ispán és a pétervári apátság commendator-a (1477. V. 4. DF 210923.) is.
 Pankotai János bácsi vikárius 1470. VII. 23. (DL 55913.)
 Bálint decr. doct., bácsi éneklőkanonok és vikárius 1471. III. 14. (DF 247916.) – VII. 31. (DF 259578.)
 János mag. art., olcini örkanonok, bácsi dékánkanonok és vikárius 1472. IX. 4. (DL 108201.)
 Drági Tamás bácsi udvarbíró 1472. X. 12. (DL 17271.)

Handó György (1478–1480) 1478. XI. 12. (§ DL 18146.)⁷⁹
 1480. II. 25. (§ Teleki XII. 115–117.)

Váradi Péter (1480–1501) 1480. IX. 5.⁸⁰
 1501. IV. 10.k.⁸¹

Együttal bodrogi (1484. IV. 26. DL 18954.) és bácsi örökös ispán (1486. IV. 12. DF 252088., 1492. IV. 16. DL 309024., 1499. XI. 3. DL 20862.) is.
 Csamai János kalocsai örkanonok és vikárius 1483. V. 5. (Zichy XI. 342–344.) – 1486. IV. 12. (DF 252088.)
 Temesvári Gergely árkádiai tit. püspök, bácsi olvasókanonok, (segédpüspök?) 1494. VI. 4. (Annatae 191. sz.) – 1499. V. 27. (DL 99203.)
 Garai Bereck art. lib. doct., bácsi örkanonok és vikárius 1498. XI. 29. (Bónis 3781. sz.) – 1499. XI. 3. (Mon. Vespr. IV. 89.)

⁷⁴ 1523-ban a nádor cserögi várnagya volt. (DL 23856.)

⁷⁵ Korábban *stili palatinalis notarius* 1519. VIII. 18. (DL 22889.) – 1525. II. 27. (DF 227494.)

⁷⁶ Engel: Arch. I. 66. – Pápai kinevezése: 1457. II. 25. (HC II. 132.)

⁷⁷ Regesztáját lásd Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi pálos kolostorok oklevelei. (Sztreza, Szvetice, Zlath, Zengg) Levéltári Közlemények 6. (1928) 87–203.; 154.

⁷⁸ Egy 1471. II. 28-i (Teleki XI. 431–433.) méltóságsorban még üresedésben lévőnek jelzik. – Pápai kinevezése: 1471. V. 24. (HC II. 132.)

⁷⁹ Pápai kinevezése: 1479. II. 1. (HC II. 132.)

⁸⁰ Pápai kinevezése: 1481. II. 16. (HC II. 132.) – Személyére lásd: Véber János: Két korszak határán, Váradi Péter pályaképe és írói életműve. PhD értekezés (PPKE BTK Kézirat) Bp., 2009.

⁸¹ Halála napja. – Vö. még Véber János: 1501, Váradi Péter halála. In: A Magyar Irodalom Története. Főszerk.: Szegedy-Maszácz Mihály. Bp., 2007. I. 168–179.

üresedés (1501)	1501. VI. 20. (§ DF 273069.)
Vingárti Geréb László (1501–1502)	1501. X. 3. (DF 253535.) ⁸² 1502. VII. 26. ⁸³
Kálmáncsehi Domokos (1502–1503)	1502. X. 29. (§ DF 236675.) 1503. IV. 10. ⁸⁴
Frangepán Gergely (1503–1520)	1503. VI. 7. (DL 62965.) ⁸⁵ 1520. VIII. 7. (DL 89147.) ⁸⁶ Barcai Máté ⁸⁷ decr. doct., bácsi örkanonok és vikárius 1510. II. 26. (DL 94733.) – 1511. I. 31. (DL 99253.); kalocsai segédpüspök 1510. II. 10. (Érdújhelyi: Kutatásaim 177. sz.) Palinai György decr. doct., bácsi prépost ⁸⁸ és vikárius 1519. III. 26. (DL 82516.) – 1526. I. 27. (DF 257184.)
üresedés	1520. VIII. 24.–1523. I. Viszkai Márk királyi kamarás, az érsekség királyi occupatora 1520. VIII. 24. (DF 274751.) – IX. 9. (DL 106078.) ⁸⁹ Szerdahelyi Imrefi Mihály, az érseki jövedelmek királyi adminisztrátora 1520. IX. 21. (DL 49827.) ⁹⁰ – 1522. (Helyt. oklt. 131. sz.) ⁹¹ Battyányi György, az érsekség királyi kormányzója 1522. (BBCs tizedjegyzék.) – 1522. IX. 28. (Helyt. oklt. 131. sz.)
Tomori Pál (1523–1526)	1523. II. 4. ⁹² 1526. VIII. 29. ⁹³ Egyúttal mint Valkó, Bács és Bodrog megyékbe a király által kiküldött bíró 1525. XI. 4. (DF 259654.) – XII. 31. (DF 259656.) ⁹⁴ Palinai György decr. doct., bácsi prépost és vikárius 1519. III. 26. – 1526. I. 27. (Lásd fentebb!)

Pozsega

Vö. Engel: Arch. I. 164–165. – A megye ispánságát 1465–1466-tól rendszerint ketté osztották: egyik felét vagy a (dalmát–horvát–)szlávón bánok, vagy a bosnyák (ajcai) bánok, másik felét pedig mindig egy helyi várbirtokos család (a Pozsegavárt és Podversát birtokló Héderváriak, az innen származó és Kővárt uraló Szapolyaiak, az Újvárt birtokló Újlakiak vagy a Jagelló korban meggazdagodó Cserneki Dezsőfiék) töltötték be. A nemesi megye ügyeit változatlanul két szolgabíró intézte.

Ispánok és alispánok

Hédervári Imre (1460–1472)	1460. (DL 39156.) 1472. VIII. 5. (DL 88529.) Tiszai Horvát László, Kajdácsi Gergely 1460. (DL 39156.) Bátéi Pán Péter, Kosztolányi Osvát 1464. I. 13. (DL 33506.)
----------------------------	--

⁸² 1501. VII. 27. az erdélyi püspökség már üresedésben van. (DF 216510.=Katona XVIII. 301.) – Vö. C. Tóth Norbert: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez. Századok 143. (2009) 1455–1481.; 1460/39.) – Áthelyező levele: Fraknói Vilmos: Oklevéltár a magyar kegyúri jog történetéhez. Bp., 1899. 69.; Temesváry János: Erdély középkori püspökei. Cluj–Kolozsvár, 1922. 444. 4. jegyz. (DF 282621_0047.ecw.) – Pápai megerősítése: 1502. II. 14. (HC II. 132.)

⁸³ A halála napja. (Knauz Nándor: A magyar egyház régi szokásai VII. régi misekönyveink. II. Nyomatott misekönyvek. Magyar Sion 7. [1869] 81–97.; 90–91. – 1502. VI. 20-i végrendeletét lásd Érdújhelyi Menyhért: A kalocsai érsekség a renaissance-korban. Zenta, 1899. 104.)

⁸⁴ Röviddel később meghalt.

⁸⁵ Pápai kinevezése: 1503. XII. 11. (HC III. 172.)

⁸⁶ 1520. VIII. 24-én már néhai. (DF 274751.)

⁸⁷ 1511-ben árkádiai tit. püspök lett. (Érdújhelyi: Kutatásaim 177. sz.)

⁸⁸ 1526. I. 27-én már boszniai választott püspök. (DF 257184.)

⁸⁹ A lefoglalás ekkor még sikertelen volt. Az ügy hátterére lásd C. Tóth Norbert: Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához. In: „Erősségénél fogva várépítésre való” Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. Szerk. Juan Cabello, C. Tóth Norbert. (A Jósza András Múzeum Kiadványai 68.) Nyíregyháza, 2011. 367–376.; 368–369.

⁹⁰ Vö. még a király 1520. okt. 11-i, pozsonyi levelében írtakkal, amely szerint Frangepán halála után az érsekséget lefoglaltatta. (Acta Tomiciana V. 330.)

⁹¹ Közbenső adat: 1521. III. 19. (DF 279500.)

⁹² Pápai kinevezése. (Consistorialia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae [1426–1605] Közreadja Tusor Péter és Nemes Gábor. [Collectanea Vaticana Hungariae I/7.] Budapest–Róma, 2011. 29. sz., HC III. 172.)

⁹³ A halála napja.

⁹⁴ További adatok: DL 24218., 24221. Székhelyét Péterváradon tartotta.

Dimitrovci Miklós 1465. VII. 26. (DF 231509.)
 Bátéi Pán Péter, Dimitrovci Miklós 1466. VIII. 1. (DL 34216.) – 1469. I. 27. (DL 108315.)
 Dimitrovci Miklós 1470. VII. 20. (DF 244486.)

- János pécsi püspök (Janus Pannonius)⁹⁵ (1466–1469) 1466. VIII. 1. (DL 34216.)
 1469. I. 27. (DL 108315.)
 Sztrazsemlyei Kelemen, Mindszenti János 1466. VIII. 1. (DL 34216.)
 Sztrazsemlyei Kelemen, Ósi Imre 1469. I. 27. (DL 108315.)
- Magyar Balázs (1470) 1470. VII. 20. (DF 244486.)
 Cserneki Dezső fia István, Cirkveniki Bencsics János 1470. VII. 20. (DF 244486.)
- Ernusz János (1474) 1474. IX. 30. (DL 45579.)
 Grabarjai Dezső Miklós 1474. IX. 30. (DL 45579.)
- [Pleternice]szentmiklósi János mester (1477) 1477. IV. 16. (DL 33432.)
- Egervári László (1492–1493) 1492. IX. 28. (DL 74679/41–42.)
 Szencsei György 1492. IX. 28. (DL 74679/41–42.)
- Szapolyai István (1493–1499) 1496. IV. 29. (DL 74679/43.)
 1497. XI. 21. (DL 59870.)
 Garazdinci Garázda Miklós 1496. IV. 29. (DL 74679/43.) – 1497. XI. 21. (DL 59870.)
- Kanizsai László és Pelsőci Bebek János 1496. IV. 29. (DL 74679/43.)
 1497. XI. 21. (DL 59870.)
 Szalai Gyurkó, Horvát Gyurkó 1496. IV. 29. (DL 74679/43.)
 Cserneki András (Kanizsaié), Gnojnicai Ninkovics Dénes (Bebeké) 1497. XI. 21. (DL 59870.)
- Szapolyai János (1500–1510) 1504. XII. 27. (DF 232163.)
 1509. XI. 16. (DL 74755.)
 Garazdinci Garázda Miklós 1504. XII. 27. (DF 232163.)
 Cserneki Dezsőfi Ferenc 1509. XI. 16. (DL 74755.) – 1510. VII. 19. (DL 46949.)
- Gorbonoki István és Szemerei Kelemen (1504) 1504. XII. 27. (DF 232163.)
- Blacai Horvát Miklós, *Sthythar*-i Mihály 1504. XII. 27. (DF 232163.)
- Sztrazsemlyei György és Alapi Boldizsár (1509–1510) 1509. XI. 16. (DL 74755.)
 1510. VII. 19. (DL 46949.)
 Sztrazsemlyei János és Pleternicei Gergely 1509. XI. 16. (DL 74755.) – 1510. VII. 19. (DL 46949.)
- Cserneki Dezsőfi Ferenc (1516–1523) 1516. V. 8. (DL 74757.)
 1522. V. 29. (DL 74679/68.)
 Egyúttal Újlaki Lőrinc herceg, országbíró újvári (Pozsega m.) várnagya és provizora.
- Cserneki Dezsőfi János (1524–1526) 1524. XII. 6. (DL 74679/80.)
 1526. V. 4. (DL 74679/93.)
- Kerekszállási Markos Péter (1524–1526) 1524. VII. 7. (DF 232672.)
 Pavlovci András, Godesnai Okos János 1524. VII. 7. (DF 232672.)

⁹⁵ Személyére lásd legújabbban: Pécsi egyházmegye I. 128–132.

Szolgabírák

Dobrogostyai Miklós, Kálnoki Domokos fia János	1460. (DL 39156.)
Lukacsevci Balázs, Bercsényi Miklós	1464. I. 13. (DL 33506.)
Podvinnai Péter, Kálnoki Domokos fia János	1466. VIII. 1. (DL 34216.)
Podvinnai Péter, Lukacsevci Balázs	1469. I. 27. (DL 108315.)
Podvinnai Péter, Kálnoki Domokos fia János	1470. VII. 20. (DF 244486.)
Podvinnai Péter, Farkashegyi Kazk Márk	1474. IX. 30. (DL 45579.)
Cirkveniki Bencsics György, Farkashegyi Kazk István	1492. IX. 28. (DL 74679/41–42.)
	1496. IV. 29. (DL 74679/43.)
Pavlovci Kazk Zsigmond, Susnyevci Susan György	1497. XI. 21. (DL 59870.)
Zarilci Pál, Susnyevci Susan György	1504. XII. 27. (DF 232163.)
Zdenci Péter, Pavlovci Kazk Zsigmond	1509. XI. 16. (DL 74755.)
	1510. VII. 19. (DL 46949.)
Mikusevci Kormos Pál	1524. VII. 7. (DF 232672.)

Megyei jegyző

Pribinyei Hercegi János mester	1524. VII. 7. (DF 232672.)
--------------------------------	----------------------------

Választott nemesi esküdtek

Orbovai Jakus Miklós	1487. IX. 18. (DF 285280.)
Bercsényi Gergely	1489. X. 13. (DL 33496.)
Zdenci Péter	1489. V. 11. (DL 34242.)

Országgyűlési követek

Zelnatáci Miklós, [Pavlovci] Kazk Zsigmond	1505. X. 12. (Kovachich: Suppl. II. 332.)
Lukacsevci Novák Balázs	1518. VIII. 2. (Szabó 132–133.)

Debrő (Heves m.)⁹⁶

Castrum. A 15. sz. közepén Debrői Imre építtette. A Debrőiek kihalását követően, 1461-től Rozgonyi Sebestyéné, majd utódaié volt (DL 15609., Héderváry I. 305–306., DL 16736., DF 210143.). Sebestyén ágának fiában, Lászlóban történő kihalásakor (1492) a vár a László özvegye és monyorósi Rozgonyi István közötti szerződés révén László özvegye kezével Kanizsai Györgynek jutott. (DL 19936., DL 20055., DL 20067., DL 20065., DL 20062.) Tőle 1496 nyarán hűtlenség miatt II. Ulászló vette el és Bakóc Tamás egri püspöknek adományozta (Erdődy lt. D 953.), ám a jelek szerint az átvétel nem realizálódott, mert Kanizsai 1497-ben elcserélte bélteki Drágfi Bertalannal a szlavóniai Vasmegeyericséért. (DL 20521.) Ettől fogva Drágfi birtok. (DL 20524., Drágfi János itt keltez: Károlyi III. 96.) 1514 júniusában a Dózsa-féle hadak ostromolták, de Drágfi János csapataival vereséget mért rájuk. A Drágfiaktól 1518 májusában Perényi Imre vette zálogba. (Rábik: Szent Adalbert 171–173. DL 22894., DL 23034., DL 23359.) A Drágfi-uradalmak 1520 körül keletkezett összeírásában már nem szerepel, noha 1521-ben Drágfi János még várnagyot tartott benne. Utóbbi 1526. évi végrendelete szerint Perényi kézen van. 1569-ben már rom.⁹⁷ -- Uradalmi tartozéklista: 1461 (DL 15609.), 1496. (Erdődy lt. 953.), 1518 (Rábik: Szent Adalbert 172.) — Aldebrő és Tófalú mára egybeépült települések határán állt. Felszíni nyomai ma már szinte nincsenek, Csalavár helynév őrzi emlékét.

⁹⁶ Csánki I. 52. – Éble Gábor: A debrői uradalom birtoklasi története. Bp., 1909. 8–9. Éble még használhatta a Hédervári levéltár debrői uradalomra vonatkozó okleveleit, amelyek 1945-ben megsemmisültek! – Havassy: Heves 54–55., 60. – 1514-hez: Barta Gábor, Fekete Nagy Antal: Parasztháború 1514-ben. Bp., 1973. 129–130. – A Drágfi-birtokok összeírását lásd: Horváth Richárd, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert: Oklevelek a Bátorai család történetéhez. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006) 367–368. – Heves megye várai 71–72.

⁹⁷ Ubi fuit olim fortalitium Pereniorum retroactis annis dirutum. UetC fasc. 112. nr. 1. 16. oldal.

Várnagyok

(Vö.: Havassy: Heves 60.)

Kalsai Korlát Miklós [Rozgonyiaké]	1466. V. 27. (DF 210306.)
Szepesi Bálint és Spácai Miklós [Rozgonyiaké]	1468. XII. 14. (DL 16736.) ⁹⁸
Spácai Miklós [Rozgonyiaké]	1470. VII. 11. (DL 17038.)
Zsadányi Spácai Boldizsár [Drágfi Jánosé]	1521. IV. 7. (Teleki oklt. II. 449.)

A Függelékhez tartozó irodalom és rövidítésjegyzék

- Acta Tomicianae = Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, eius nominis primi, regis Polonie, magni ducis Lithvanie, Russie, Prussie, Masovie domini ... per Stanislaum Gorski. I–X. Posnaniae, 1852–1899.
- Annatae = Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivio Secreto Vaticano 1421–1536. (A magyarországi egyházmegyék javadalmainak annatái.) Edidit Iosephus Körmendy. Editionem redigerunt et indices composuerunt Kinga Körmendy et Béla Holl. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 21.) Budapest, 1990.
- BBCs tizedjegyzék = Szabó István: Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. (Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 86.) Bp., 1954.
- Balassa = A Balassa család levéltára 1193–1526. Fekete Nagy Antal kézirat alapján sajtó alá rendezte és szerk. Borsa Iván. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 18.) Bp. 1990.
- Bánffy = Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez I–II. Szerkesztette Varjú Elemér, Iványi Béla. Bp., 1908–1928.
- Bártfa = Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319–1501. Összeállította Iványi Béla. I. Bp., 1910.
- Bónis = Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. Balogh Elemér. (Jogtörténeti Tár 1/1.) Bp., 1997.
- Bónis: Jogtudó értelmiség = Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
- Burgio = Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései. Fordította Bartoniek Emma. Bp., 1926.
- C. Tóth: Számadás = C. Tóth Norbert: Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve. Adalékok Magyarország 1526 végi politikátörténetéhez. Levéltári Közlemények 80. (2009) 169–208.
- CIH = Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvénycikkek. Fordították és jegyzetekkel ellátták Nagy Gyula, Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta Márkus Dezső. Bp., 1899.
- Csánki = Csánki Dezső, Fekete Nagy Antal: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–V. Bp., 1890–1913.
- DF és DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp. Diplomatikai Fényképgyűjtemény és Levéltár.
- DRH 1458–1490. = Decreta Regni Hungariae 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 19.) Bp., 1989.
- Engel: Arch. = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História Könyvtár, Kronológiák, adattárak 5.) Bp., 1996.
- Engel: Gesch. = Johann Christian von Engel: Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer. I. Band. Halle, 1797.
- Erdődy It. = Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Familienarchiv Erdődy, Urkundenreihe.
- Érdújhelyi: Kutatásaim = Érdújhelyi Menyhért: Kutatásaim a római levéltárakban. Katholikus Szemle 10. (1896) 605–646.
- ETE = Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából. I. köt. Szerk.: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmond–Karácsonyi János. Bp., 1902.
- Fügedi: Arisztokrácia = Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása (Történeti Statisztikai Kötetek.) Bp., 1970.
- Havassy: Heves = Havassy Péter: Heves megye középkori tisztségviselői. (Studia Agriensia 6.) Eger, 1986.
- Házi = Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7., II. rész 1–6. Sopron, 1921–1943.
- HC = Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, s. R. e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series, ... e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel. Tom. II–III. Monasterii, 1914–1923.
- Héderváry = A Héderváry-család oklevéltára. A M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából közli Radvánszky Béla és Závodszy Levente. I–II. Bp., 1909–1922.
- Helyt. oklt. = Politikátörténeti oklevéltár Bátori István nádor első helytartóságához (1522–1523) Közzéteszi C. Tóth Norbert. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) Bp. 2010.
- Heves megye várai = Nováki Gyula, Baráz Csaba, Dénes József, Feld István, Sárközy Sebestyén: Heves megye várai az őskortól a kuruc korig. (Magyarország várainak topográfiája 2.) Bp.–Eger, 2009.
- HO = Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I–VIII. Győr, Bp., 1865–1891.
- Károlyi = A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára I–V. Sajtó alá rendezte: Géresi Kálmán. Bp., 1882–1897.

⁹⁸ Egyben uruk cserépvári várnagyai is.

- Katona = Katona, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata*, I–XLII. Pestini, Posonii, Cassoviae etc. 1779–1817.
- Kovachich: Suppl. = Martinus Georgius Kovachich: *Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum II*. Budae 1800.
- Libri regii = Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, Királyi könyvek (<http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a100513.htm?v=moldigidat&a=start&a1=>)
- Mon. Ung. = *Monumenta Ungrica*. Edidit Joh. Christianus Engel Viennae, 1809.
- Mon. Vat. = *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Vatikáni magyar okirattár. I/1–6., II/1–3. Bp., 1881–1909. [reprint: 2000.]
- Mon. Vespr. = *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. Közrebocsátja a római magyar történeti intézet*, IV. Bp., 1908.
- Ortvay: Pozsony IV/1. = Ortvay Tivadar: *Pozsony város története IV/1*. Pozsony, 1913.
- Óváry = *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai I*. Ismerteti Óváry Lipót. Bp. 1890.
- Pécsi egyházmegye I. = *A Pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)* Szerk.: Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümegi József. Pécs, 2009.
- Rábik: Szent Adalbert = Vladimír Rábik: *Középkori oklevelek a nagyszombati Szent Adalbert Egyesület levéltárában (1181) 1214–1543. (Capitulum VII.)* Szeged, 2010.
- Saborski Spisi = *Hrvatski Saborski Spisi. Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiarum et Slavoniae*. Vol. I. (1526–1536) uredio Ferdo Šišić. (*Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, 33.) Zagrabiae, 1912.
- Sanuto = Marino Sanuto világkrónikájának Magyar-országot illető tudósításai I–II. Közli Wenzel Gusztáv. *Magyar Történelmi Tár XIV*. (1869) és *XXIV*. (1877)
- Széchenyi = Bártfai Szabó László: *A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története. I. kötet 1252–1732*. Bp., 1911.
- Teleki = Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon, I–XII*. Pest, 1852–1863
- Teleki oklt. = *A Római Szent Birodalmi gróf Teleki család oklevéltára I–II*. Szerk.: Barabás Samu. Bp., 1895.
- Thurzó-lev. = Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532. Közreadja és a bevezető tanulmányt írta Erdélyi Gabriella. (*Lymbus* kötetek 1.) Bp., 2005.
- UetC = Magyar Országos Levéltár, Bp. E 156. (*Urbaria et conscriptiones*) (<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&a=start>)
- Veress: Olasz = Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Kiadja Veress Endre. (*Olaszországi Magyar Emlékek III*. Közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet.) Bp., 1941.
- Zichy = *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeö*. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, I–XII. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kamerer Ernő, Dóry Ferenc és Lukcsics Pál. Bp., 1871–1931.

PÁLMÁNY BÉLA

Új módszerek – új lehetőségek

A prozopográfia új módszerei és kapcsolata a hagyományos genealógiával, archontológiával a reformkori magyar országgyűlések almanachjai alapján

I. A prozopográfia fogalma, módszerei, kapcsolata a genealógiához és archontológiához – dióhéjban

A tudományos igényű magyarországi genealógia és vele szoros kapcsolatban a heraldika két és fél évszázados múltja tekint vissza. Közismert, hogy 1848 előtt a nemességigazolások és a birtokperek sikeres lefolytatása tették elemi érdekévé a rendi kiváltságosoknak leszármazásuk hiteles feltárását és bizonyítását. A magyar családkutatás egészen 1945-ig a nemességközpontúság jegyeit viselte magán, majd közel 40 évig mint „reakciós áltudomány” megbélyegzetté válva csak családi levéltárak segédleteinek készítéséhez kapcsolódhatott.

Az archontológia – az ország vagy egy-egy megye, város vezetőinek, egyes állami vagy egyházi hivatalok, intézmények teljes személyzetének és működési idejének feltárása – elé a marxizmus jegyében nem támasztottak a leszármazások kutatásához hasonló ideológiai korlátokat, de kevesen művelték, és többnyire nem is tekintették történeti segédtudománynak, csak segédlet összeállításnak.

A kutatók számára a legfőbb problémát máig az okozza, hogy e két diszciplína – a családkutatás és a vezetők kimutatásai, adatállományai nincsenek egymással szerves kapcsolatban elfogadott és követendő szabályok szerint. Így a tisztviselő személyek azonosítása is gondot okoz, életadataik pedig csak akkor jelentkeznek, ha hivatalviselésük végét haláluk okozta, a családfákon pedig legfeljebb a személy legmagasabb tisztségének jelölésére van hely.

A prozopográfia az előbbiekhöz képest új történettudományi kutatási módszer, amelynek szabályait az 1970-es évektől dolgozták ki angol tudósok. Lawrence Stone, a fogalom megalkotója szerint „a prozopográfia a történelem szereplőinek egy közös háttérrel rendelkező csoportjának vizsgálata, a közös jellemzők alapján, az életükről készült kollektív tanulmány”. A modern társadalomkutatás interdiszciplináris módszere, eszköze lett és egyben annak terméke, eredménye is. Feltárja a politikai tevékenység társadalmi gyökereit, vizsgálja a társadalmi struktúrát és mobilitást. A létrejött termékek szigorúan meghatározott szempontok szerint készített történelmi személyi adattárak, kollektív biográfiák, amelyek

túlmutatnak a lexikonok szokásos adatfajtáin. A vizsgálat egy meghatározott társadalmi csoport minden tagjára, személyi háttérére (életkor, társadalmi és családi helyzet, vagyon, iskolázottság, hivatali pálya, szellemi munkásság) kiterjed, így kíván magyarázatot találni pl. a politikai beállítottságra. A kutatások Stone iskolája szerint eredendően nem kiemelkedő történelmi személyiségekre, hanem a névtelen tömeg egy közös ismertetőjegyek alapján kiválasztott csoportjára, a személyek közötti kapcsolatokra terjednek ki.

A prozopográfia nem egyének tanulmányozásáról szól, ugyanakkor nem pusztán listák összeállítása bizonyos típusú tisztségviselőkről, amely az archontológia területe. A körülhatárolt csoport(ok)on belüli személyekre vonatkozóan össze kell gyűjteni a meghatározott adatokat, hogy ezáltal elvégezhető legyen bizonyos szintű statisztikai általánosítás, és kirajzolódjék egy társadalomtörténeti tábló.

A francia Claude Nicolet fogalomértelmezése szerint a prozopográfia a társadalomtudomány önálló ága, amely felöleli a genealógiát, az onomasztikát (a tulajdonnevek története, fejlődése, elterjedése kutatását) és a demográfiát, s a csoportok mint a politika- és társadalomtörténet alapelemeinek történelme. Elkülöníti személyek sorozatait, akiknek közös politikai és társadalmi jellemzőik, szervezeti hovatartozásuk van, és az elemzések azonosítják az állandó és változó adataikat.

Az első jelentős prozopográfiai művek ókori és középkori társadalmi csoportok tagjaira vonatkoznak (pl. Anthony R. Birley munkái). Ez nem véletlen, hiszen e régi idők forrásai felettébb szerteágazó és szórt jellegűek – lehetnek feliratok, krónikák és okleveles említések –, így adataik összegyűjtése és a személyekkel való azonosítása elkerülhetetlen kutatói feladat. A személyekre vonatkozó adatok a tradicionális biográfiák minden témakörére vonatkoznak, így jellegük szerint kiterjednek a családfára, továbbá rang- és kitüntetés elnyerési, birtokszerzési eseményekre, másrészt a tanulmányokra, a közpályára vagy foglalkozásra, tudományos, irodalmi vagy művészi, illetve közéleti tevékenységre.

A hagyományos életrajzok mindezen adatokat narratív formában közlik, ám az elbeszélő jelleg nem ritkán azt

is lehetővé teszi, hogy az adatok hiánya felett ügyesen át-
lépjenek a szerzők. A prozopográfia szigorú szabályai ez-
zel szemben kötelezővé teszik, hogy minden névcikk kitér-
jen mindegyik életpálya témakörre. Tehát az adatok hiányát
be kell vallani, vagy jelezni kell, hogy körülbelül a szüle-
tés, a halálozás dátuma, ismeretlen maradt az iskolák neve,
a közpálya egyes időszakai. Mindez nagymértékben segí-
ti az adatállomány alapján végzett statisztikai számításo-
kat, összehasonításokat, illetve a további kutatások irányá-
nak kijelölését.

II. A parlamenti elit prozopográfiája – a brit példa

A parlamentek tagjainak, képviselőinek életrajzi adattárak-
ban való feldolgozására más országokban is vannak példák,
ha nem is bőséggel. Az első és máig leghíresebb vállalkozás
a brit parlament történetének kutatása, amely mércénk lehet
az összehasonlításához. Egy munkáspárti miniszter, Josiah
Wedgwood ezredes kutatásaihoz (*Members of Parliament
1885–1918*) mások is csatlakoztak, elsősorban Sir Lewis Bern-
stein Namier (1888–1960) manchesteri professzor. 1940-
ben megalakult a brit parlament felügyeletével és anyagi tá-
mogatásával működő Történelmi Kutató Intézet (*Institute of
Historical Research*), Namier mellett más híres történészek
(Sir Frank Stenton, Sir John Neal) csatlakozásával.

A II. világháború után a munkálatok újraindultak. A ki-
tűzött cél az angol majd brit parlamentek történetének al-
apos feltárása volt a 13. századi kezdetektől 1867-ig, a máso-
dik parlamenti reformig. Namier maga az 1754–1790 közötti
korszakkal foglalkozott a prozopográfia eszközeit alkalmaz-
va. Az életrajzi adatokon kívül érdeklődése a toryk és a whigek
kis (pártszerű) csoportjaira és azok változó szervező motívu-
maira irányult. A képviselőházat olyan intézménynek tekin-
tette, amely testületi élettel bírt, tagjai presztízst, társadalmi
előnyöket élveztek. Saját bevallása szerint nem hitt az elvek-
ben és szerinte a legjobb kormányzati forma a piszkos ön-
érdekű elité volt. Siegmund Freud barátja és csodálója volt,
a pszichohistoria úttörői között tartják számon. Háromkö-
tetes könyve 1964-ben, négy évvel halála után jelent meg és
John Brooke látta el előszóval. A három kötet tárgyát az 1754–
1790 közötti hat parlamenti választás, a 314 angol, ír, skót és
walesi választókerület és azok 1966 alsóházi képviselőjének
vizsgálata alkotja.

Az elmúlt 50 évben 41 kötetnyi brit parlamenttörténet
jelent meg 15 szerzőtől, 10 korszakról. A legkorábbi vizsgált
korszak az 1386–1421, a legkésőbbi az 1820–1832 közötti cik-
lusok, ám közben vannak fehér foltok a kutatásban (1422–
1508, 1640–1660). 2009 óta dolgoznak a záró 1832–1867-es
időszak 401 választókerülete és 2589 alsóházi képviselője életrajzi
adattárán.

1998 óta a Lordok Háza tagjaira is kiterjesztették a ku-
tatást, folyik az 1660–1832 közötti, sőt legújabbban az angol
polgári forradalom körüli évtizedek (1604–1660) felsőháza-
inak feltárása is. Az intézményi háttér imponáns. Dr. Paul
Seaward igazgató vezetésével 25 kutató dolgozik a History of
Parliament Trust égisze alatt.

Milyen adatokat tartalmaznak ezek a parlamenti történe-
ti személyi adattárak? Az életrajzok lexikális részét a család
és neveltetés (életadatok, vallás, szülők, feleségek, iskolák) és
a betöltött tisztségek alkotják, majd a politikai pálya narratív
leírása következik. A társadalmi státusz meghatározását na-
gyon nehezíti, hogy még a 18. században is csak négy hivatás
volt: a jogász-hivatalnok (*lawyer and placemen*), az egyházi,
a katonai és a tengerészeti. Túl tág volt a jelentése a falusi úri-
ember (*country gentleman*), a kereskedő (*merchant*) foglal-
kozásoknak, sőt az *adventurer* is szalonképes volt, ami akkor
inkább vállalkozót, újabban kalandort jelent, de ide sorolták
például a hivatásos házassági üzletkötőket is.

III. A magyar országgyűlési almanachok hagyománya

A magyar országgyűlések története szintén a 13. századig
nyúlik vissza (1267-ben királyi szerviensek esztergomi gyű-
lése; 1290, 1298 főpapok, bárók nemesek óbudai majd pesti
gyűlése) és 1445-től vált rendszeressé ülésezése a főpapok, fő-
urak mellett a köznemesség és a szabad királyi városok rész-
vételével. Egybehívási és szervezeti rendje, hatásköre továb-
bi 150 éven át finomodott. A legfőbb változást az jelentette,
hogy a Rákos mezei gyűlések tömeges köznemessi részvételét
felváltotta a vármegyék, a városok és a káptalanok 1-2 fős kö-
vetdelegálása. Az 1608. évi I. tc. 240. évről meghatározta a tör-
vényhozásba meghívandók körét és a kéttáblás szervezetet.

A diétai részvételre jogosult természetes és jogi személyek,
illetve rendi kategóriáik szigorú meghatározottsága egyértel-
művé teszi a prozopográfiai vizsgálatok alapkövetelményé-
nek minősülő szilárd csoportképző kritériumokat és a kötött
személyi összetételt. A törvényhozó testület tagjai kétszere-
sen is elitet alkottak, mivel a kiválasztottak választottjai vol-
tak. A Magyar Királyság és tartományai teljes politikai elitje
körülhatárolható és sok szempont szerint elemezhető, ha
a diéták résztvevőinek teljes körét rendi csoportjaikat alapul
véve soroljuk be. A teljes körűséget biztosítják a résztvevők-
ről készült korabeli névjegyzékek, amelyek 1790 után magyar
és latin nyelvű nyomtatványokban rendelkezésre állnak. El-
lentétben az 1848-tól megválasztott népképviselői ország-
gyűlésekkel, ahol minden képviselő egyenrangú és egyenlő
szavazatú volt, a rendi diétákra a bonyolult szabályok és szo-
kások által szigorúan meghatározott és betartott rangsor és az
egyenlőtlenség volt jellemző. Ezt figyelembe kell venni a ren-
di csoportok képzésekor és nem helyes egyszerű betűrendbe
tenni az összes felső és alsótáblai tagot, követet és képviselőt.

Tekintsük át röviden a magyar országgyűlési almanachok
sorozatait! Bár az almanach szó eredetileg irodalmi, isme-
retterjesztő stb. írásokat, esetleg naptárt is tartalmazó zseb-
könyvet, évkönyvet jelentett, ám az uralkodóházak és főran-
gú családok életadatait közlő gothai almanachok mintájára
az országgyűlések tagjairól, követeiről választási cikluson-
ként kiadott életrajzi köteteket is hagyományosan almanach-
nak nevezzük.

Magyarország Karairól és Rendjeiről, vagyis a pozsonyi
országgyűlések tagjairól, követeiről nyomtatott és fűzött név-
és lakkönyvek először az 1825–27. évi diétára latinul jelentek

meg, majd a továbbiakról magyarul láttak napvilágot; az 1848 nyarán Pestre összehívott „Nemzeti Gyűlés” összes tagjáról, majd az 1861. és 1865. évi felsőtáblákról is kiadott a „Névso-ra azon Főpap, Zászlós és Országnagy uraknak, kik az 1861-ki April 6-án megnyitott Országgyűlésre Pesten megjelentek”.

Az országgyűlés hagyományos felsőtábláját 1885-ben szervezték át polgári főrendiházzá, amelynek immár csak a tényleges főpapok és a vagyoni cenzust elérő főurak lehet-tek a tagjai, de új tagsági jogot nyertek például a felsőbbírás-gok elnökei. E reformmal egy időben jelent meg első ízben az 1884–1887. évi országgyűlésről a Halász Sándor által szerkesztett *Országgyűlési almanach* főrendiházi, illetve képvisel-őházi két kötete, ami ciklusonként rendszeressé vált. 1887-től Sturm Albert szerkesztett négy ciklust és a „Sturm-féle alma-nach” 1940-ig sorozattá lett. E kötetek „rövid életrajzi adato-kat” tartalmaztak a törvényhozó testület tagjairól, amelyet maguk az érintettek állítottak össze. Műfajilag narratív ön-életrajzok, íróiknak azonban a szerkesztő nem írta pontosan elő, hogy milyen adatokat milyen részletességgel közöljenek magukról, közéleti és politikai pályájukról; kivételt a pártál-lás jelentett, ami sokszor változott. Az ülésnaplókban és iro-mányokban ugyanis 1944 előtt soha nem jelölték a képviselők pártbeli hovatartozását, mivel a honatya az országgyűlésben nem a pártját, hanem a választókerületét képviselte és párt-csoportjaik inkább klubok voltak.

A két világháború között a két Nemzetgyűlésről (1920–1926), majd az 1926. évi polgári jellegű reformmal létreho-zott felsőházról és képviselőházról 1940-ig minden ciklus-ban kiadták az egyre bővebb és adatgazdagabb almanachokat.

A II. világháború után ez a hagyomány megszűnt. 1945 és 1990 között egyetlen országgyűlésről sem jelent meg alma-nach, nyilvánvalóan összefüggésben a parlamentarizmus sze-repének, jelentőségének az államszocializmus korában bekö-vetkezett csökkenésével.

IV. A magyar országgyűlési almanachok munkálatai a közelmúltban és a jelenben

1990-ben Szabad György, a harmadik magyar köztársaság első szabadon választott országgyűlésének elnöke, történész generációk professzora a Házbizottság egyetértésével elindí-totta a jelenkori almanachsorozatot, amely mind a hat cik-lus parlamentjéről elkészült a Jelenkor kutató Alapítvány Marelyn Kiss József által vezetett munkacsoportja gondozásában. Az elbeszélő jellegű képviselői életrajzok bemutat-ják a család 3–4 nemzedékének tagjait, részletesen ismertetik az iskolai, szakmai, közéleti és politikai pályafutás főbb állo-másait, minden képviselőről fényképet is közölnek.

A vaskos kötetek lapjainak közel fele mellékleteket tartal-maz, amelyek táblázatok százaiban dolgozzák fel az ország-gyűlési választások összefoglaló adatait, közlik a választási eredményeket, bemutatják az országgyűlés tisztikarát, képvise-lőcsoportjait, bizottságait. A képviselők szociológiai össze-tételét is sokoldalúan elemzik, bemutatva legmagasabb isko-lai végzettségüket és foglalkozásaikat, életkor és korcsoport, nem és szülőhelytípus szerinti megoszlásukat.

Szerepelnek a köztársasági elnökök, a kormány tagjai (mi-niszterelnök és helyettesei, tárcavezető és tárca nélküli mi-niszterek, államtitkárok) kinevezési és tisztség végi dátumok-kal, vagyis egy teljes jelenkori archontológiai összeállítás is készült. Nem maradtak ki az almanachból a nemzetközi szer-vezetekbe (Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése, Észak-at-lanti Szerződés Parlamenti Közgyűlése, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Parlamenti Közgyűlése, az In-terparlamentáris Unió Magyar nemzeti csoport vezetősége, a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma) választott magyar tagok sem. A jelenkori almanachsorozat e részletes-ségével, sokoldalúságával teljes mértékben megfelel a képvise-lői almanach műfaj, az archontológia és a prozopografikus személyi adattár sokoldalú követelményeinek, és túlzás nél-kül nemzetközi színvonalú forrásgyűjteménynek mondható.

1990 után egy történeti almanachsorozat munkái is el-kezdődtek. Eddig az 1944–1949 közötti három törvényho-zó testület, az Ideiglenes Nemzetgyűlés, az 1945. szeptembe-ri választásokon megválasztott Nemzetgyűlés, valamint az 1947–1949 közötti Országgyűlés tagjairól jelentek meg köte-tek Vida István majd Marelyn Kiss József főszerkesztésével. Az 1949–1989 közötti népköztársasági – valójában kommu-nista, egypárti – parlamentek ciklusonkénti almanachjainak összeállítása mellett és ellen is lehet érvelni, mivel a teljes-ség igényével szemben tény, hogy ezek nem voltak tényleges népképviselőket, többpártiságot tükröző törvényhozó hatal-mi testületek, hanem a pártállam különböző politikai szín-tereiként működtek.

Az 1848 júliusában Pesten összeült első magyar népkép-viseleti országgyűlés a választójog nem nemesekre való ki-terjesztésével új korszakot nyitott a hazai parlamentarizmus történetében és azzal, hogy végig kitartottak a szabadságharc ügye mellett, legitimitást is biztosítottak az önvédelmi harc-nak. E fontos évfordulóra Szabad György elnökletével nyolc –további hivatás szerint történész – képviselő részvételével szerkesztőbizottság alakult, akik megszerkesztették és kiad-ták *A magyar országgyűlés 1848/49-ben* című kötetet. A ki-lenc történész tanulmánya közép-európai összehasonlítás-ban, a törvényhozás szerkezeti átalakulásának és a kormány parlamenti felelőssége jelentőségének bemutatásával taglalta a legfontosabb tárgyköröket (honvédelem, jobbagyfelszaba-dítás, pénzügyek, művelődés- és egyházpolitika, erdélyi unió, nemzetiségi kérdés).

Felmerült a javaslat, hogy szükséges lenne a népképvisel-ők névtárának közzétevése is, mivel e témában a kutatások még nem hoztak megbízható eredményeket. Valóban nem rendel-keztünk teljes, a korabeli forrásokkal egybevetett és ellenör-zött névtárral, mivel a képviselők mandátumai csak a ple-náris ülés megerősítésével váltak igazolttá, ez pedig számos esetben késlekedett, vagy a zaklatott 1849-es évben – az eltá-voztott vagy lemondottnak nyilvánított és a helyükre pótlólag választott képviselők esetében – nem is történt meg. Az eredeti források teljes körű feltárását és elemzését igénylő feladatra e tanulmány szerzőjét kérték fel. A képviselőház immár hite-les névsora az erdélyi és a néhány szlavóniai és határőrvidéki honatyával együtt 450 – immár bizonyosan tényleges képvise-lőnek nevezhető – személyt tartalmazott. Csak a neveket, a

szakirodalomból összegyűjthető életadatokat, a foglalkozást és a választókerületet, valamint az igazolás, illetve mandátumtól megfosztás dátumát mutattam ki, ám a jegyzék így is a kérdőjelek sokaságát tartalmazta, jelezve mennyire kevésbé ismert legendás, első polgári parlamentünk tagjainak az élete.

Javasoltam, hogy vállalom egy bő életrajzi almanach összeállítását, eredetileg arra gondolva, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetésének 150. évfordulójára, 1999 tavaszára meg is jelenhet. A csoporthoz jeles levéltárosok és történészek csatlakoztak, mivel a forradalom és szabadságharc helyi politikai eseményeit itthoni, erdélyi, felvidéki és délvidéki magyar historikusok széles köre kutatta. Végül éppen 48 szerzője lett a kötetnek, közülük heten határon túliak, és 2002-re – Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójára – meg is jelent.

Az anyaggyűjtés elején bebizonyosodott, hogy a felsőháznak átnevezett felsőtábla 790 meghívott tagjáról 150 év alatt semmilyen kritikai névsor nem készült és a 377 magyar és horvát-szlavón, illetve 73 erdélyi népképviselő közül csak 130 személyről volt valamely általános életrajzi lexikonban vagy Szinnyi József magyar írók életét és műveit bemutató kötetekben kisebb névcikk. Nem egy esetben a nevüket is hibásan ismertük. Az öt országra kiterjedő levéltári kutatások anyakönyvekre, vármegyei és városi közgyűlési iratokra és jegyzőkönyvekre, különböző összeírásokra, családi és személyi levéltárakra terjedtek ki.

Az almanach zöme narratív életrajzokat tartalmaz az összes népképviselőről és a felsőház tagjai közül 21 tisztségviselőről, miniszteri tisztú illetve Országos Honvédelmi Bizottmányba választott tagról. A korábbi rendi felsőtáblához képest az 1848-as felsőház részvételre jogosult tagjainak a rendi csoportjai nem változtak, még a címzetes püspökök is meghívást kaptak, régi jogon. A meghívott 790 tag közül 232 (29,37%) jelent meg egy vagy több ülésen, de Debrecenben már csak 35 főpap és mágnás jelentkezett. A felsőház kevés érdemi tárgyalást végzett, ritkán ült össze, ezért terjedmi okokból is indokolt volt, hogy „egyszerű” tagjairól, főleg a távol maradt 530 személyről ne készüljön teljes, narratív biográfia. Esetükben az életadatokon kívül csak a korábbi és későbbi országgyűléseken való részvételt, a szabadságharc alatti tisztségeket, bizottsági tagságokat, a későbbi elítélést vagy amnesztiát jeleztük, lexikális rövideggel. Ez az „életrajzi adatár” így is 85 oldalnyi lett. A prozopográfia módszere ezzel első ízben jelentkezett a magyar parlamenti almanachokban.

Az életrajzok alapján a bevezető rövid társadalomstatisztikai elemzést is közölt. Addig ilyen számítások – adatok hiányában – nem készülhettek. Im már megállapítható lett, hogy a népképviselők közül a rendiség terminusai szerint hányan voltak mágnások (25 fő), köznemesek (325) és városi polgárok (54), illetve milyen mértékű volt a népesség 94-95%-át alkotó közrendűek – honoráciorok és mezővárosiak (40 fő) kézművesek (4) és jobbágyok (2) – képviseleti aránya. A jogegyenlőségbe emelt volt alávetett (*subditus*) tömeg képviselői csak mintegy tizedét (10,22%) tették ki a törvényhozás alsóházának. A polgári foglalkozások meghatározása nehéz feladat volt, mert a források alapján is nehéz eldönteni, hogy például gróf Széchenyi Istvánt négy uradalma alapján földbirtokosnak vagy minisztersége okán tisztségviselőnek soroljuk-e be, mint

ahogy Kossuth Lajos, sőt, Vörösmarty Mihály is pesti ügyvédnek kellett, hogy minősüljenek a korabeli cím- és névtárak alapján. A két fő csoport a gazdálkodó (107 fő – 23,66%) illetve az értelmiségi-tisztviselő (343 fő – 76,44%) lett. A népképviselők nemzetiségi megoszlásának vizsgálata is újdonságot hozott, mert az immár megbízható életrajzokból kiszámolható volt, hogy 65 magát más nemzethez soroló honatya volt, míg korábban csak 40-45 főre becsülték számukat. További elemzések is lehetségesek, remélhetőleg ezekhez is kellő ismeretanyagot nyújt az 1848/49-es magyar parlament almanachja.

A kötetet 2002. március 13-án mutatták be az Országházban. (Ebben az évben jelent meg Jónás Károly és Villám Judit 69 országgyűlési házelnök életrajzát feltáró imponáns munkája is.) A bemutatás után Áder János házelnök és Soltesz István főtitkár uraktól felkérést kaptam a folytatásra. Természetesnek tartottam, hogy az új téma a reformkor legyen, hiszen a szabadságharc vezetői politikai pályájukat e diétákon kezdték.

A korszakhatárt 1825, illetve 1848 képezte, mivel az 1790. évi LXVII. tc. által létrehozott, majd a francia háborúk alatt félbemaradt rendszeres bizottságok munkálatainak felülvizsgálatát az 1825. évi VIII. tc. alapján választott kilenc országgyűlési bizottság 1828-tól ülésezett Pesten és a jelentéseket főbizottságilag megtárgyalva hamarosan készen álltak a „reform anyagok”. 1832 azért sem tekinthető a reformkor kezdetének – ahogy újabban egyes álláspontok vélik – mivel igaz ugyan, hogy ez volt az első diéta, amelyen sok halasztás után plenárisan terítékre kerültek az ország „közpolitikai” állapotának, bírósági, úrbéri és tanulmányi viszonyai átalakításának ügyei, ám e munkák bizottsági szinten már 1828-tól megkezdődtek.

A legnehezebb döntés az volt, vajon újabb munkacsoportot hozzunk-e létre, vagy egyedül kezdjek a hat diéta – mint utóbb kiderült mintegy 3100 – tagja, követe életadatainak feldolgozásához. Hamarosan be kellett látni, hogy a feldolgozandó személyek ismeretlensége sokkal nagyobb arányú, mint az 1848-49. évi országgyűlés esetében volt, és a kutatás sokféle forrását is célszerűbb „központilag”, egy személy által feltárni a zömmel budapesti közgyűjteményekben, mint felosztani a munkákat. Gyorsan kiderült az is, hogy lehetetlenség „teljes”, az összes szereplő politikai pályája állomásait taglaló életrajzokat írni, mivel eddig csupán nyolc-tíz vezető politikusról készültek eddig alapos életrajzok (Deák, Kölcsey, Wesselényi, Eötvös, Teleki, Szemere, Batthyány és mindenkifelett Kossuth és Széchenyi). A korszakra jellemző „nagy ember szindróma” túlhaladásáról akkor beszélhetünk, ha nem csupán néhány újabb „hérosz” életrajz készül (Klauzálé például nagyon hiányzik), hanem képet kapunk a „helyi hősök” ezreiről is, akik egy-egy vármegyében, városban vezető reformerek voltak. Az ő tevékenységük, támogatásuk nélkül nem lehetett volna sikeres a mozgalom.

Az első feladat a hat diéta (1825-27, 1830, 1832-36, 1839-40, 1843-44, 1847-48) tagjainak, követeinek a megállapítása volt. A kutatás kitűnő forrásai voltak az említett, 1790 óta ki nyomtatott névjegyzékek. Közös jellemzőjük, hogy nem betűrendben, hanem a rendi csoportok – ülésrendet is meghatározó – szigorú hierarchiáját betartva közlik a résztvevők

nevét. Ezt feltétlenül meg kellett tartanunk, mivel a rangsor és az egyenlőtlenség determinálta a csoportok képzését. Nem kevesebb, mint 20 diétai rendi csoportot különböztethetünk meg, az alábbi sorrendben:

A) A felsőtábla tagjai

- I. Magyar királyok és nádorok - királyi helytartók 4 személy
- II. Római katolikus érsekek és megyés püspökök, görög katolikus püspökök 48
- III. Római katolikus címzetes és választott püspökök 29 személy¹
- IV. Pannonhalmi (szentmártoni) bencés apátok, jászóvári premonstreai prépostok 5
- V. Görög ortodox egyházi érsekek és püspökök 15
- VI. Zászlósúrok, Magyarország főméltóságai 23² személy
- VII. A Szent Korona őrei 8³
- VIII. Magyarországi valóságos főispánok 83⁴
- IX. Horvátországi és szlavóniai vármegyék valóságos főispánjai 14
- X. Horvátország követei a felsőtáblán 5
- XI. Fiume és a Magyar Tengeremlék kormányzói 2⁵
- XII. Jelen levő nemzeti és honfű mánások (regalisták) 365⁶
- XIII. Meghívott nemzeti és honfűsített mánások, főpapok, főispánok, akik az országgyűléseken mindig távol voltak, de képviseltették magukat 552 személy
- XIII/B meghívott mánások és özvegyek, akik képviseltették, de (valószínűleg hibás névalakjuk miatt) azonosításuk nem sikerült („fantomok”) 15 személy

B Az alsótábla követei, képviselői

- XIV. Királyi személynökök és a Királyi Tábla tagjai (ítélőmeseterek, ülnökök, királyi jogügyigazgatók a báró és prelátus ülnökei nélkül, akik a felsőtábla tagjai) 74⁷ személy
- XV. Horvátország követei az alsótáblán 10⁸ személy
- XVI. Az egyházi rend követei (káptalani kanonokok, apátságok, prépostságok) 136⁹ személy
- XVII. A magyarországi, szlavóniai és partiumi vármegyék követei: 446¹⁰ személy magyarországi, 22 fő szlavón és 11 fő partiumi vármegyék követe
- XVIII. Szabad kerületek követei (Fiume szabad kikötőváros és Magyar Tengeremlék, Jász-kunság, Hajdúvárosok, Túrmező): 35 személy

¹ Közülük 24 személy megyés püspök lett.

² Közülük 15 személy főispán is volt.

³ Ebből 1 személy fiumei kormányzó is volt.

⁴ 21 személy főméltóság (zászlósúr) lett.

⁵ 1 személy (Ürmény Ferenc) koronaőr és főispán is volt, e méltósága a legnagyobb jelentőségű.

⁶ 325 csak regalista, 29 személy magasabb rangot viselve is tag lett.

⁷ Közülük 44 személy más minőségben is: 27 vármegyei, 1 Horvátország alsótáblai követe, 1 vál. püspök, 1 főispán.

⁸ Közülük 2 személy felsőtáblai követ, 1 főispán lett.

⁹ Közülük 12 megyés, 9 választott püspök lett.

¹⁰ Közülük 7 személy több vármegyében is követ lett.

XIX. Szabad királyi és bányavárosok követei: 310 személy

XX. Távol levő főurak, főpapok és káptalanok képviselői: 1241¹¹ személy

A hat diétán a felsőtáblán összesen 521 főrangú személy jelent meg, 552 meghívott pedig képviseltette magát, az alsótáblán 2056 követ és képviselő, ez mindösszesen 3129 személyt jelent a két rendi csoportban is szereplők duplázódásának leszámításával.

A névcikkek első része a személy genealógiai adatait tartalmazza. Célunk az volt, hogy bemutassuk a család három generációját. Milyen rendű és rangú, foglalkozású szülei, testvérei, házassági kapcsolatai voltak, gyermekei kikkel házasodtak, milyen tanulmányokat, foglalkozást folytattak, tisztségeket töltöttek be. A tradicionális genealógia szabályai szerint az életadatok többgenerációs részletezése alapvető, a tanulmányoké nem szükséges, a foglalkozást, tisztséget pedig elég a legmagasabb ranggal jelezni. A munka során úgy láttam, helyes, ha például a testvérek, gyermekek tanulmányaira, foglalkozására vonatkozó fellelt új adatokat is beillesztem a genealógiai adatok mellé, mert így érzékelhető a mikrotársadalmi kapcsolatok és mobilitás.

A tanulmányok feltárása és bemutatása a prozopográfia szabályai szerint kötelező. A törvényhozás tagjai mint országos politikai elit számára elengedhetetlen követelmény volt a jogi végzettség. A királyi meghívók a szabad királyi városokat, sőt a káptalanokat is felszólították, hogy jogban jártas követeket küldjenek. A jogi képzettség a személyek azonosítása során nagy segítséget jelentett, hiszen a diétai névjegyzékek az ifjú absentium ablegatusoknak csupán a nevét közlik, jó esetben helyesen és előnévvel, az ügyvédi vizsgák jegyzékei alapján azonban biztosabban megválaszolható, ki is az illető. Szögi László és munkatársai évtizedes munkája révén ma már rendelkezésünkre áll a felsőoktatás-történeti kiadványok sorozatának több kötete, például a bécsi egyetem, a kolozsvári, a nagyváradi, a pozsonyi jogakadémiák hallgatóinak gazdag adattáraival. E kötetek – továbbá a pápai református kollégium diákjairól Köblös József által összeállított mű – valójában szintén prozopográfiai munkák, csak a csoportképzés szempontja más. Reméljük, folytatódnak az ilyen jellegű kutatások, és a győri, kassai királyi akadémiák, vagy a debreceni és sárospataki református kollégiumok hallgatói adattárainak kiadása is megvalósul. Végül törekedni kell a középfokú oktatás intézményeinek megállapítására is, amit a gimnáziumi, líceumi anyakönyvek (a leghíresebb, a pesti piarista gimnáziumé számítógépen feldolgozott), továbbá a nyomtatott iskolai értesítők névsorai alapján lehet elvégezni. Nehezebben állapítható meg, ha az ifjakat magántanárok képezték.

A politikai elit adattárának legjellemzőbb fejezete a személyek közpályáját hivatott bemutatni. Magától értetődően más módszerrel kell elvégezni ennek összeállítását, mint hagyományos archontológiai munkáknál, hiszen azok egy-egy

¹¹ Közülük felsőházi tag lett 50 személy (5 főpap, 1 főispán, 41 mánás, 2 koronaőr, 1 horvátországi követ), alsótáblai követ lett 118 személy (4 királyi táblai, 2 horvátországi, 15 káptalani, 59 vármegyei, 2 sz. kir.-i, 36 városi követ).

kormányzati, önkormányzati, egyházi, esetleg egyetemi testület, intézmény tisztviselőinek a nevét, hivatali idejét közlik, itt viszont a pályafutást, a karriert kell minél pontosabban feltárni és nyomon követni a gyakornokságtól a nyugdíjazásig. Talán nem vitatható, hogy ez még a tradicionális archontológiánál is nehezebb.

Milyen erre a célra felhasználható forrásai vannak a koroknak? Talán nem túlzás azt mondani, hogy túl sok, de nem mindig elég. Ha a főméltóságok, főispánok, vármegyék vagy városok tisztviselőinek névsorait állítjuk össze, általában rendelkezésre áll néhány speciális forrástípus vagy összefoglaló dokumentum (tisztújítási, beiktatási közgyűlési jegyzőkönyvek, tisztviselői nyilvántartások). Ezeken túl az országos politikai elit ezernyi tagjára a legfőbb és legáltalánosabb források a név- és címtárak, országos és vidéki kalendáriumok, de a nagyobb városok címkönyvei, az egyházmegyék sematizmusai fejezeteiként a 18. sz. végétől évente közölték a magasabb rangú egyházi, felsőbb hivatali és bírósági, vármegyei, sőt városi tisztviselőket (pl. *Nemzeti Kalendárium*, *Hazai Vándor*, *Pesther Ofner Wegweiser*). Ezek több évtizednyi évfolyamának átnézése és a csoportok tagjaira vonatkozó adatok ki-gyűjtése igazi pepecselés, de végül jó eredményre vezethet. Az 1830 utáni évektől az újságok is közzétették a fontosabb kinevezéseket, előléptetéseket, áthelyezéseket, nyugdíjazásokat, a legtöbbet a *Pressburger Zeitung*, majd 1841-től a *Pesti Hírlap*.

Mi tekinthető a „közpálya” állomásának? Egy személyi adattár akkor jár el helyesen, ha nem válogat ki bizonyos foglalkozás- és állástípusokat, hanem minden megélhetési módot, tisztséget, illetve közszereplést összegyűjt. Az almanach így az egyházi, dikasztériumi (kormányiszéki), felsőbírósági, vármegyei, kerületi, városi tisztségek, vagy az ügyvédkezés mellett sok más foglalatosságra is kitért. A legfontosabb az 1812 előtti vagy 1848–49-es, majd 1861-es és későbbi országgyűlések két tábláján betöltött követi, képviselői megbízatás. Fontos a katonai pálya is, különös tekintettel az 1848–49. évi szabadságharcban való részvételre (Bona Gábor alapvető jelentőségű munkái alapján), továbbá nem hanyagolható el a kaszinói, társulati, tudományos vagy művészeti egyesületi tagság sem.

Végül egy életpályának, egy személy tekintélyének, elismertségének fontos jellemzői az örökölt vagy saját érdemekkel elnyert címek, rangok, kitüntetések, amelyeknek szigorú odaítélési kritériuma és hierarchiája volt. Korabeli kalendáriumok is közölték a legmagasabb, királyilag adományozott címek (pl. Szent István-rend, aransarkantyús vitézi cím, királyi familiáris/udvarnok) tulajdonosait, akik emellett például a királyi tanácsosság fokozatait is elérhették és külföldi katonai rendek tagjaivá, kitüntetések birtokosaivá is válhattak. Ezzel a falerisztika segédtudományát is bekapcsoltuk a prozopográfia által hasznosítottak körébe.

Az almanach legolvasmányosabb részei a titkosrendőri jellemzések. Már az 1848–49. évi szabadságharc parlamentje tagjai életrajzainak összeállításakor is – több szerzőtárs ajánlására – feltártuk a Hadtörténelmi Levéltárban kutatható bécsi titkosrendőrségi kartonokat, amelyek két csoportja a politikailag gyanús, illetve a gyanú felett álló (*politisch verdächtig/unverdächtig*) minősítésű 1848 előtti közszereplő

vagy közhivatalnok személyekre vonatkozott. A kartonokra a néven, életkoron, családi állapoton, lakhelyen kívül gondosan feljegyezték az illetők által 1848 előtt, a „rebilió” alatt, esetleg 1849 után a császári kormányzatban betöltött tisztségeket, a politikai szereplést, a hadbírószági ítélet jellegét, a rendőri megfigyelés megállapításait és annak feloldását. A bécsi titkosrendőrségnek a birodalom minden szegletére kiterjedő működése II. József korától folyamatos volt. Így a reformkorból is nagy tömegű titkosrendőri iratanyag maradt fenn, közülük témánk számára legérdekesebbek a Joseph von Sedlnitzky rendőrminiszter számára Leopold Ferstl vezetésével a pozsonyi országgyűléseken működő ügynökhad által írt „jellemzések” (*Charakteristik*), összefoglalások a diéták tagjairól, követeiről (csak a sok száz ifjú absentium aبلغatus zömét mint statisztát hagyták ki). Jelölik a körülbelüli életkort, a feleségeket és befolyásos rokonokat, a betöltött tisztségeket, a vagyoni, jövedelmi viszonyokat. A politikai jellemzéseket az uralkodóhoz és kormányzathoz való feltétlen hűséges magatartás határozta meg, a feltétlen lojalitástól való legkisebb eltérést már negatívan értékelték és ezt a „pártosságot” a politikusok szakmai felkészültségére, műveltségére, tekintélyére is kiterjesztették. Kevés ellenzékiről írtak jót e téren is. Ismertették a tag vagy követ országos és kerületi üléseken mutatott aktivitását, passzivitását, leadott szavazatait és végül minősítették: szélsőjobb, jobbközép, centrum, balközép, szélsőbal vagy politikailag indifferens.

E források értékelésének két fontos tanulsága van. Egyrészt nemcsak az ellenzéki patriótákról, hanem a „gutgesinnt” személyekről is elkészültek a jellemzések, másrészt a bennük foglalt minősítések alapul szolgáltak a bécsi és hazai uralkodó köröknek az ellenzékiek félreállítására, sőt megbüntetésére, ám a lojalistáknál is kipuhították, milyen cím- és rangbeli emelkedésre, hivatali kinevezésre, előléptetésre vágnak – és íme, rövidesen sok ilyen kívánság teljesült is. Hangos ellenzékiet is meg lehetett vásárolni ily módon. A prozopográfia brit klasszikusai bizonyára nagyon örültek volna, ha hasonló források magyaráznák náluk is a politikai hátteret, de a klaszszikus demokráciától mindez idegen volt.

A prozopográfia új módszerei a számítógépek kora követelményei és lehetőségei szerint megújíthatják a nagy hagyományú történeti segédtudományokat.

Irodalom

I. fejezet

Bara Zsuzsanna: Az ismeretlen prozopográfia. *Neveléstörténet* (2007) 1–2. sz.

Engel Pál: Archontológia – Prozopográfia. In: A történelem segédtudományai (Szerk. Bertényi Iván.) Bp., 1998. 29–39.

Héjja Julianna Erika: Vármegyei archontológiai és prozopográfiai kutatások (XVIII. század–1950). Módszertani tanulmány. Gyula, 2010.

Claude Nicolet prozopográfia definíciója: <http://users.ox.ac.uk/~prosop/prosopdefinition.htm> (Utolsó letöltés: 2013. márc. 31.)

II. fejezet

History of Parliament Trust, ill. a The House of Commons kötetek életrajzai a világhálón is.
<http://www.histparl.ac.uk> <http://www.historyofparliamentonline.org>
 Stone, Lawrence: Prosopography. Daedalus, 100 (1971) 46–76.
http://www.history.ac.uk/makinghistory/historians/stone_lawrence.html
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/> (Utolsó letöltés 2013. ápr. 3.)
 Namier, Lewis: http://www.history.ac.uk/makinghistory/historians/namier_lewis.html (Utolsó letöltés 2013. ápr. 3.)

III. fejezet

Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény [Naponként való jegyzései az 1790., 1792., 1796., 1802., 1805., 1807. esztendőben ... rendelt Magyar ország gyűlésének...]
 [Posony szabad királyi városába 1808., 1811. esztendőben rendeltetett ... Magyar ország gyűlésének jegyzőkönyve] 2 db Lajstroma A' Magyar Ország 's hozzá kaptsolt Részek Státusainak és Rendeinek,
 [Név, és lak-könyve, az 1825., 1830., 1832., 1839., 1843., 1847. évre Posony várossában Ország-gyűlésre egybegyűlt Magyar Ország Karainak és Rendeinek]
 Az 1848. évi július 2-ára egybehívott Nemzeti Gyűlés képviselőinek 's a Felső Ház tagjainak név-' s lak könyve Pest, 1848.
 Történeti almanachok
 1884–1944 közötti (Sturm-féle) Országgyűlési Almanachok (22 kötet)
<http://www3.arcanum.hu/almanach/opt/a081030.htm?v=pdf&a=start>

IV. fejezet

Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III. k. Bp., 1998–1999.
Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.
Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. jav. kiadás. Bp., 2000.
Jónás Károly–Villám Judit: A Magyar Országgyűlés elnökei 1848–2002. Bp., 2002.
 Országgyűlési almanach. Történelmi sorozat (1944–1949) (Főszerk. Vida István–Marelyin Kiss József.) Bp., 1994–2005. 3 kötetben
Történeti almanach sorozat 1944–1949
<http://www.ogyk.hu-ekönyvt/mpgy/alm/almanach-1944-45,1945-47,1947-49/index/html>
Jelenkori almanach sorozat 1990–2012
 Országgyűlési almanach 1990–2012 (Főszerk. Marelyin Kiss József.) Bp., 1993–2012.
 Az 1848/49. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. (Szerk. Pálmány Béla.) Magyar Országgyűlés, Bp., 2002.
Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. I–II. k. Argumentum Kiadó–Országgyűlés Hivatala, Bp., 2011. [Recenziók: Kecskeméti Károly Levéltári Szemle, 61 (2011) 4. sz. 31–35.; Sebők Richárd, Századok, 146 (2012) 6. sz. 1501–1505.; Szluha Márton, Turul, 84 (2011) 4. sz. 148.]
Kereskényi Dávid: A reformkori politikusok új almanachja. Beszélgetés Pálmány Bélával. Honismeret, 39 (2011) 6. sz. 54–57.
Varga Júlia: A Kolozsvári Királyi Líceum hallgatósága 1784–1848. Felsőoktatás-történeti kiadványok. Új sorozat. Bp. 2000.
Varga Júlia: A Nagyváradi Jogakadémia (1780–1848) és a Püspöki Szeminárium (1741–1848) hallgatósága. Felsőoktatás-történeti kiadványok. Új sorozat. Bp., 2006.
M. Novák Veronika: A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777–1848. Felsőoktatás-történeti kiadványok. Új sorozat. Bp., 2007.

SZASZKÓ ELEK

Adalékok Krassó megye történetéhez

Krassó megye archontológiája (1319–1439)

A középkori nemesi vármegyék történetére, működésére, illetve hatósága tagjaira vonatkozó ismereteink jelentősen bővültek az 1990 óta, de különösen az elmúlt évtizedekben a témában írt és megjelent forráskiadványoknak,¹ rész tanulmányoknak² és monográfiáknak³ köszönhetően. Az eredmények tükrében nyugodtan mondhatjuk, hogy a megyék kutatása mind intézménytörténeti, mind archontológiai, sőt társadalomtörténeti vonatkozásban is az utóbbi idők egyik legtöbb eredményt felmutató és egyik legdinamikusabban fejlődő területe a hazai medievisztikának. Ami a feldolgozott megyék területi lefedettségét illeti, már nagyjából az ország középkori megyéinek feléről – a dunántúli (Győr, Somogy, Tolna, Vas, Veszprém), a felvidéki (Bars, Gömör, Nyitra, Szepes, Turóc), az északkelet-magyarországi (Abaúj, Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa), egyes alföldi (Heves, Közép-Szolnok, Kraszna és Pest) és az erdélyi megyékről – tájékozódhat részletekbe menően az érdeklődő.⁴ Ebben a tekintetben valamelyest fehér foltnak számít az ország délkeleti, temesközi része (is),⁵ így Krassó megye archontológiájának közlésével az első lépést szeretnénk megtenni afelé, hogy az ország

e régiója is hasonló feldolgozottsággal rendelkezzen, mint a fentiek. Bár a szerző tisztában van azzal, hogy hasonló adatsorok közlésének leginkább egy a megyei hatóság okleveleit kiadó forrás publikációjában lenne a helye – ennek elkészítése egyébként szándékunkban áll – egyéb szempontok figyelembe vételével mégis a közzététel mellett döntöttünk.

Jelenleg is tart Engel Pál nagyszabású munkájának, a középkori Magyarország világi archontológiájának⁶ folytatása a késő középkori, 1457–1526 közötti időszakra vonatkozó rész összeállításával. Igazodva Engel művéhez, ennek részét képezi a megyei adatsorok közlése is. A szerzők szándéka szerint ez viszont nem csak az ispánokra és alispánokra fog kiterjedni, hanem az új adattár a vizsgált tisztségek körét illetően épp megyei vonatkozásban fog kibővíteni, mégpedig a szolgabírák listáival.⁷ Jelen ismereteink alapján azonban Krassó megye – sajátos fejlődése folytán – nem fog szerepelni a kiadványban, a megye hatóságának működése ugyanis csak 1439-ig mutatható ki.⁸ Tekintve, hogy Krassó ezzel kikerült a készülő kézikönyv feldolgozás alatt álló megyéinek sorából, a szerzők visszamenően nem végeztek kiegészítő kutatásokat, hanem a már rendelkezésre álló Engel-féle adattárra fognak hivatkozni a megye esetében.⁹

Az alább olvasható archontológiai listánk tehát a következő szempontok figyelembe vételével készült el. 1. A publikált megyei anyagok lajstromai azt bizonyítják, hogy Engel Pál ispánokra és alispánokra vonatkozó meglévő adatait (többnyire a tisztségviselés évkörének pontosításával, esetenként egy-egy új alispán nevével) továbbiakkal lehet kiegészíteni. 2. Mivel Engelnél hiányoznak a szolgabírák névsorai, viszont a késő középkori archontológiai kötetben már ezek is szerepelni fognak, érdemes összhangba hozni a kettőt. A szolgabírói kar összeállításával nem melleleg tisztázódhatnak a szakirodalomban található, a megye szolgabírának számára vonatkozó

¹ Összefoglalva Horváth Richárd, Neumann Tibor és C. Tóth Norbert a Turul jelen számában megjelenő ismertetőjében. *Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert: Pontot az „i-re”*. A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője. (Köszönöm a szerzőknek, hogy használhattam a kéziratot.)

² Különösen Csukovits Enikő, Szakály Ferenc, C. Tóth Norbert, Tringli István és Zsoldos Attila tanulmányai. Eredményeiket a sajátjaival összefoglalva lásd: *Tringli István: Megyék a középkori Magyarországon*. In: *Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. (Szerk. Neumann Tibor–Rácz György.) Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. *Analecta Mediaevalia* III.) 487–518. (különösen 487–488.)

³ *Engel Pál: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Bp., 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25.), *C. Tóth Norbert: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban*. Nyíregyháza, 2008.

⁴ Lásd I., 2. és 3. jegyzeteket.

⁵ A modern feldolgozások megszületéséig a régió megyéinek középkori történetéhez a 19. század végén született forrás publikációk és megyetörténeti feldolgozások nyújtanak fogódzót. *Márki Sándor: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*. II/1. k. Arad, 1892., *Pesty Frigyes: Krassó vármegye története*. II/1–2. III. k. Bp., 1882–1884. (a továbbiakban: *Krassó*), *Pesty Frigyes: A szörényi bánóság és Szörény vármegye története*. I–III. k. Bp., 1877., *Pesty Frigyes–Ortvay Tivadar: Temesvármegye és Temesvár város története a legrégebb időktől a jelenkorig*. Pozsony, 1896.

⁶ *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. k. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)

⁷ Lásd I. jegyzet.

⁸ Az utolsó általam ismert megyei kiadvány 1439. február 7-én kelt Mezösomlyón (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: DL) 55167. = Krassó III. k. 279/367. Az első szám az oklevél sorszámát, a második az oldalszám[ok]at jelöli.).

⁹ A szerzők szíves közlése alapján.

eltérő nézetek is.¹⁰ A publikált névsor egyértelműen igazolja, hogy Krassó megyében, mint a magyarországi megyék többségében, négy szolgabíró működött.¹¹ 3. A fentiek figyelembe vételével Krassó megye tisztségviselőiről egy az Engel Pál alapvető munkájára támaszkodó, ám az ottani adatokat felfrissített formában közlő és kiegészítő adatárból meríthet az érdeklődő az újabb archontológiai munka megjelenéséig, illetve a temesközi megyék okleveleinek publikációjáig.

FÜGGELÉK

Krassó Megye Archontológiája (1319–1439)

A következő összeállítás a középkori Krassó megye tisztségviselőinek a források alapján rekonstruálható neveit tartalmazza a nemesi megye hatóságának első és utolsó oklevéllel adathozható említése között. Az ispánok és alispánok tekintetében Engel Pál munkája a mérvadó. A feltüntetett dátumok a tisztségviselésükről szóló első és utolsó adatot jelentik. Ahol külön jelzet vagy jegyzet nem szerepel, az adat Engel Pál idézett művéből való. Az ispánok nevei normál, az alispánoké kisebb betűkkel szerepelnek. A krassói ispánsággal párhuzamosan viselt tisztségeket a jegyzetek sorolják fel. A forrásfeltárás előrehaladtával a listák még minden bizonnyal kiegészíthetők lesznek.

Ispánok és alispánok

Kacsics nb. Simon (1319–1325)¹²

Balázs [1319] IX 1. – 1325. IX. 15.

Szeri Pósa (1325–46)¹³ 1346. XI. 25. e.¹⁴ (DL 91376.)

Pósa 1325. IX. 15.

László 1331. VIII. 27.

Péter (Loránd fia) 1340. XII. 21. – 1344. III. 11.

Beke (*Bekov*) 1342. XI. 28.

Fejes Gergely mg. 1345. VI. 30. – 1346. VII. 20.

Szécsényi Tamás (1346–49)¹⁵

Rimai Mihály mg., egyúttal harami várnagy 1346. XII. 4. – 1349. V. 28. (DL 41107.)

János (Szeri Pósa fia) (1349–50)¹⁶

Péter (Him fia) mg. 1349. IX. 26. – 1350. I. 14.

Szeri Pósa (másodsor, 1350–52)¹⁷ 1352. XI. 8.¹⁸ (DF 254974. = Krassó III. 24/28–29.)

László (Szeri Pósa fia) ([135]1–53)

Bereck (Dénes fia) 1352. X. 18. – 1353. IV. 25.¹⁹

¹⁰ A szakirodalomban Krassó megye hol a két, hol a négy szolgabírási megyék között fordul elő. A teljesség igénye nélkül előbbire lásd: *Engel P.*: Archontológia i. m. [Ispánok – Krassó megye] (A digitális adatbázist használtam)., valamint *C. Tóth Norbert*: A nemesi megye a középkori Magyarországon. Öt megye példája. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, 45 (2010) 409. Utóbbira lásd: *Tringli I.*: Megyék i. m. 510.

¹¹ Különösen a 14. századra vonatkozóan. Az ilyen tekintetben kevésbé adatolt Zsigmond-korban, amely időszakból jóval kevesebb szolgabírót ismerünk név szerint, elsősorban a megyei kiadványokon fennmaradt pecsétek lenyomatai nyújtanak segítséget. A fennmaradt oklevelek legtöbbször valóban három, azaz az alispán és két szolgabíró pecsétjének nyomát, esetleg töredékét találjuk. Ám akad olyan is, melyet négy (pl.: 1405. okt. 17.: DL 53260. = Krassó III. k. 166/251–252., 1406. márc. 20.: DL 53284. = Krassó III. k. 169/254.), illetve öt pecséttel hitelesítettek (pl.: 1406. márc. 20.: DL 53283. = Krassó III. k. 167/252–253., 1412. nov. 12.: DL 43184., 1416. feb. 15.: DL 53879. = Krassó III. k. 193/282.).

¹² Egyúttal (mező)somlyói, székely és besztercei ispán.

¹³ Egyúttal sebesi és illyédi (1325), harami (1330–33) és galambóci várnagy (1340–46). Pósa 1340. évi galambóci várnagyságára: DL 40845.

¹⁴ Első ispánsága vége 1346. december 12-e helyett november 25. előttre tehető. Ekkor kelt két vizsgálatra felszólító parancslevél is, amelyekből arról értesülünk, hogy Pósa Krassó megyei tisztségéről (*de honore suo*) birtokaira tartott (DL 91375., DL 91376.). Az adat nagy valószínűséggel arra vonatkozhat, hogy Pósa ekkor hagyhatta el tisztségét, hiszen az őt követő ispán, Szécsényi Tamás alispánja, Rimai Mihály már 1346. december 4-től szerepel (lásd ott).

¹⁵ Egyúttal kevei ispán (–1350), galambóci várnagy (1347), országbíró (1349–).

¹⁶ Egyúttal udvari lovag, galambóci várnagy.

¹⁷ Egyúttal galambóci és sebesi várnagy.

¹⁸ Engel munkájában szeptember hónap feltehetően nyomdhiba miatt szerepel. A kelet a *datum quinta feria post festum omnium sanctorum* feloldásával.

¹⁹ A napi kelet pontos feloldásához lásd jelen tanulmány 47. jegyzetét.

[István (Szeri Pósa fia)] (1353)²⁰ 1353. XI. 22. (DL 91457.)

Szécsi Miklós (1354–55)²¹

Miklós mg. 1355. IV. 16. – 1355. IV. 30.

Lackfi Dénes (1355–60)²²

István (Kupsa Tamás fia); mg., comes, egyúttal harami várnagy 1355. IX. 8. – 1358. VIII. 2.

Péter (Iktári Betlen fia) mg., egyúttal galambóci várnagy 1355. XI. 23.

István (Lőrinc fia)²³ mg., egyúttal harami várnagy, kevei ispán 1359. XII. 12. (DL 91544.) – 1360. VI. 11.

László (János fia); mg., egyúttal harami várnagy 1360. VIII. 27.

Fedémesi Szobonya László (1361–65)²⁴

(Besenyői) Lőrinc (Domokos fia) mg., egyúttal harami várnagy 1362. IV. 21. – 1364. VIII. 22.

Himfi Benedek (1365–67)²⁵

Sárosdi János (Péter fia) mg., egyúttal harami várnagy 1367. IV. 8.

Gáji Péter (Csölnök fia) mg., egyúttal harami várnagy [év nélkül] VIII. 2. (DL 47886., ebben comes)²⁶

[Oppelni László nádor] (1367–71)²⁷

István (István fia); mg., egyúttal harami várnagy 1367. VII. 29.

(Onori) János (István fia) mg., egyúttal harami várnagy 1368. VI. 15. – 1370. IX. 21.

Gáji Péter (Csölnök fia) mg., egyúttal harami várnagy 1370. V. 12.

[Himfi Benedek (másodszer)] (1371–75)²⁸

Miklós (Himfi Pál fia) mg., egyúttal harami várnagy 1374. VIII. 17. – 1375. VII. 21.

[Garai Miklós] (1375–86)²⁹

Monchlow mg., egyúttal harami várnagy, 1376. III. 8.

Csupor (*dictus*) Tamás mg. 1379. V. 4. – 1382. IX. 6. (DL 52427. = Krassó III. 104/159–160.)

[Losonci László, ifj. és István] (1386–88)³⁰

(Majosfalvi) Miklós (Majos fia) 1387. IX. 1. – 1387. IX. 30.

Kórógyi István (1389)³¹

[ismeretlen] (1389–1394)

Demeter (Ernye/Irineus fia) mg. 1392. I. 22.

László és István (Hidvégi János fiai) comes-ek 1394. II. 23.

²⁰ Ispánságára egyszeri említésű galambóci várnagyi címéből következtethetünk, amely cím birtokosa 1347–1387 között az ispán is volt egyben (lásd: Engel P.: Archontológia i. m. [Ispánok – Krassó megye]) (A digitális adatbázist használtam). E mellett udvari lovag.

²¹ Egyúttal szörényi bán.

²² Egyúttal szörényi bán, kevei ispán, lovászmester.

²³ Engel munkájában Tamás (Lőrinc fia) alispánként szerepeltetése téves. A hivatkozott oklevélben Lőrinc fia, István neve szerepel, akinek így alispánsága kezdetét is korábbra tehetjük.

²⁴ Egyúttal kevei ispán.

²⁵ Egyúttal temesi (1366–69) és kevei ispán (1366–67), bolgár bán (1366–).

²⁶ Gáji Péter levele urához (Himfi Benedek) bánhoz a makszondi népek által elvett ökrök ügyében.

²⁷ Temesi ispán. Az ország délkeleti megyéinek, az ún. „alsó részek” egységes kormányzat alá vonása az 1360-as évek második felétől figyelhető meg. Annak ellenére, hogy nem ismerjük Krassó megye ispánjait, a megyét nagy valószínűséggel a temesi ispánok igazgatták Zsigmond trónra kerüléséig (vö.: Engel Pál: Ozorai Pipo. In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* [Szerk. Csukovits Enikő.] Bp., 2003. 258.).

²⁸ Temesi ispán, egyúttal csanádi ispán.

²⁹ Temesi ispán, egyúttal csanádi ispán. Nádor (–1385).

³⁰ László temesi és csanádi ispán haláláig (1386–87). István 1386–88 között temesi és csanádi ispán, valamint szörényi bán.

³¹ Egyúttal kevei ispán.

Csáki Miklós és Marcali Miklós (1394–1402)³²

(Majosfalvi) Miklós (Beke fia) 1396. V. 2.³³ (DL 52935.) – 1401. V. 5. (DL 53112. = Krassó III. 155/241–242)
Ivándi Gergely 1400. XI. 13.

[Kórógyi Fülöp és Alsáni János temesi ispánok] (1404)

(Dobszai) Benedek (Egyed fia) mg., egyúttal érsomlyói várnagy 1404. IV. 12. – 1404. VII. 19.
Bardus László mg., egyúttal érsomlyói várnagy 1404. IV. 12.
(Bekefalvi) Jakab (Beke fia) egyúttal érsomlyói várnagy 1404. VII. 19. – 1404. X. 25.

Ozorai Pipo (1404–26)³⁴

Csapi Pál és Töli Bálint 1405.VII. 30. – 1406. III. 20.
(Derecskei) Pál (Lőrinc fia) mg. 1406. X. 30. – 1407. VIII. 20.
Gyertyánosi Csépj Jakab mg. 1408. XI. 24.³⁵ (DL 53453.) – 1409. VIII. 23.
(Benkefalvi) Benke Péter mg., egyúttal harami várnagy 1409. XII. 21.
Szanai Jurga mg. 1411. VI. 6. – 1411. VIII. 29.
Kopácsi Fodor László mg. 1412. V. 21. – 1412. XI. 12.
Ábeli Jakab 1415. VI. 22.

Benkefalvi Benke Péter mg. (másodszor) és (Szarvastelki) Vaski László mg. 1416. I. 27. – 1418. X. 22.

Mekcsei (*de Mixe*) Imre (Péter fia) 1421. IV. 26.
Szerdahelyi Imre (János fia) mg. 1421. XI. 15. – 1425. VII. 14.

(sub)vicecomesei: Kónyi Mikós és Geresgáli Jakab 1424. XII. 2. (DL 54411. = Krassó III. 215/308.) – 1424. XII. 16. (DL 54413. = Krassó III. 216/308–309.)

Harapki Botos András és László (1427) 1427. XI. 8.³⁶ (DL 54581.)

Tallóci Matkó (1429–35)³⁷

(benkefalvi) Benke Miklós 1430. IX. 16. – 1431. VIII. 18.³⁸ (DL 54764. = Krassó III. 243/342.)

Tallóci Frank (1429–38)³⁹

Csamai Ördög Domokos 1433. VIII. 1.
Dóci Mihály 1435. III. 5. – 1435. V. 14.
(Szarvastelki) Vaski Tamás 1436. XII. 15.⁴⁰ (DL 55059. = Krassó III. 258/355) – 1437. VII. 20.
Remetei Himfi Miklós és Frank 1437. IX. 14. – 1438. II. 22.
Dobozi János 1438. X. 4.³¹ (DL 55146. = Krassó III. 278/366.)
Szentlászlói Balázs 1438. X. 4.³¹ – 1439. II. 7.

(Keresztesi) Sáfár Simon 1438. X. 4.⁴¹ – 1439. II. 7.

Perdői István 1439. II. 7.

[Hunyadi János] (1441–56)

Pocsaji László (vice)comes, egyúttal temesi (al)ispán 1453. VII. 13.

³² Egyúttal temesi, csanádi, kevei, zarándi, békési és csongrádi ispánok.

³³ A napi kelet a *datum feria tertia proxima post festum apostolorum Philippi et Iacobi* helyes feloldásával.

³⁴ Egyúttal csanádi, aradi, krassói, kevei, csongrádi, zarándi és fejéri ispán. Szörényi bán (1408–09), kincstartó (1407–08).

³⁵ A napi kelet a *datum in quindenis sabato ante festum beati Martini confessoris* helyes feloldásával.

³⁶ Engel munkájában szeptember hónap feltehetően nyomdahiba miatt szerepel. A kelet a *datum sabbato ante festum beati Marini confessoris* feloldásával.

³⁷ Egyúttal csanádi, kevei ispán, nándorfehérvári kapitány, a kunok bírása (1434).

³⁸ A napi kelet a *datum sabbato proximo ante festum beati regis Stephani* helyes feloldásával.

³⁹ Egyúttal kevei, csanádi ispán, szörényi bán (1436–).

⁴⁰ A napi kelet a *datum sabbato proximo post festum beate Lucie virginis* helyes feloldásával.

⁴¹ Engel munkájában szeptember hónap feltehetően nyomdahiba miatt szerepel. A kelet a *datum die sabbato in festo beati Francisci confessoris* feloldásával.

Szolgabírák

János (comes), Miklós (comes)	[1319–1325] ⁴² (DL 60117. = Krassó III. 8/5–6.) – 1325. IX. 15. (Himfi 48/99.) ⁴³
Miklós (Simon fia)	1330. VII. 4. (DL 91246.)
István (Gegus fia), Márk (Ivánka fia), Vajk, Vörös (<i>Rufus</i>) Kozma	1340. IX. 19. (DL 91312.) – 1340. XII. 21. (Himfi 77/169.)
Péter (Domonkos fia), Dénes (Miklós fia)	1341. XI. 29. (Himfi 79/176.)
Péter (Domonkos fia), Márk (Kilián fia), Vajda (<i>Woyvada</i>) Imre, Csire (<i>Chire dictus</i>) Péter ⁴⁴	1342. VI. 4. (Himfi 84/181.)
Péter (Domonkos fia), Dénes (Miklós fia), Vajda (<i>Woyvada</i>) Imre, Péter (Boksa fia)	1342. XI. 28. (Himfi 81/185.)
Péter (Domonkos fia), Márk (Kilián fia), Vajda (<i>Woyvada</i>) Imre, Csire (<i>Chire dictus</i>) Péter	1343. V. 15. (Himfi 87/191.)
András (Péter fia), Péter (Domonkos fia), Bak (<i>Bok dictus</i>) Péter, Márk (Kilián fia)	1345. VI. 30. (Himfi 97/210.)
András (Péter fia), Péter (Domonkos fia), Lukács (Miklós fia), Márk (Kilián fia)	1346. III. 30. (DL 91368.)
Péter (Domonkos fia), András (Márk fia)	1346. VI. 29. (DL 41015.) – 1346. VII. 20. (DL 41016.)
Lukács (Lőrinc fia), Miklós (Kilián fia)	1347. VIII. 27. (DL 91381.)
Lukács (Miklós fia), Jakab (András fia)	1347. XI. 22. (DL 41063.)
Péter (Domonkos fia)	1348. VI. 26. (Himfi 113/246., DL 41093.)
Bak (<i>Bok dictus</i>) Péter	1348. XII. 11. (DL 91397.)
Csire (<i>Cyre dictus</i>) Péter, István (Gegus fia), Péter (Domonkos fia), Ordas (<i>Ordas dictus</i>) Miklós	1349. IX. 17. (DL 91401.) – 1349. XII. 17. (DL 91409.) ⁴⁵
Csire (<i>Cyre dictus</i>) Péter, István (Gegus fia)	1350. I. 14. (DL 91411.)
Péter (Domonkos fia) ⁴⁶	1353. IV. 1. (Himfi 132/292.) – 1353. IV. 25. (DL 41203.) ⁴⁷
[Péter (Domonkos fia)] ⁴⁸	1354. XII. 18. (DL 91469.)
Bak (<i>Bok dictus</i>) Péter és Jakab	1355. IX. 3. ⁴⁹ (DL 51674. = Krassó III. 25/29.)
Bak (<i>Bok dictus</i>) Péter, [...]chok Jakab, János (Balázs fia), Miklós (András fia)	[1357. X. 6.] ⁵⁰ (Himfi 16c/315.)

⁴² Keltezetlen oklevél. A benne szereplő (Kacsics nb.) Simon ispán hivatali ideje alapján.

⁴³ Az oklevél Fekete Nagy Antal a Temesi bánóság oklevéltára című, az Országos Levéltár állományában található kéziratos másolatában maradt fenn (MNL OL P 1732 1. doboz). A hivatkozásban az első szám az oklevél egykori eredeti Batthyány Miscell. Heimiana sorozatbeli sorszáma, a második pedig az oklevélmásolat sorszáma utal a könnyebb visszakereshetőség érdekében.

⁴⁴ Két megyei kiadványban csak Péter (Domonkos fia), Márk (Kilián fia) szerepelnek: 1342. aug. 1. (Himfi 83/182.) és 1342. aug. 8. (DL 101899.)

⁴⁵ Feltehetően ez évben kelt egy évszám nélküli megyei kiadvány, amelyet a két szolgabíró, Péter (Domonkos fia) és Ordas Miklós adott ki. Jelen ismereteink szerint a hosszú éveken át e tisztséget viselő Péternek csak ebben az évben volt Ordas Miklós a szolgabírótársa ([1349] júl. 4. [Himfi 257]).

⁴⁶ Az idézett két megyei kiadvány Remetei Himfi Pál fia, János és bizonyos Bede özvegye és gyermeke, István ügyében keletkezett, miszerint Jánosnak összesen 50 dénármarca zálogösszeget kellett kifizetnie az özvegynek és gyermekének Remete birtokának visszaváltásáért. A megye hatósága igazolta, hogy János Domonkos fia, Péter gyalmári házánál április 1-jén 10, április 25-én pedig 5 dénármarca kifizetésével teljesítette is vállalását, amiről őt az özvegy és gyermeke a megye előtt nyugtatta. Az oklevelek ugyan nem említik Domonkos fia, Péter szolgabíróságát, de az, hogy az ő házánál kellett eleget tenni a kifizetésnek, továbbá az 1353. április 25-én kelt kiadvány hátulján az épen maradt pecsétek közül az egyik egyértelművé teszi ezt. A természetes viaszba nyomott, kb. 13 mm átmérőjű pecsét köriratán a *sigillum Petri (filii) Dominici* (+ S PETRI DOM[...]) felirat olvasható, benne pedig egy P betű.

⁴⁷ A második oklevél napi keltezésének megállapítását, amit annak sérülése nehezít (*feria [...] proxima post festum Georgii proxime iam preteritam*), az április 1-jén kelt kiadvány segíti. Ebben ugyanis az szerepel, hogy János a fennmaradó 5 dénármarca kifizetését György nap utáni csütörtökre (ápr. 25-én) vállalta (*residuas vero quinque marcas denariorum feria quinta proxime post festum beati Georgii martiris nunc ventura idem magister Iohannes se obligavit*), amit a jelek szerint teljesített is. Megerősíti a napi kelet helyességét, hogy az oklevél a megye Szent István király tiszteletére szentelt egyháza mellett (Mezősomylyóban) tartott sedriáján kelt, ahol a 14. század első felében (1331–1353) csütörtökönként (*feria quinta*) tartották a megye ítélszékét (pl.: 1340. dec. 21. – Himfi 77/169., 1341. nov. 29. – Himfi 79/176., 1342. aug. 8. – DL 101899., 1343. nov. 27. – DL 51261., 1346. jún. 29. – DL 41015., 1349. máj. 28. – DL 41107., 1352. okt. 18. – Himfi 125/285., stb.). Csukovits Enikő sedriahelyeket vizsgáló tanulmányában az itteni sedria napjára vonatkozóan – a fenti példák alapján beláthatóan – tévesen keddi nap szerepel (*Csukovits Enikő: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle*, 39 [1997] 382.).

⁴⁸ Ezen az oklevélen az 1353. április 25-én kelt (DL 41203.) megyei kiadványon található pecséthez hasonló, bár rongált állapotban fennmaradt változata alapján.

⁴⁹ Napi kelet feloldásának nehézségét az oklevél *feria quinta proxima post festum beati Antoninis martiris* keltezése adja. Nagy valószínűséggel Antoni(n) it, azaz szeptember 2-át követő csütörtök értendő.

⁵⁰ A keltezés helyén sérült eredetiről készült másolat kibocsátási évének meghatározáshoz a kiadványban szereplő, Dénes ispán által Érsohelyén, október 3-tól tartott megyei közgyűlés említése segít. Egy másik oklevélből tudjuk, hogy erre a közgyűlésre 1357-ben került sor (DL 91506.), így ez a kiadvány is ekkor keletkezett.

Halimbai Imre (János fia), Vörös (<i>Rufus</i>) György, Tejedi Simon (Him fia), Fejéregyházi Mihály (Péter fia)	1370. V. 12. (DL 91759., DL 5860. = Krassó III. 71/96–99.)
Bugruði Jakab (comes) (Jakab fia)	1374. VIII. 31. (DL 52231. = Krassó III. 85/126–127.)
Partasi Miklós (Simon fia), Szigeti János (Miklós fia) ⁵¹	1401. V. 5. ⁵² (DL 53112. = Krassó III. 154/241–242.)
Bácostövisi Borsi (<i>Borsy dictus</i>) László	1405. X. 17. (DL 53260. = Krassó III. 166/251–252.)
Keresztesi László (Pető fia)	1406. III. 20. (DL 53283. = Krassó III. 167/252–253.) – 1407. I. 8. (DL 53368. = Krassó III. 173/ 260–261.)
(Szigeti/Keresztesi) János (Miklós fia)	1407. VIII. 20. (DL 53389. = Krassó III. 175/261–262.)
Dávid	1415. VI. 22. (DL 53843. = Krassó III. 192/280–281.)
Gyürögi Miklós	1422. XII. 19. (DL 54273. = Krassó III. 209/301–302.)
Gyürögi Miklós, Szigeti Fekete István	1424. XII. 2. (DL 54411. = Krassó III. 215/308.) – 1424. XII. 16. (DL 54413. = Krassó III. 216/308–309.)

Közgyűlési ülnökök és esküdtek

Megyei ülnökök:

(Fehéregyházi) Mihály (Kemen fia), (Csortói) Miklós (Jakab fia), János (Hachak [fia]), Péter (Mihály fia), (Bajtoni/Berkeszi) Pető (András fia), (Gegusfalvi) István (Gegus fia), (Halimbai) István (Bodó fia), Domonkos (János fia), Lampert (Máté fia, Jakab fia), ⁵³ (Ajtonyi) Péter (Lőrinc fia), György (Miklós fia), Vörös (<i>Rufus</i>) György	[1357. X. 3–6.] ⁵⁴ (Himfi 16c/315.)
---	--

Választott esküdtek:

János (Pósafi László fia), Babig (<i>Babig dictus</i>) János, (Szlavotinci) Torma (<i>Torma dictus</i>) András, Kepe (<i>Kepe dictus</i>) Dénes, Deakolc (<i>Deakolc dictus</i>) Tamás, (Ajtonyi) Péter (Lőrinc fia), Arosnoki Miklós, (Gegusfalvi) Péter (Gegus fia), Bajtoni István, (Omori) László (Gál fia), Miklós (András fia), Jenei Tamás (Kozma fia)	1370. V. 12. (DL 91759. = DL 5860. = Krassó III. 71/96–99.) ⁵⁵
---	---

⁵¹ Egy 1405-ben kelt vizsgálatra szólító parancslevél Simon fia, Miklóst Keresztesiként nevezi meg (1405. júl. 30.: DL 57402.).

⁵² Az ebben az oklevélben említett hatalmaskodást már egy korábbi kiadványban is vizsgálták, bár akkor nem nevezték meg a szolgabírákat (1401. feb. 7.: DL 53109.).

⁵³ Elképzelhető, hogy két külön személy: Lampert és Máté fia, Jakab. A másolatban fennmaradt oklevél szövege nem egyértelmű.

⁵⁴ 1357. október 3–6. Érsomlyón Dénes lovászmester, a megye ispánja királyi parancsra tartott közgyűlésén Pósa fia, László kenézei ügyében (DL 91506.). Ugyanekkor Besenyő Mihály fia, János érsomlyói várnagy részére tett adomány ügyében is (Himfi 16c/315.). Utóbbi oklevél keltezésének problematikáját lásd a 50. jegyzetben.

⁵⁵ 1370. május 6–12. Bírói (nádori) közgyűlés, amit Mezősomlyó mellett Oppelni László nádor, egyben a megye (feltételezett) ispánja tartott Krassó megye részére. A közgyűlésről két további oklevél is fennmaradt (1370. máj. 12.: DL 41812., DL 91760.).

GYÖNGYÖSSY MÁRTON Egyszarvú vagy farkas?

Még egyszer a Szapolyaiak címerhasználatához

A Szapolyai család Pozsega vármegyéből származik, ahol már a 14. században megjelentek az írott forrásokban: János, Demeter fia, birtokokat zálogosít el Pozsega megyei nemeseknek. A családtagok az 1410-es években rendszeresen feltűnnek birtokosként Pozsega megyében. A 15. század első felében rokonságba kerültek a velük szomszédos birtokos Szvinnai családdal.¹

A család karrierjének kezdetét azzal szokás összefüggésbe hozni, hogy Hunyadi János titkára Szapolyai Vajdafi László egyik fia, Imre lett, aki egyébként később is a Hunyadiak szolgálatában tevékenykedett.²

A kisbirtokos Szapolyaiak Mátyás király idején emelkedtek az ország első családjai közé: a két testvér, Imre és István közül az előbbi futotta be az igazi karriert, István csak követte a bátyját a méltóságokban. Hans Dernschwam szerint Imre deák segítette be ugyanis Istvánt Mátyás udvarába, aki korábban az esztergomi várban volt a darabontok kapitánya

és ajtónálló. István később nádor (1492–1499) lett, második felesége Hedvig tescheni hercegnő. Dernschwam egyébként nem éppen hízelgő jellemzést ad róla: a Mátyás által lefoglalt várakat, amelyeket „István hűséges kezeire bízott” (*Tardy Lajos fordítása*), Szapolyai magának tartotta meg, sőt szerintem nem alaptalan a gyanú, hogy része volt Mátyás halálában.³

Szapolyai Imre tényleges karrierje főkincstartói működésével (1459–1464) kezdődött, majd dalmát–horvát–szlávón bán és boszniai kormányzó lett (1464–1465). Bár 1465–1486 között más országos bárói hivatalt nem viselt, befolyása Mátyáshoz fűződő bensőséges (rokoni) kapcsolata révén az ország vezetői közé emelte. Részt vett az 1467-es erdélyi lázadásban és az 1471-es Vitéz János-féle összeesküvésben, de helyzete nem változott. Élete végén az ország nádora lett (1486–1487).⁴

Mátyás király 1474-ben a helyi rendek beleegyezésével Szapolyai Istvánt Szilézia főkapitányává nevezte ki, amely tisztséget 1479-ig töltötte be. Tevékenysége nem volt túl sikeres, a közrendet minden erőfeszítése ellenére is csak váltakozó sikerrel tudta fönntartani. Ráadásul németül sem tudott: „Magyar volt, és jól tudott csehül, de németül nem tudott, és ez kárt és megvetést okozott” – írta róla Peter Eschenloer borszlói városi jegyző.⁵

Szapolyai István az 1480-as évek közepén újabb fontos megbízatást kapott a királytól: legkésőbb 1485 decemberétől ausztriai királyi helytartó és Ausztria kapitánya lett, és

¹ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. k. Bp., 1894. 394., 449.; Wertner Mór: Családtörténeti adalékok. Erdélyi Múzeum, 21 (1904) 24–29.; Tersztyánszky Dezső: A Szapolyai család eredetéről. Turul, 27 (1909) 137–138.; Kubinyi András: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. Miskolc, 2004. (Studia Miskolcinenisia 5.) 171.; Neumann Tibor: Péter püspök és rokonsága (Az első Szapolyaiak). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica, 117 (2007) 59–70. – A Szapolyaiak genealógiáját a 15. század közepétől legutóbb Stanisław Sroka foglalta össze: Stanisław A. Sroka: A Szapolyai család genealógiája. Turul, 79 (2005) 96–103. – A családtörténet összefoglalása: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. k. Pest, 1863. 486–491.; Neumann Tibor: Út a trónig. A Szapolyaiak: Imre, István és János király. História, 34 (2012/2) 8–10.

² Horváth Richárd: Szapolyai Imre (1435 k. – 1487. szeptember 12.). In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. (Szerk. Farbak Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András.) Bp., 2008. 269.; Uő: Szatmár és a Szapolyaiak. In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. (Szerk. Cabello, Juan–C. Tóth Norbert.) Nyíregyháza, 2011. 345–346.; Neumann Tibor: A Szapolyai család legrégebbi címere. Turul, 84 (2011) 124.; Uő: Út a trónig i. m. 8–9. – A nagyapa Szapolyai János lehetett, az ő fia volt az a Mihály vajda, akinek veje, Szvinnai Albert 1455-ben panaszt emelt, hogy Szapolyai László és fiai, Imre, Miklós és István Szvinnai felesége, Katalin – Szapolyai Mihály vajda és Keresztúri Vilia leánya – birtokán, Tiszovcon kastélyt emeltek: Csánki D.: i. m. II. k. 394.; Wertner M.: i. m. 25–29.; Kubinyi A.: i. m. 171.

³ Hans Dernschwam részletesen ír a családról és a két testvérről 1563-as emlékiratában: Hans Dernschwam: Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló. (Közreadja Tardy Lajos.) Bp., 1984. (Bibliotheca Historica) 113. – Azt is megemlíti, hogy Szapolyai István eltulajdonította Mátyás király összes ezüstedényeit, arannyal átszőtt szőnyeget stb., és ezeket a hollós címerrel ellátott tárgyakat fiánál, Jánosnál látták is (Uo. 112–113.).

⁴ Sroka, S. A.: i. m. 96.; Horváth R.: Szapolyai Imre i. m. 269. – Szapolyai Imre Mátyás trónra lépése után már nagybányai kamaraispán és várnagy volt, de ezeket a megbízatásait talán még Hunyadi Jánostól kaphatta: Horváth R.: Szatmár i. m. 346.

⁵ Szapolyai István életéről: Sroka, S. A.: i. m. 97. – Sziléziai működése: Felix Rachfahl: Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege. Leipzig, 1894. 120. – Eschenloer Szapolyai főkapitányi tevékenységéről: J. G. Kunisch: Peter Eschenloer's zu Breslau, Geschichten der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit vom Jahre 1440 bis 1479. II. k. 1467–1479. Breslau, 1828. 336.

gyakorolta az ezzel járó hatalmat. Ezt a címét még Mátyás halála után is megőrizte, egészen Bécs császári uralom alá kerüléséig. Ausztriai helyetteseiként Ernszt Zsigmond pécsi püspök, Nikolaus Kropač kapitány és Schnaitpeck Zsigmond szerepelnek.⁶ 1492–1499 között az ország nádora volt.⁷ Befolyását az is mutatja, hogy 1494–1495-ben II. Ulászló 5000 aranyforinttal tartozott neki.⁸

Szapolyai Imre gyors emelkedéséből, a Mátyás-kori farragványokon a Szapolyai-címernek (farkasalak) a Hunyadi-címerrel való együtt szerepléséből és abból a tényből, hogy – bár a Szapolyaiak részt vettek a Mátyás elleni 1467-es özszeesküvésben, és eleinte rokonszenveztek a Vitéz-féle 1471-es özszeesküvéssel is – semmiféle büntetést nem szenvedtek, Kubinyi András arra következtetett, hogy Szapolyai Imre Hunyadi Mátyás féltestvére lehetett.⁹

A heraldikai kutatás eddig a Szapolyaiak két címerét ismerte. Az egyik címerkép, amelyet általában az ősi családi címernek szokás tekinteni: kék mezőben zöld hármashalomból kinövő farkas, jobbról ezüst hold, balról arany csillag. A másik címerkép: vörös mezőben ágaskodó ezüst egyszarvú.¹⁰

A Szapolyai-család e két címere külön-külön párhuzamos, illetve együttes használatának magyarázatára több elmélet is született. Nagy Iván az egyszarvút tekintette a Szapolyaiak ősi címerállatának, s a farkast címerbővítésnek.¹¹ Csoma József és Csergheő Géza a növekvő farkast tartják ősbibnek az 1490. évet megelőző szfragisztikai emlékek alapján. Szapolyai Imre sírkövének (1487) címerábrázolásait elemezve így anyai címerként határozták meg az egyszarvút. Ezzel a hipotézissel azonban nehezen hozhatók össze Szapolyai István sírkövének (1499) címerábrázolásai.¹² Bárczay Oszkár szerint az egyszarvú címerbővítéssel jutott a Szapolyai címerbe, és „az ismert Szapolyaiak harmadik generációja már használta”. Szerinte az egyszarvú esetleg Szapolyai Imre (és István) ismeretlen nevű anyjának, vagy nagyjának lehetett a címere.¹³ Szapolyai István bécsi pénzverése kapcsán jelen sorok írója is foglalkozott a témával, és állást foglalt az egyszarvú ősisége mellett.¹⁴

⁶ Az ausztriai magyar igazgatásról: *Richard Perger*: Matthias Corvinus und Wien. In: Schallburg '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums NF 118.) Wien, 1982. 245.; Uo. 252–253.; *Kubinyi András*: Mátyás király ausztriai kormányzata. *Levéltári Közlemények*, 63 (1992) 118.

⁷ *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. *Századok*, 122 (1988) 207.

⁸ *Fögel József*: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp., 1913. 25. (3. jz.)

⁹ *Kubinyi András*: Törvénytelen gyermekek a magyar középkorban. *História*, 21 (1999) 7. sz. 21–22.

¹⁰ *Soós Ferenc*: A magyar fémpénzek feliratai és címerei. Budapest, [1998.] 94., 259.

¹¹ *Nagy I.*: i. m. 490–491.

¹² *Csergheő Géza*: Heraldikai és sphragisztikai adalékok a „Harminczhat pecsétés oklevél 1511-ből” című értekezéshez. *Turul*, 5 (1887) 136.; *Csoma József*: A kassai dóm szentségházán lévő czímer. *Turul*, 7 (1889) 25.; *Csoma József–Csergheő Géza*: Szapolyai István és Csetneky István sírkövei. *Archaeologiai Értesítő*, 10 (1890) 134., *Uők*: Szapolyai Imre sírköve. Uo. 342., 344–345.

¹³ *Bárczay Oszkár*: A márkusfalvi templom czímeres emléktáblái. *Turul*, 15 (1897) 94.

¹⁴ Ezirányú fejtegetéseim – *Gyöngyössy Márton*: A bécsi magyar denárverés 1485–1490. In: A numizmatika és a társtudományok IV. (Szerk. Torbágyi Melinda.) Bp., 2002. 83–84. (7. jz.); *Gyöngyössy Márton*: Pénzgazdálkodás

A 2002-es miskolci Szapolyai-konferencia kötetében Gyulai Éva részletes tanulmányt közölt a Szapolyaiak címerhasználatáról.¹⁵ A fennmaradt címeres emlékek elemzéséből arra a következtetésre jutott, hogy az ősi címerállat a farkas, a Szapolyai-címerből szintén ismert egyszarvú pedig felvett címerem. Azt azonban szerinte sem lehet megállapítani, hogy a fivérek egyszerre határozták-e el az új jelvény fölvetését, vagy Imrétől mintegy megörökölte István is.

Neumann Tibor 2011-ben közölt tanulmányában újra megvizsgálta a Szapolyaiak címerhasználatát. Egyrészt megállapította, hogy Szapolyai Imre esetében a farkasos címer használata legkorábban 1461-től mutatható ki, másrészt különös felfedezést tett: kutatásai alapján a Szapolyaiak ősi címer *kivont karddal jobbra vágó, könyökben behajlított kar, az alsóban ötküllös fél kocsikerék*. Ez a címer látható ugyanis Szapolyai Imre kincstartó egy 1459-es oklevelén,¹⁶ Szapolyai István pedig az 1460-as években ehhez nagyon hasonló címerképű pecsétet használt a Felső Részek főkapitányaként (*hatküllös fél kocsikerék, fölötté kivont karddal balra vágó kar*).¹⁷ Végezetül Perneszi Pálné, Szapolyai Orsolya sírkövének (1500) is hasonló ábrázolás látható: csücskös talpú tárcsapajzsban egy – *hat küllőjével lefelé fordított – fél kerék, amelyből rövid kardot tartó, könyökben hajlított páncélos jobb kar nő ki*.¹⁸

Az ismert és közölt címeres emlékek alapján látható, hogy az 1490-es évektől a családi címerhasználat egységesedik. Ettől kezdve négyelt címet használnak (az első és a negyedik mezőben az egyszarvú, a második és a harmadik mezőben a farkas), illetve farkasalakot – ismereteim szerint az egyszarvú 1499 után önállóan címeres emléken már nem szerepel, leszámítva Szapolyai János egyes aranyforintjait, amelyeken az előlapi köriratban, a címerpajzsban – akárcsak Szapolyai István denárjain – egyszarvú látható. Mesterjegyként az egyszarvú még gyakran szerepel, így Lulay János nagyszébeni kamaraispán veretein karddal átdöfött nyakú kinövő egyszarvú.¹⁹ Huet

és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. (Doktori Mester munkák) Bp., 2003. 298–299. (209. jz.) – gyakorlatilag visszhang nélkül maradtak, csak Kubinyi András hivatkozott rájuk azzal, hogy a téma valóban továbbgondolásra érdemes: *Kubinyi A.*: A Szapolyaiak i. m. 174. (52. jz.)

¹⁵ *Gyulai Éva*: Farkas vagy egyszarvú? Politika és presztízs megjelenése a Szapolyai-címer változataiban. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról* i. m. 91–124.

¹⁶ *Neumann T.*: A Szapolyai család i. m. 124. – Az 1459-es oklevelén (DF 213 805.) látható pecsétről részletesen: Uo. 124. (11. jz.)

¹⁷ Uo. 124. – Szapolyai István 1462–1464 közötti pecsétjei okleveleken részletesen: Uo. 124. (15. jz.)

¹⁸ Uo. 123., *Neumann Tibor*: Régi genealógiai legendák nyomában. Szapolyai István nádor házasságai, leányai és leánytestvérei. In: *Tiszteletkőr. Tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. (Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András.) Bp., 2012. 431–435. – A címerábrázolás kapcsán már Kubinyi András rámutatott arra a tényre, hogy sem az (addig) ismert Szapolyai-címerekhez, sem pedig Pernesziék címeréhez nem illeszthető: *Kubinyi A.*: A Szapolyaiak i. m. 174. – Fontos megjegyezni, hogy Kubinyi András – és őt követve Neumann Tibor – Orsolyát Szapolyai István közeli rokonaként, feltehetően unokatestvéreként határozta meg, aki semmiképpen sem lehetett István édestestvére. Eszerint Orsolya édesapja Vajdafi László testvére volt.

¹⁹ *Soós F.*: i. m. 54.; CNH II. 255S: L 32-3, L 32-4, CNH II. 257: L 33, CNH II. 260A: L 34, CNH II. 261A: L 38, L 40, CNH II. 261B: L 37-1, L 37-2, CNH II. 261C: L 36-1, L 36-2, CNH II. 261D: L 35, CNH II. 262A: L 39; L 41, CNH

György 1527-es nagyszombeni aranyforintján ágaskodó egyszarvú egy tárgyat (sisakot, koronát?) tart,²⁰ és Fráter György 1537–1540 közötti kolozsvári és nagybányai aranyforint-vereiben növekvő egyszarvú pajzsba foglalva. Ezekben az esetekben azonban (közvetlenül) nem köthető a Szapolyaiakhoz.²¹

Szapolyai Imre és Szapolyai István címerhasználatának áttekintésével közelebb juthatunk a címerkérdés megoldásához. Egyszarvút önállóan Szapolyai István 1495-ös pecsétjén, sírkövén a lovaglak tartotta zászlón és a CNH II. 237. és 238. denárok előlapi köriratára helyezett címerpajzsán láthatunk. Szapolyai Imre ezzel szemben a szakirodalomban hivatkozott pecsétjein farkasalakot használt (1461, 1462, 1464), sírkövén is ez a címerkép került a heraldikailag jobb oldalra, míg a bal oldalra az egyszarvú. Szapolyai István sírkövén viszont a heraldikailag jobb oldalon négyelt címet, bal oldalon farkasalakot láthatunk. Ebből arra a következtetésre juthatnánk, hogy az ősi címer az egyszarvú lehetett, a farkast az igen gyors karriert befutó fivér, Szapolyai Imre kaphatta címerbővítésként. A farkas István pecsétjében legkorábban 1480-ban jelent meg, de a hozzá köthető címeres emlékeken mintha az egyszarvút részesítette volna előnyben. Legjobban szemlélteti ezt, hogy a két sírkő lovagalkjai által tartott zászlón Imrénél a farkast, Istvánnál az egyszarvút láthatjuk! Az 1490-es években jelent meg a négyelt címer Szapolyai István címeres emlékein (pecsétjén 1492-ben és sírkövén 1499-ben). Szapolyai István fiai, János és György címeres emlékein viszont már a négyelt címet, illetve a farkasalakot láthatjuk.²²

II. 293A: M 10-1CNH II. 298A: M 8, CNH II. 298B: M 9. – Az egyes aranyforintokat Pohl Artúr rendszerében (UG) adom meg.

²⁰ *Soós Ferenc*: János király 1527-es nagyszombeni aranyforintjának címerei (CNH. II. 325.) *Az Érem*, 49 (1993) 2. sz. 26–29.; *Soós F.*: A magyar fémpénzek i. m. 55. CNH II. 325.: N 13.

²¹ *Soós F.*: A magyar fémpénzek i. m. 56.; CNH II. 322.: N 3-4, N 8-5, CNH II. 323.: N 9, N 12-1, N 12-2, CNH II. 327.: N 11-1.

²² Szapolyai Imre és Szapolyai István sírköveinek képe, leírása és irodalma megjelent: Schallaburg '82 i. m. 683–684. – További címerleírások és/vagy képek találhatóak még: Szapolyai-címer (farkasalak) Hunyadi János sírkövén (1460-as évek): *Vita Entz Géza*: A gyulafehérvári székesegyház c. monográfijáról. *Entz Géza válasza az opponensi véleményekre. Művészettörténeti Értesítő*, 6 (1957) 229.; *Uő*: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 139–140. – Szapolyai-címer (farkasalak) a kassai Szent Erzsébet-templom szentélyháznak Kovácsolt vasajtáján (1471): *Marosi Ernő*: Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet-templom középkori építéstörténetéhez I. *Művészettörténeti Értesítő*, 18 (1969) 34–35. – Szapolyai-címer (farkasalak) Mátyás király visegrádi oroslános diszkútján (1473): *Szakál Ernő*: Mátyás király oroslános diszkútjának rekonstrukciója. *Művészettörténeti Értesítő*, 8 (1959) 239.; Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I. k. (Szerk. Marosi Ernő.) Bp., 1987. 109., 676. – Szapolyai-címerpajzs (farkasalak) a csütörtökhelyi kápolna (1470-es évek) szentélyének záradéka fölött: *Horváth Viktor*: A szepes-csütörtökhelyi kápolna. *Archaeologiai Értesítő*, 17 (1897) 151.; Magyarországi művészet i. m. I. 671. – Szapolyai János címere (farkasalak) a szamosújvári várból, 1540 körül: *Balogh Jolán*: Az erdélyi renaissance I. Kolozsvár, 1943. 165. – Pecsétek (a teljesség igénye nélkül): *Szapolyai Imre kincstartó*, 1461 (farkasalak): *Neumann T.*: A Szapolyai család i. m. 124. (9. jegyzet); 1462 (farkasalak): MNL-OL V8 Nr. 1051.; BTM Nr. 64643., Nr. 64651.; *Csánki Dezső*: Harminczhat-pecsétés oklevél 1511-ből (Második közlemény). *Turul*, 5 (1887) 51. (1. jz.); 1464 (farkasalak): Uo. 51. (1. jz.); *szepesi gróf*, 1476 (farkasalak): MNL-OL V8 Nr. 360.; *Csánki D.*: Harminczhat-pecsétés i. m. 51. (1. jz.); *nádor*, 1486–1487 (farkasalak és egyszarvú): *Neumann T.*: A Szapolyai család i. m. 126. (31. jz.) – *Szapolyai István szepesi gróf*, 1480 (farkasalak): BTM Nr. 651258., 1490 (farkasalak): BTM Nr. 651262. és Nr.

A fentiek alapján tehát mindenképpen megállapítható, hogy a farkas nem tekinthető a Szapolyaiak ősi címerének, megjelenése a családi címerhasználatban 1461-től kezdődően bizonyítható. Az egyszarvú esetében azonban továbbra is kétséges, hogyan és mikor került a családi címerbe. Szapolyai Imre sírköve alapján valóban felvethető, hogy anyai címerrel állunk szemben. A három Szapolyai-testvér édesanyjának pontos kiléte azonban nem ismert, keresztnéve Dorottya volt. Elképzelhető, hogy Szapolyai Vajdafi László a családdal többszörösen is kapcsolatba – és később bizonyosan rokonságba – került Pernesziek közül választott magának feleséget. Ez sok tekintetben megmagyarázná az egyszarvú felbukkanását, mivel Perneszi Pál 1439-ben kapott címerében koronából kiemelkedő egyszarvút láthatunk.²³

Az egyszarvú megjelenése szempontjából a CNH II. 237. denár keltezése perdöntő lehet. A numizmatikai kutatás régóta nehezen tudja értelmezni azt a tényt, hogy az 1480-as évek második felében egyes Bécsben vert denárokon fátylas madonnát láthatunk, szemben a korszak hazai koronás madonnás pénzeivel. Magyarozatként többen felvetettük már annak a lehetőségét, hogy ez a típus korábban készült, és az 1470-es években verték Sziléziában, ahol Szapolyai István szintén jelentős szerepet játszott. Így a verde és mesterjegy (S – W) feloldható Stephanus – Wratislavia (Boroszló) alakban is. Mindez persze nem érinti a koronás madonnás CNH II. 238. típus keltezését, amelyet bizonyosan az 1480-as években vertek Bécsben.²⁴

Az egyszarvú kapcsán egyébként az a lehetőség is felmerült, hogy felbukkanása összefüggésben állhat a szepesi örökös grófi cím elnyerésével – a Hunyadiak besztercei grófi címének analógiájára –, eszerint a cím elnyerését követően

651705.; *nádor*, 1492 (négyelt pajzs): *Csergheő G.*: i. m. 136.; 1495 (egyszarvú): Uo. 136. (ezt vitatja és farkasnak tartja: *Neumann T.*: A Szapolyai család i. m. 126.); 1497 (négyelt pajzs): MNL-OL V8 Nr. 417. – *Szapolyai János szepesi gróf*, 1511 (farkasalak): MNL-OL V8 Nr. 885. és BTM Nr. 64732., *Csánki D.*: Harminczhat-pecsétés i. m. 51., *erdélyi vajda*, 1514 (farkasalak): MNL-OL V8 Nr. 842.; 1516 (farkasalak): OL V8 Nr. 1233., *szepesi gróf*, 1520 (farkasalak): BTM Nr. 651408., erdélyi vajda gyűrűs-pecsétje (négyelt címer) 1526-ból és királyi titkos pecsétje (négyelt címer) 1527-ből: *Jászay Pál*: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. I. k. Pest, 1846. 288–289. oldalak között. – *Szapolyai György szepesi gróf*, 1519 (farkasalak): BTM Nr. 651407.; 1524 (farkasalak): *Csánki D.*: Harminczhat-pecsétés i. m. 51.

²³ *Engel Pál*: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001.; *Kubinyi A.*: A Szapolyaiak i. m. 174.; *Horváth R.*: Szapolyai Imre i. m. 269. – Perneszi Pál 1439. június 5-én kapott címet Albert királytól: *Nyulásziné Straub Éva*: Öt évszázad magyar címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Szekszárd, 1999.² 263. (30. rajz), 371. (30. jz.). – Perneszi Pál – Szapolyai Orsolya férje – Garai László macsói vicebánja, majd alnádora (1447–1457), később Szapolyai Imre szlavón vicebánja (1464–1465). Alnádorsága idején nádori jegyzőként az a Szvinnai Albert volt a beosztottja, akihez a három Szapolyai-fiú unokanővére ment feleségül: *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. k. 394.; *Kubinyi A.*: A Szapolyaiak i. m. 174.; *S. A. Sroka*: i. m. 97–98. – Perneszi Pál gyermekei azonban nem Szapolyai Orsolyától születtek, a második házasságkötés feltehetően összefüggött a Szapolyaiak felemelkedésével: *Neumann T.*: A Szapolyai család i. m. 125. (23. jz.). Itt jegyzem meg, hogy Neumann Tibor szerint a szintén Pozsega megyei Orbovai Jakusok 1607. évi címere – hármás halomból kinövő farkas szájában bárányt tart, jobbra félhold, balra csillag – szintén bevonandó a Szapolyai-testvérek édesanyjának kilétét meghatározó kutatásokba: Uo. 125. (17. jz.).

²⁴ *Gyöngyössy M.*: A bécsi magyar dénárverés i. m. 85.

címerbővítésre is sor került volna („szepesi egyszarvú”). Ez azonban nehezen bizonyítható annak fényében, hogy Szapolyai Imre még évekkel később is csak farkasos címerét használta, és az egyszarvú nála címeres emléken viszonylag későn, 1486-ban jelent meg.²⁵

A Perneszi család címere mellett a Szapolyaiakkal rokon Petrovith család címere sem segít megoldani a rejtélyt, mivel a Petrovithok eredete is homályba vész. Az bizonyos, hogy Pozsega megyéből származtak, legalábbis tiszovci Petrovith Mihály és György nevű fia az 1520-as években kővári várnagyként igazgatták a Szapolyaik Pozsega megyében fekvő birtokait. Mihály másik fia, szuraklini Petrovith Péter pedig Szapolyai János uralkodása idején a király bizalmi embereként fontos megbízásokat teljesített. Vele kapcsolatban a király úgy fogalmazott, hogy „vér szerint” vannak „összekötve”. Péter más forrásokban is a vajda, majd király rokonnaként szerepel. Kubinyi András szerint valószínűsíthető, hogy „a Petrovithok maguk is Szapolyaiak (egy Péter fia)” voltak, „e mellett szól a 'carnaliter' és a 'sanguine junctus' kifejezés, nem zárható ki azonban a leányági rokonság sem”. Ha például Petrovith Mihály felesége Szapolyai Vajdafi László leánya volt, akkor Petrovith Péter és György János király elsőfokú unokatestvérei voltak. A Petrovith Péter címerében szereplő farkas szintén a rokonságot erősíti, de eredete, használatának kezdete nem ismert.²⁶

Neumann Tibor a Szapolyaiak ősi címeré(ének nyomát) véli fölfedezni egyes nagybányai aranyforintok mesterjegyében: a címerpajzsban látható kocsikerékben.²⁷ A korábbi kutatás ezt a mesterjegyet még Újlaki Miklóshoz kötötte, azonban a mesterjegy és a dengelegi Pongrác-család címerének egyezése alapján az is fölvetődött, hogy dengelegi Pongrác István erdélyi vajda – mivel kamaraispánságára adat nem maradt fenn – valamilyen pénzverési jogosultsága, engedélye állhat az ezzel a mesterjeggyel vert aranyforintok kibocsátása mögött.²⁸

A korszakban vert nagybányai aranyforintok sorozatát végigvizsgálva, kronológiai-tipológiai sorba rendezve, a mesterjegyek és az ismert kamaraispánok okleveles említései alapján viszonylag teljes sort kaphatunk. A Neumann által

említett mesterjegyű változatok azonban nem illeszkednek a rendszerbe, legtöbb esetben pontos évhez sem köthetőek, ez pedig arra utal, hogy valójában a nagybányai verde gyakorlatától nem idegen különleges pénzverési jogosultság, a kamaraispán kibocsátásaival párhuzamos emisszió emlékeivel állhatunk szemben. Ráadásul a két Szapolyai-testvér (Imre és Miklós) nagybányai kamaraispánsága idején vagy a számukra vert aranyforintok – az ezüstpénzek verdejegyei alapján – egyértelműen azonosíthatóak (jegyeik: n-E, n-n). 1461 után egyébként is elvárható lenne a farkas megjelenése mesterjegyként, hiszen ettől kezdve Szapolyai Imre már következetesen új címerét használta. Az 1462-es évet követően azonban a Szapolyaiak kamaraispáni jelenléte a nagybányai pénzverésben jelen ismereteink szerint már nem kimutatható, de időről-időre a Hunyadiakhoz hű nagybányai kamaraispánok a Szapolyai-fivérek névkezdőbetűivel vertek még számukra ezüstpénzeket. Úgy tűnik, hogy a 15. századi aranyforintokon tehát nem található a Szapolyai-címerre utaló emlék.²⁹

Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a kérdéses mesterjegy eltér a Neumann Tibor által felfedezett Szapolyai-címertől, annak csak egy részének, jelentősen különböző változatának tekinthető. Ugyanakkor a korszak mesterjegyként alkalmazott címeri rendszerint a teljes címet igyekeztek megjeleníteni.³⁰ Ha mégis Szapolyai Imre (vagy István) mesterjegyeről van szó, a különbözőség mindenképpen – a címerhasználat más területeire alapozott – magyarázatra szorulna. Ilyen címeres emléket azonban tudomásom szerint nem ismerünk.

Összefoglalva: a numizmatikai emlékek alapján egyértelműen kizárható a Szapolyaiak címerében bizonyíthatóan az 1460-as években megjelenő farkas ősisége, hiszen 15. századi, és a Szapolyaikkal összefüggésbe hozható pénzeinken ez a címerem egyáltalán nem szerepel. Szapolyai Imre címerhasználat alapján elképzelhető az a hipotetikus magyarázat is, hogy Mátyás talán féltestvéreinek, különös kegyből adományozott új címet (farkas), amelyet aztán a későbbiekben annak féltestvérei is használni kezdtek. Ugyanakkor érméken a közelmúltban ősiként meghatározott címerüket sem használták, csak névkezdőbetűiket (E, N, S) és az egyszarvút, amelyet már a régebbi heraldikai szakirodalom is olykor ősi(bb) nek, olykor a három testvér anyai címerének tartott. A családhoz közel álló Perneszi Pál 1439-ben egyszarvús címet nyert el Albert királytól. A Perneszi, a Szvinnai és a Szapolyai család 1450-es évekbeli hivatalviselése nagyon közeli kapcsolatrendszerre, rokonságra utal, amelynek azonban kevés pontos részlete ismert. Ha a három Szapolyai-testvér édesanyja a Pernesziak közül származott, érthető lenne az egyszarvú megjelenése a fivérek egyes címeres emlékein. Szapolyai Orsolya sírköve pedig – Kubinyi András és Neumann Tibor megállapításai alapján – valóban annak bizonyítéka, hogy bár a közeli rokonság nyilvánvaló, nem volt a három fivér nővére (ebben az esetben talán a farkast használta volna), inkább unokatestvére (ezzel érthetőbb az ősi – eredeti – címer használata).

²⁵ Neumann T.: A Szapolyai család i. m. 126. – Neumann Tibor Szapolyai Imre nádori (bírói) pecsétjére (1486–1487) hivatkozik, amelyen az angyal két pajzsot tart, az egyikén a farkas, a másikon az egyszarvú látható.

²⁶ Kubinyi A.: A Szapolyaiak i. m. 172. – Neumann Tibor felvetette annak a lehetőségét, hogy a Petrovithok Szapolyai Fülöp fia Pétertől származnának, bár ez szerinte kizárható, mivel Péter 1417-ben örökös nélkül hunyt el: Neumann T.: Péter püspök i. m. 65. (36. jz.). – A rokonságot megtestesítő farkas talán Petrovith Mihály felesége révén kerülhetett a családi címerbe, amennyiben valóban Szapolyai-leányról, Imre, Miklós és István nővéréről van szó. Ha viszont a rokonság korábról eredeztethető, akkor érthetetlen lenne a farkas megjelenése, a Petrovithok is nyilván az ősi címet használták volna. A Petrovith-címerhez: Kubinyi A.: A Szapolyaiak i. m. 172. (32. jz.).

²⁷ Neumann T.: A Szapolyai család i. m. 126.

²⁸ Soós F.: A magyar fémpénzek i. m. 46. – Dengelegi Pongrác János az 1460-as években többször is betöltötte az erdélyi vajdai méltóságot, 1462–1465 között Újlaki Miklóssal, 1468–1472 között pedig Monoszlói Csopor Miklóssal: Fejezetek a magyar világi és egyházi archontológiából. In: *Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása.* (A szerző hagyatékának felhasználásával sajtó alá rendezte Gazda István. Kiegészítette: Érszegi Géza–Raj Tamás–Szögi László.) Bp., 1985. 105.

²⁹ A nagybányai verde történetéhez: *Gyöngyössy Márton: Magyar pénztörténet 1000–1540.* Bp., 2012. 107., 215.

³⁰ Soós F.: A magyar fémpénzek i. m. 53–55.

Nagybányai aranyforintok (1455–1469)

	típus UG	mesterjegy	keltezés	kamaraispán	megjegyzés
V. László	H2-8	címerpajzsban balharánt és jobbharánt egy-egy láncsor, amelyet középen karika fog össze	1455	Firenzei Kristóf	
V. László	H2-9	címerpajzsban koronán virág	1456	Szécsi Albert	rontott címerábrázolás a mesterjegy
V. László	H2-10	címerpajzsban kocsikerék küllőkkel	1455–1456		dengelegi Pongrác János
Hunyadi Mátyás	K1-15, K1-16	E	1457–1458	Szapolyai Imre	
Hunyadi Mátyás	K1-21	P	1460 (?)	ismeretlen kamara-ispán	a h-P verdejegyű, K3-4 típus keltezése alapján
Hunyadi Mátyás	K1-19	n	1461	Szapolyai Miklós	
Hunyadi Mátyás	K1-17	kereszt	1463–1464	Firenzei Kristóf	
Hunyadi Mátyás	K1-18	V felett kereszt	1466	Mühlstein Vid (?)	1466-ban Körmöcön bukkan fel, működése Nagybányán sem kizárt ekkor
Hunyadi Mátyás	K1-20	címerpajzsban patkón kereszt	1467	Kovács István	
Hunyadi Mátyás	K3-1	S	1467	Kovács István	
Hunyadi Mátyás	K1-22	címerpajzsban bányászkalapács és ék	1468	nagybányai polgárság	
Hunyadi Mátyás	K1-23	címerpajzsban kocsikerék küllőkkel	1469 előtt		dengelegi Pongrác János
Hunyadi Mátyás	K1-24	címerpajzsban kocsikerék küllőkkel	1469 előtt		dengelegi Pongrác János
Hunyadi Mátyás	K1-25	címerpajzsban kocsikerék küllőkkel	1469 előtt		dengelegi Pongrác János
Hunyadi Mátyás	K2-1	címerpajzsban bányászkalapács és ék	1469	nagybányai polgárság	
Hunyadi Mátyás	K2-2	címerpajzsban kocsikerék küllőkkel	1469		dengelegi Pongrác János

Nagybányai ezüstpénzek (1456–1467)

	típus Mzz.	mesterjegy	keltezés	kamaraispán	megjegyzés
V. László	190-5	E	1456	Szécsi Albert	Szapolyai Imre számára
V. László	192-6	E	1457	Szapolyai Imre	
Hunyadi Mátyás	199-7	E	1458–1460	Szapolyai Imre	
Hunyadi Mátyás	204-7	E	1462	Szapolyai Miklós	Szapolyai Imre kincstartó számára
Hunyadi Mátyás	204-8	I	1462	Szapolyai Miklós	valószínűleg rontott mesterjegy
Hunyadi Mátyás	204-9	n	1462	Szapolyai Miklós	fordított n
Hunyadi Mátyás	206-8	E	1463	Firenzei Kristóf	Szapolyai Imre kincstartó számára
Hunyadi Mátyás	208-8	E	1463	Firenzei Kristóf	Szapolyai Imre kincstartó számára
Hunyadi Mátyás	208-9	kereszt	1464	Firenzei Kristóf	
Hunyadi Mátyás	208-10	S	1464	?	
Hunyadi Mátyás	209-4	E	1464	Firenzei Kristóf	Szapolyai Imre kincstartó számára
Hunyadi Mátyás	209-5	kereszt	1464	Firenzei Kristóf	
Hunyadi Mátyás	210-11	E	1465		Szapolyai Imre kincstartó számára
Hunyadi Mátyás	211-1	E	1466	Mühlstein Vid (?)	Szapolyai Imre kincstartó számára
Hunyadi Mátyás	214-4	V	1467	Mühlstein Vid (?)	
Hunyadi Mátyás	214-5	kereszt	1467	Firenzei Kristóf	
Hunyadi Mátyás	215-4	V	1467	Mühlstein Vid (?)	
Hunyadi Mátyás	215-5	kereszt	1467	Firenzei Kristóf	

Nagybányai kamaraispánok (1455–1467)

Zathy Antal és Firenzei Kristóf	1455
Szécsi Albert	1456
Szapolyai Imre	1457–1458
Szapolyai Miklós	1461
Firenzei Kristóf	1463–1464
Kovács István	1467

(Az összeállítás alapja: Gyöngyössy M.: Magyar pénztörténet i. m. 215.)

CNH II. 237.

Rövidítések

BTM = Budapesti Történeti Múzeum, Kumorovitz-féle pecsétmásolatok gyűjteménye.

CNH = Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár I–II. Bp., 1899–1907.

DF = MNL-OL, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény.

MNL-OL V8 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Középkori pecsétokról készült műnyagmásolatok gyűjteménye.

Mzz = Pohl, Artur: Münnzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters (1300–1540). Bp.–Graz, 1982.

UG = Pohl, Artur: Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz, 1974.

CNH II. 238.

NEUMANN TIBOR
A Szapolyaiak címerhasználatáról
Válasz Gyöngyössy Márton írására

Nagy örömmel vettem kézbe Gyöngyössy Márton fenti írását, amelyben két évvel ezelőtti cikkem egyes megállapításai kapcsán fejtette ki megtisztelő véleményét, és amellyel most nekem is lehetőséget biztosított, hogy pontosítsam akkori észrevételeimet.¹ Alapvetően dolgozatomban két részét vitatta. Az első és egyben fontosabb: vajon a Szapolyaiak címerhasználatában az egyszarvú vagy a farkas tekinthető-e a régebbi motívumnak? A szakirodalomban mindkét felfogásnak akadtak képviselői, magam a farkast tekintetem régebbinek, vitapartnerem az egyszarvút. Újra szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az általam azonosított ősi Szapolyai címer – amelynek meghatározó elemei a fél kocsikerék és a kardot tartó kéz – használata után a farkas legkésőbb 1461-től, az egyszarvú azonban csak 1486-tól mutatható ki, és a család pecsétjein az egyszarvú sohasem szerepel egyedül. Utóbbi

megállapítás ellen szól ugyan a vitapartnerem által hivatkozott 1887. évi Csergheő Géza-cikk, amely Szapolyai István 1495. évi, csak egyszarvút ábrázoló pecsétjéről tesz említést. Igen ám, de Csergheő Nagy Iván genealógiai munkájára, aki viszont Wagner Károly 18. századi szepesi forráskiadványa IV. kötetére hivatkozik, ahol hiába keressük a forráshivatkozást.² Ha azonban végignézzük Szapolyai István valamennyi oklevelét (én ezt megtettem), sem 1495-ben, sem más években nem találunk rajtuk ilyen gyűrűspecstet, csak olyat, amelyen farkas látható. Következésképpen ezt törölnünk kell az érvek közül. Milyen további érvek szólnak tehát vitapartnerem szerint az egyszarvú régebbi mivolta mellett? Egyfelől

¹ Az alábbiakban csak akkor jegyzetem cikkemet, ha a felhozott adatokat korábbi cikkem vagy vitapartnerem írása nem tartalmazza.

² A csak egyszarvút ábrázoló pecsét szakirodalmi hagyománya: Csergheő Géza: Heraldikai és sphragisztikai adalékok a „Harminczhat pecsétes oklevél 1511-ből” című értekezéshez. *Turul*, 5 (1887) 136.; Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. k. Pest, 1863. 490.; *Carolus Wagner*: *Analecta Scepuii sacri et profani Pars IV. Posonii et Cassoviae*, 1778. 5. (Nagy Iván az 5. helyett tévesen a 44. oldalra hivatkozik.)

numizmatikaiak: Szapolyai István személyéhez köthető két, W verdejeggyel ellátott és az előlapi köriratra helyezett címerpajzsban unikornist feltüntető ezüstdénár, amelyek közül vitapartnerem szerint az egyik biztosan bécsi (1480-as évek), a másik akár boroszlói (Szapolyai István itteni tevékenységére tekintettel 1470-es évek) is lehetne. Továbbá Szapolyai István nádor közismert sírkövén a lovagalak által tartott zászlón is csak egyszarvú látható. István minden további címeres emléken azonban vagy csak a farkas, vagy – nádori pecsétjén és sírkövén – mindkét alak szerepel. Nem látom továbbra sem igazoltnak azt, miért kellene egy látens unikornissal számolnunk a hosszú ideig kizárólagosnak tűnő és az egyszarvú felbukkanása után is rendszerint egyedül szereplő farkas mellett, azaz miért biztos érv a dénárook egyszarvú ábrázolása. Az a Kálnoki-Gyöngyössy által is idézett 19. századi elképzelés, hogy anyai címerrel kell számolnunk, nem hozható fel érvként, mivel a hazai heraldikai gyakorlatban szinte egyáltalán nem mutatható ki az anyai címer feltüntetése. A kérdés számomra tehát nem az, melyik a régebbi címeralak – minden jel szerint a farkas –, hanem az, miért került az egyszarvú a dénárookra, illetve István zászlójára, ami mintha valóban amellett szólna, hogy számára e címerkép nagyobb jelentőséggel bírt, mint Imre számára, aki zászlóján a farkast szerepeltette³ – de a pecsétek alapján még István esetében se tudott fontosságban a farkasalak fölé kerekedni.

Mérlegelve az elképzelhető magyarázatokat, változatlanul úgy gondolom, hogy az egyszarvú használatára a Szapolyaiak a szepesi grófi cím megszerzését (1465) követően kaptak engedélyt. Mint cikkemben írtam, Szapolyai Imre 1476. évi nagyobbik magánpecsétjén elvárásaink szerint szerepelnie kellett volna már az egyszarvúnak, ha – a Hunyadiak „besztercei oroszlánja” mintájára – az ő esetében is még a címadohányozás napján megtörtént volna a címerbővítés. Ha viszont ez alapján az egyszarvú 1465. évi adományozását elvetjük, akkor kijelenthetjük, hogy az valamikor 1476 után és 1486, Szapolyai Imre nádori kinevezése előtt került a Szapolyai testvérek címerébe, amelyet azonban a dénárokon kívül változatlanul csak hivatali (nádori pecsétek) és reprezentatív (sírkövek) helyeken szerepeltettek – a farkas mellett.

Szapolyai István nádor címerhasználatában az egyszarvú bátyjéénál hangsúlyosabb szerepét – források hiányában kizárólag logikai úton – egy módon tudom elképzelni: a címerbővítésre István nyert engedélyt, de az erről szóló oklevél bizonyára feltüntette Imrét is kedvezményezettként. Ez a feltevés már csak azért is ésszerű, mivel Imre 1465-ben új címerrel rendelkezett (a farkassal), és emiatt talán nem volt számára fontos, hogy a grófi cím mellé címerbővítést is kérjen.

³ Felrekeszem most azt az „aheraldikus” megközelítést, hogy a sírköveken látható címerhasználati eltérések egy részét egyszerűen kompozíciós okok is magyarázhatják. Cikkemben felhívtam a figyelmet arra, hogy – a megkülönböztetés érdekében – a két testvér párhuzamosan használt pecsétjein a címerábrára mindig más irányba néz. Az ősi címer esetében Imre címerén a kard jobbra vág, Istvánén balra, Imre 1461-től használt magánpecsétjén a farkas balra néz, Istvánén (1480) jobbra. Felmerül bennem, vajon nem rakunk-e túl nagy terhet a két sírkő címerábrázolásaira, amikor – a heraldika egyes korszakaiban és egyes országokban valóban használt szimbolika alapján – anyai címet vagy éppen ősi címet szeretnénk belelátni a kompozícióba?

Cikkemben hangsúlyoztam, hogy a szepesi örökös ispáni (grófi) címet az 1465. évi diploma szerint csak Imre és utódai nyerték el, István nem. Az 1477. évi trencsényi adománylevélben a királyi kancellária ennek alapján határozottan megkülönböztette a szepesi gróf (*perpetuus comes, spectabilis et magnificus* címzéssel) Imrét és a csak szepesi ispán (*comes, magnificus* címzéssel) Istvánt.⁴ Ez alapján nem tudok egyelőre másra gondolni, mint hogy István leghamarabb 1477-ben, de bizonyosan 1486 előtt külön oklevélben maga is megkapta a grófi méltóságot, és igen valószínű, hogy az egyszarvú használatára is ekkor kapott engedélyt. István számára így az unikornis valóban a régóta áhított grófi cím hozzáadéka lehetett (a fenti mintára: „szepesi egyszarvú”), és mint ilyen, annak hangsúlyozására kerülhetett fel a dénárookra, illetve kaphatott előkelőbb helyet sírkövén. Az addig bátyja mögött inkább háttérben maradó István sikeres királyi hadvezérként Trencsén megszerzésével lépett fel először önálló birtokszerzőként: grófi címének megszerzése – esetleg amellel, hogy Imrének nem született fia – ebbe az „önállósulási folyamatba” illik.

Vitapartnerem másik észrevétele cikkem egyik, annak gondolatmenete szerves részét nem képező rövid bekezdésére vonatkozik, melyben egyes, V. László és Mátyás korából származó nagybányai aranyforintok kocsikerék mesterjegyét összefüggésbe hoztam az ősi Szapolyai címer hangsúlyosabb elemével, a fél kocsikerékkel. A felvetést azért tartottam fontosnak, noha azt „hangsúlyozottan bizonytalan”-nak írtam, mivel a szakirodalom a mesterjegyet általában Dengelegi Pongrác János címeréhez köti, jóllehet Pongrác és Nagybánya kapcsolatáról nem ismert forrás, szemben a már 1458 előtt is ott kamaraispánként kimutatható Szapolyai Imrével. Elfogadom vitapartnerem érvét arról, hogy a mesterjegyen Szapolyai esetében lehetett volna a teljes, azaz fél kocsikerékből és kardot tartó karból álló címert is feltüntetni (még akkor is, ha éppen az általa bemutatott dénárokon található egyszarvú is csak *pars pro toto* címerábrázolás). Magam a Mátyás idejéből származó aranyforint 1458–1470 közötti keltezésével számoltam, és emiatt gondoltam, hogy akár a farkasos címer megjelenése (1459–1461 között) előtti időből is származhatott. Viszont ha vitapartneremnek igaza van abban, hogy az egyik változat keltezése egyértelműen 1469, akkor a mesterjegyre vonatkozó felvetésem semmiképpen nem állja meg a helyét. A kocsikerék mesterjegy Pongrác Jánoshoz kötését ugyanakkor források hiányában változatlanul bizonytalannak tartom.

⁴ Itt kell megjegyezni, hogy azok a források, amelyekben a két testvér együtt szerepel, a trencsényihez hasonlóan rendszerint különbséget tesznek méltóságukban, illetve megszólításukban (ld. még korábbi cikkem 22. jegyzetét, valamint 1476-ból egy egyértelmű példa: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 17 770.). Ha viszont István egyedül tűnik fel, akkor olykor őt is szepesi grófnak nevezik, mint pl. egy 1473. évi királyi oklevélben, amelyben a kedvezményezett közbenjárójaként említik (DL 45 540.). Úgy tűnik ez alapján, hogy a mindennapokban Imre grófi címe „átragadt” öccsére is, aki igényelte a címet, ám *de iure* nem volt gróf. A grófi cím önelnevezésében is megjelenik, ld. pl. egy 1472. évi oklevél: A Szapolyai család oklevéltára I. k. Levelek és oklevelek (1458–1526). (Közreadja Neumann Tibor.) (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak.) Bp., 2012. 129.

Utolsó megjegyzésem módszertani jellegű. A fentiek alapján aligha vitatható, hogy a Szapolyaiakról szóló ismereteink – annak ellenére, hogy későbbi történetük során királyi házá emelkedtek – még mindig szerények, de ennél sokkalta nagyobb baj, hogy évszázados tévedések, csúsztatások és félreértések terhelik történetük megismerését, amire kiváló példa a fent említett s aligha létező 1495. évi, egyszarvút ábrázoló pecsét máig történő idézése. Egy másik cikkemben igyekeztem rámutatni arra, hogy még „kritikai” – azaz forrásokig visszamenő – leszármazási táblázatuk sem készült el mindeddig, az eddigi családfákat pedig számos tévedés vagy éppen hiányosság terheli.⁵ A 18–19. századi történeti irodalom több megkérdőjelezhető állítása – ilyen kritikai tanulmányok hiányában – vitapartnerem cikkébe is bekerült: nem igazolható például forrásokkal az, hogy Imre és István nádorok nagyapja János lett volna (ez a Kaplai családdal való téves összemosás maradványa),⁶ sőt források híján a számos Pozsega megyei, Szapolyán birtokos famíliához sem köthető az első ismert ős, Vajdafi László, aki – Kubinyi Andrással egyetértésben – inkább az 1455. évi oklevélben említett, de amúgy teljesen ismeretlen Mihály vajda fiának gondolható.⁷ Nem igazolható, sőt valószínűtlennek tűnik, hogy Hedvig tescheni hercegnő Szapolyai István második felesége lett volna.⁸ Mindehhez hasonlóan Szapolyai Miklós 1461. évi nagybányai kamaraispánságára sem ismert bizonyító adat. Szirmay Antal 1805-ben megjelent munkájában említi, hogy a nagybányai szenátus tagjai még emlékeztek „Szapolyai Miklós kamaraispán” ekkorra már eltűnt márványkő táblájára, amelyet a nagybányai templomban apja, Balázs (!) emlékére állított. Szirmay azonban a feliratot a vitapartnerem által is említett Dernschwam 16. századi megjegyzése alapján kerestette, amely szerint ugyanakkor a tábla nem Miklós, hanem bátyja, Imre kamaraispánságát bizonyította.⁹ Miklós tisztségviselésére utalhatna még egy 1461-ben, Nagybányán kelt, általa mint fogott bíró által kibocsátott oklevél, ebben azonban hiába keressük e tisztségének a meghatározását.¹⁰ Az ominózus „n–n” verdeés mesterjegy, illetve az 1462-től erdélyi püspökként feltűnő Miklós személyének összekapcsolása ez alapján korántsem bizonyított, még ha testvére, Imre kincstartósága és a nagybányai keltezés alapján ésszerű feltevésnek is látszik.¹¹ Mind-

ezen alapján osztom vitapartnerem azon véleményét, hogy a rokoni és „hivatali” kapcsolatok, és összességében a család történetének pontosabb ismerete többek között az egyelőre bizonytalanul hagyott heraldikai kérdések megoldásában is segítő kezet nyújtana.

⁵ *Neumann Tibor*: Régi genealógiai legendák nyomában. Szapolyai István nádor házasságai, leányai és leánytestvérei. In: *Tiszteletkőr. Tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára.* (Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András.) Bp., 2012. 431–438.

⁶ *Wagner, C.*: i. m. 9–13., vö. *Nagy I.*: i. m. 487.

⁷ *Kubinyi András*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica XIII/3.* Miskolc, 2008. 229.

⁸ *Neumann T.*: Régi genealógiai i. m. 436–437.

⁹ *Antonius Szirmay*: *Notitia politica, historica, topographica incliti comitatus Ugochiensis.* Pestini, 1805. 168.

¹⁰ 1461. okt. 15.: DL 30 849.

¹¹ Megjegyzem, Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos archontológiai összeállításába Miklós kamaraispánsága e két bizonytalan adat alapján ugyan bekerült, de a jegyzetben ezt olvashatjuk: „Felmerülő kérdés, hogy Emericus és Nicolaus Zápolya egy vagy két személy.” *Horváth Tibor Antal–Huszár Lajos*: Kamaragrófok a középkorban. *Numizmatikai Közlöny*, 54–55. (1955–1956) 29. – Az adat a vitapartnerem által összeállított archontológiai táblázatokba is munkájukból került be, de a bizonytalanság jelzésére nem volt lehetőség:

Gyöngyössi Márton: Középkori magyar aranyforintok. Bp., 2005. 47.; *Uő*: *Florenus Hungarialis. Aranypenzverés a középkori Magyarországon.* Bp., 2008. 131.; *Uő*: *Magyar pénztörténet. 1000–1540.* Bp., 2012. 215.

KÖNYVISMERTETÉS

Forintos Attila: A székesfehérvári székeskáptalan, Adattár 1777–2004. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2005. (Alba Civitas Történeti Alapítvány Közlemények I.) 229 p. (ISBN 963-217-656-1)

Forintos Attila: A székesfehérvári székeskáptalan címzetes kanonokjai, Adattár 1795–2010. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2010. (Alba Civitas Történeti Alapítvány Közlemények III.) 274 p. (ISBN 978-963-88117-3-8)

Forintos Attila: A székesfehérvári püspökség adattára 1777–2010. Magánkiadás, Bp., 2011. 195 p. (ISBN 978-963-08-1820-9)

Az ismertetésre kerülő három, egymással szorosan összefüggő kiadvány évtizedes kutatómunka eredményeként jelent meg. Az első két kötetet az Alba Civitas Történeti Alapítvány jelentette meg, amely célkitűzése szerint támogatja és szervezi Székesfehérvár múltjának feltárását és bemutatását aktív kiadói tevékenységet is magára vállalva. A harmadik kötet szerzői magánkiadásként került publikálásra. A kötetek igényes kiállításúak, az első két kötetnek mind borítóján, mind belső szerkezetén látható, hogy sorozatról van szó, s a harmadik kötet – bár némileg egyszerűbb formát választva, igyekszik alkalmazkodni a már megszokottnak nevezhető szerkesztési, tördelési megoldásokhoz.

A szerző, aki „civilben” a Fővárosi Vízművek könyvtárában dolgozik, hatalmas forrásanyagot mozgatott meg az adattárak összeállítása során. Ennek illusztrálására legyen elég megemlíteni, hogy az első kötethez 38 folyóirat anyagát dolgozta fel, ez a második kötet esetében már 54-re duzzadt, míg a harmadik kötet esetében a folyóiratcímek száma meghaladja a százat. Az adatok forrásai között a könyvészeti és sajtókiadványok mellett hangsúlyosan szerepelnek a levéltári dokumentumok is, amelyeket tucatnyi intézményben őriznek.

Az adattárak összeállítójának kitartása, a témára vonatkozó forrásismerete, s nem utolsósorban szabadidejének és – utalva itt a magánkiadásra – akár anyagi erőforrásainak a kutatásra való oda-szánása feltétlen tiszteletre méltó, és egyben követendő példát jelent.

A kötetek terjedelmének döntő hányadát az adattárak teszik ki. Az adattárak a kinevezés időrendjében tartalmazzák a székeskáptalan kanonokjainak, címzetes kanonokjainak, valamint az egyházmegye főpásztorainak vázlatos életrajzeit. A szerző szemmel láthatóan teljességre törekedett az adatok összeállításánál, e tekintetben tehát munkáját életrajzok füzérének, egyfajta névtárnak tekinthetjük. Az életrajz műfajától azonban annyiban eltér, hogy nem formálja szöveggé az egyes személyekről fellett és között

információkat, hanem azokat felsorolásszerűen, időpontokhoz, időtartamokhoz kötve közli. A forma tehát prozopográfiai adatgyűjtésre emlékeztet, nélkülözve ugyanakkor annak speciális, elemzésközpontúságából fakadó szelektív érdeklődését. Ez különösen a korunkhoz közelebb élt személyek esetén válik nyilvánvalóvá, ahol az olvasónak az az érzése támad, hogy minden olyan életrajzi momentum feljegyzésre került, ami valamilyen formában időponthoz köthető, illetve a szerző által leginkább forgatott sajtóorgániumok híradást tettek róla. Ennek köszönhetően nem csupán a megszokott életrajzi elemek bukkannak fel az egyes személyeknél, mint a születési és halálozási adatok, az iskolázatással összefüggő információk, vagy a papi pálya egyes állomásai, hanem – s ez különösen igaz a püspökök esetében a harmadik kötetre – megismerhetjük az illető társadalmi szerepvállalásának egy sajátos szeletét is. Példaként hozható fel az első kötetből Kisteleki István kanonok, akiről 1915. szeptember 8-ai dátummal feljegyzésre került, hogy Székesfehérvárott a „Vértes Vitéz Szobor Felavatás Végrehajtó Bizottság Tagja” volt (1. kötet 172.). Ilyesféle bejegyzés a püspökök esetében számtalan olvasható a kötetben.

A fentiek a recenziens szemszögéből azért érdekesek, mert egy alapvető módszertani kérdésre világítanak rá: az adatgyűjtés céljának problémájára. A felvett adatok már-már életrajzi részletességgel tárják elénk a személy életútját, ugyanakkor hiányzik az életrajz egyik fontos, véleményem szerint meghatározó eleme: az illető tevékenységének – értékeléssel vagy anélkül történő – átfogó bemutatása. Erre a választott forma nem adott lehetőséget. Az adatgyűjtés nyilvánvalóan nem prozopográfiai indíttatású, hiszen egyrészt hiányzik a kötetekből a vizsgálat szempontjainak bemutatása – s ez korántsem csupán formalitás! –, másrészt elmarad az elemzés is, ami, ha nem is kötelező, de mégis célszerű velejárója egy ilyesféle összeállításnak. Nem beszélhetünk archontológiai adattárról sem, hiszen az adatgyűjtés rendezőelve a személy, s nem egy adott tiszttség vagy javadalom. Emellett nem történik meg az adatgyűjtés intézménytörténeti összefüggésekbe helyezése sem. Ez utóbbiak elmaradását tartom a kötetek legszembetűnőbb, s egyúttal legnagyobb hiányosságának. A három kötetben az összesen 698 oldalból mindössze 10 oldalt tesz ki a bevezetés, amelynek a feladata lenne meghatározni az adattár elkészítésének célját, annak szerkezetét, eligazítani az olvasót a székeskáptalannal kapcsolatos kérdésekben, s nem utolsósorban bemutatni legalább az adattár elkészítése során nyilvánvalóvá váló eredményeket.

A harmadik kötetben viszont helyet kapott közel hetven oldalnyi melléklet, amely Steiner Fülöp, Városey Gyula és Prohászka Ottokár püspökökkel kapcsolatos korabeli sajtótudósítások újraközlése.

Az egyébként érdekes és eredetiben nehezen hozzáférhető, a kötetben illusztrációként funkcionáló szövegek helyett történésként egy, az adatok elemzését megkezdő tanulmány elhelyezését szerencsésebbnek tartottam volna.

A kötetekben foglalt adatsorokra véleményem szerint leginkább egyfajta életrajzi váz(lat) meghatározás illik. A kötetet lapozgatva mintha egy életrajzíró jegyzeteit, céduláit olvasnánk (például Prohászka Ottokár esetében: 3. kötet 60–82.).

A kötetek elolvasását követően, mint a fentebb írottakból látható, egyfajta kettősség fogalmazódott meg bennem. Egyrésztől fontosnak és nagyon megbecsülendőnek tartom a szerző törekvését és munkáját, amellyel a székesfehérvári egyházmegye múltját kutatja. Hatalmas forrásismerete nyilvánvaló, s adatait bőséges hivatkozásokkal támasztja alá. Az adattárak forrásként való felhasználása tehát nemcsak javasolható, hanem megkerülhetetlen is lesz a további kutatás és az érdeklődők számára. Így tehát a szerző által a munkájának szánt funkciót részben betölti. Másrészt azonban azoknak, akik nem egy-egy személy adataira kíváncsiak, hanem az összegyűjtött adatokra alapozva tovább szeretnék lépni, s példának okáért a székeskáptalan vizsgálatát tűzik ki célul, maguknak kell elvégezni a felgyűjtött adatok strukturálását, amit egy módszertanilag átgondoltabb adatgyűjtés feleslegessé tett volna.

Ezt a hiányosságot azonban nem lenne illendő kizárólag a szerző hibájául felróni. A klasszikusan történeti segédtudományoknak nevezett diszciplínák ugyanis elsősorban a középkor kutatóinak a felségterületéhez tartoznak – gondolhatja bárki, aki kézbe veszi a magyar nyelven elérhető kézikönyveket,¹ vagy végiglapozza példának okáért a Turul évfolyamait. „Az 1500–1848 közti időszakra nézve egyelőre nem rendelkezünk átfogó és forrásadatokon alapuló archontológiai összeállítással.” – írta Engel Pál 1998-ban *A történelem segédtudományai* címet viselő egyetemi tankönyv általa írt Archontológia, illetve Protopográfia fejezetekhez fűzött megjegyzésében.² Engel Pál, aki történelmi munkássága során kiemelt figyelmet fordított adattárak összeállítására és az ezekre támaszkodó adatgazdag elemzések elkészítésére, nyilvánvalóan nem általában beszél a kora újkori archontológiai összeállítások hiányáról, ilyenek ugyanis egyes részterületeken léteznek. Az „átfogó és forrásadatokon alapuló archontológiai összeállítások”, azaz a módszertanilag végiggondolt és tudományos igényű készített adattárak hiánya a kora újkor vonatkozásában azonban valóban égető problémát jelent. Nem csupán a történések napi munkáját nehezíti meg, ha egy-egy személy azonosítása, életpályájának felvázolása nehézségekbe ütközik, vagy egy tisztség, hivatal története homályban marad, s nem csupán az adatsorok hiányában elmaradó vizsgálatokat, elemzéseket nélkülözhetjük, hanem azokat a mintákat is, amelyek követendő példaként szolgálhatnak az egyes részterületek feldolgozó számára, akik több esetben a történéscében kívül álló érdeklődők. Bár 1998 óta megjelent több alapvető archontológiai munka,

köztük például Zala és Heves (vár)megye kora újkor időszakát is magába foglaló adattára,³ vagy, hogy az egyházi archontológiára térjek rá, a dunántúli református egyházkerület lelkipásztorainak adattára,⁴ látványos áttörés nem következett be a területen.

Ennek több oka is van, ezek közül itt csak egyet szeretnék részletesebben bemutatni. Tekintve, hogy a kora újkor évszázadaiban egyre jobban differenciálódott az ország irányítása (amit ma összefoglalóan államigazgatásnak nevezünk), az abban részt vevők összegyűjtése és adataik közzététele eleve csapatmunkában megvalósuló kutatási projektet kívánna, s ha az adatgyűjtést engeli mélységben szeretnénk megvalósítani, nem is egy projektről, hanem projektekről kellene beszélnünk. Ezeknek a projekteknek az egyik csoportja kellene, hogy legyen a kora újkori egyházi archontológia elkészítését magára vállaló kutatók összessége is. A bizonytalan fogalmazást a fogalom sokrétűsége indokolja. A magyar történetírásban a kora újkor hagyományosan a mohácsi csata időpontjával kezdődik, s felöleli a 16–18. századot, de, visszatérve Engel Pál szóhasználatára, akár 1848-ig is érthető. Az egyház megnevezés is épp a kora újkor hajnalán veszti el egyértelmű jelentését, hiszen ez időtől kezdve a katolikus mellett a reformációval megjelennek a protestáns felekezetek is. A látszólag problémamentes archontológia kifejezés pedig a forrásfeltárás előzetes elméleti problémáira világít rá: kik is kerüljenek bele a vizsgált körbe, kikről, mely tisztségek, javadalmak birtokosairól készüljön összeállítás?

Vegyük röviden sorra a felmerülő problémákat. A kora újkor időszaka mintegy 300 évet ölel fel, ami önmagában is jelzi, hogy ez alatt az idő alatt jelentős változások következhetnek be a vizsgált hivatalokban, javadalmakban, attól függetlenül, hogy ez fogalmilag is megfogható-e vagy sem. Ezek a változások egyaránt lehetnek mennyiségi – utalok itt a katolikus egyház 16. századi visszaszorulására, majd 18. századi reorganizációjára – és minőségi – mint például a főesperesek szerepének különböző irányba történő változása az egyes katolikus egyházmegyékben. Mindez szükségessé teszi a fókuszba került hivatalok, tisztségek és javadalmak úgymond intézménytörténeti vizsgálatát a kapott adatsorok helyes értelmezéséért érdeklődőkben.

Jelentősen eltért egymástól az egyházak szervezeti felépítése és szerepe is ez alatt az időszak alatt. Míg a katolikus egyház vezetői, a püspökök és érsekek közvetlen szerepet játszottak az ország irányításában még a 16. században, akkor is, amikor többségüknek az oszmán hódítás következtében nem voltak egyházmegyéik, s a hívek száma is drasztikusan csökkent a protestáns tanok terjedésének eredményeképp. Ezzel szemben a protestáns egyház vezetőinek befolyása jóval áttételesebben érvényesült, maguk közvetlenül nem részesültek a politikai hatalom legfelsőbb szintjéből.

Mindezek a kérdések az archontológiai összeállítás mélységének meghatározásakor kerülnek felszínre. Hogy mely tisztségek viselői kerüljenek bele a vizsgálatba, azt elméletileg az alapján lenne célszerű meghatározni, hogy az archontológia összeállítását követően milyen kérdésekre kívánunk választ kapni, milyen elemzéseket szeretnénk elvégezni az összeállt adatsoron. Ezt azonban a legtrikább

¹ A történelem segédtudományai. (Szerk. Kállay István.) Bp., 1986.; A történelem segédtudományai. (Szerk. Bertényi Iván.) Bp., 1998, 2001² (A történettudomány kézikönyve 1.).

² Engel Pál: Archontológia–Protopográfia. In: A történelem segédtudományai. (Szerk. Bertényi Iván.) Bp., 1998. (A történettudomány kézikönyve 1.) 29–39. [második kiadása: 2001. 27–34.] idézett rész: 39. A mondat változatlan formában kerülhetett be a kötet 2001-es újabb kiadásába is, hiszen a területen érdemi változás nem történt. Idézett rész a második kiadás 34. oldalán található.

³ Zala megye archontológiája 1138–2000. (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény 50.); Heves vármegye történeti archontológiája (1681–)1687–2000. (Szerk. Bán Péter.) Eger, 2011. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14.).

⁴ A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. (Szerk. Köblös József–Kránitz Zsolt.) Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forráskiadványok 10.)

esetben lehet előre megmondani, mivel többnyire elválík egymástól az archontológia összeállítása és az arra alapozó elemzés elkészítése. Ez esetben véleményem szerint érdemes a lehető legnagyobb mélységben elvégezni a forrásfeltárást és az adatgyűjtést. Az egyházi archontológia példájánál maradván tehát javasolt eljutni a lelkész-kedő alsópapságig, sőt, a világi alkalmazottak közül is érdemes legalább az iskolamestereket, tanítókat beemelni a kutatásba.

További kérdésként merül fel az összegyűjtött adatok rendszerezésének és közzétételének formája. Az egyházak esetében a történetileg kialakult forma ugyanis kevésbé a klasszikus értelemben vett archontológiai táblákat, hanem sokkal inkább a névtár típusú összeállításokat részesíti előnyben. Ez utóbbi egyrészt több információ rendezett elhelyezésére nyújt lehetőséget, hiszen a közölt vázlatos életrajzok egyfajta prozopográfiai gyűjtésként értelmezhetőek, másrészt azonban sok esetben megnehezítik az összetartozó információk együttes kezelését, lévén, hogy azok az egyes személyek alatt, szétszórva lehetnek fel. Ezzel a problémával elsősorban a már megjelent, illetve a nyomtatásban megjelentetni szándékozott kiadványok esetében szembesülhetünk.⁵ Az elektronikus formában történő közzététel ezt a kérdést az adatgyűjtés szintjére számúzi, akkor kell eldönteni, hogy kizárólag egy adott tisztséghez kapcsolódó információk gyűjtésére kerül sor, vagy pedig az adatgyűjtés maga prozopográfiai mélységű lesz. A megjelenés (lekérdezés, listázás eredménye) pedig pusztán technikai kérdéssé válik, ami elsősorban az informatikai megoldáson, illetve a lekérdező érdeklődésén múlik.

Visszatérve Engel Pál fentebb idézett gondolatához, egyetértünk az állítás tartalmával, ugyanakkor megkérdőjelezhető annak létjogosultsága. Készíthető-e „átfogó archontológiai összeállítás” a korszakra nézve akár csak annak egy részterületén, az egyházi méltóságviselőkre vonatkozóan? Az elmondottak tükrében az én válaszom egyértelmű nem. Sok, azonos szakmai igényrel, de akár alapjaiban különböző kutatói kérdésfeltevéssel összeállított adatsor egymáshoz illesztésére van szükség, s erre a 21. században immár a technikai lehetőségek is adottak. Az így összeálló és folyamatosan bővülő „egyházi archontológia” kell, hogy kiegészítse a korszakra vonatkozó egyéb gyűjtéseket, mint például az állami igazgatási szervek, rendi intézmények, stb. adatsorait. Ezt a forrásfeltáró és -feldolgozó munkát döntően helyi műhelyek tudják koordinálni és végezni, ahogy eddig is tették, legyen szó akár egyes protestáns vagy katolikus egyházkerületekről, egyházmegyékről, vagy éppen egy adott vármegye tisztikaráról. A gyülekezetek, plébániák vagy a települések esetében pedig a helytörténet szerepét kell kiemelni. Ez utóbbi esetben különösen fontos hangsúlyozni a megfelelő minta fontosságát, s nem lehet eléggé sokszor kiemelni azoknak a vidéki, elsősorban levéltárak, múzeumok, könyvtárak köré szerveződő műhelyeknek a szerepét, amelyek irányíthatják, alakíthatják egy-egy kívülről érkezett érdeklődő (hely)történetész munkáját.

Hermann István

⁵ Jó példa erre Pfeiffer Jánosnak a veszprémi római katolikus egyházmegye papságáról készített történeti névtára, amely *püspökök – kanonokok – papság* bontásban tartalmazza a 17. századtól a 20. század közepéig az egyházmegye-gyész papok rövid életrajzait. Míg egy-egy személy pályafutása egyszerűen nyomon követhető, ez a szerkezet komoly kihívás elé állítja azt, aki például egy plébánia lelképásztoraira kíváncsi, vagy akár valamely kanonoki stallum javadalmait szeretné egymás után látni. Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München, 1987. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae 8.)

Jakubinyi György: Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia. Verbum Kiadó, Kolozsvár, 2010. 3. javított, bővített kiadás. 160 p. (ISBN 978-606-8059-25-9)

Erdélyben az egyháztörténet kutatása az archontológia területén már korábban is mutatott fel eredményt. A Gyulafehérvári Főegyházmegye millenniumi évében jelent meg az egyházmegye papi névtára.⁶ Igaz, ebben a tekintetben az anyaországi katolikus egyházmegyek jóval megelőzték a gyulafehérvárit.⁷ Ezt követi most az első romániai egyházi archontológia, melyben az apostoli nunciatura ismertetése után szerepelnek a római, a görög és az örmény katolikus egyházi vezetők, a protestáns, valamint a nem keresztény unitárius egyház vezető egyéniségeit is beleértve, és az izraeliták (zsidók) rabbiit. A katolikus teljesség érdekében kaptak helyet a kötetben a görög katolikus és a román ókirályságbeli római katolikus egyházmegyek püspökei. (A romániai ortodox egyház archontológiáját nyolc évvel korábban már kiadta Mircea Păcurariu.⁸)

Újdonság, fontosság, gondosság és pontosság. Ezzel a négy tulajdonsággal jellemezhetjük a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség főpásztorának újabb kiadványát. Országszerte első ilyen jellegű összeállítás, amely még két korábbi kiadást tudhat magáénak. A kötet első két kiadása kisebb példányszámban jelent meg és szűkebb érdeklődési körökben terjesztették. Hasznos segédkönyvként szolgál az erdélyi magyar történelmi egyházak mellett a Románia román anyanyelvű katolikus egyházmegyei számára is.

A jelenleg is színes társadalmi összetételű Erdélyben évszázadokig a három elismert nemzet (*Unio Trium Nationum*: magyar, székely és szász) és a négy bevett vallás (*Religio recepta*: római katolikus, református, unitárius és evangélikus) tagjai képezték az ország törvényes lakóit. Nem volt könnyű feladat kronológiailag (Kr. u. 290-től a kötet megjelenési évéig, 2010-ig), vallásilag és földrajzi területileg ekkora átfogó munkát megszerkeszteni. Romániában összesen 18 vallást ismer el a törvény.⁹ Ebből hét történelmi vallásnak az archontológiája szerepel a jelen kötetben.

A kötet a tartalomjegyzék ismertetése után az első két kiadás (1998, 2003), majd a mostani, harmadik kiadás (2010) előszavával indít. A szerző az olvasóhoz intézett előszóban tisztázza az archontológia kötet címében jelzőként választott „vallási” fogalmat. Az ökumenizmus csak a keresztény egyházakra vonatkozik, az

⁶ A gyulafehérvári (erdélyi) egyházmegye papi névtára. (Szerk. Ferenczi Sándor.) Bp.–Kolozsvár, 2009.

⁷ *Grossing József*: *Tabulae Chronologicae... Regni Hungariae... ab Anno Christi nato millesimo usque ad nostra... tempora* (Pozsony, 1806) c. műve az esztergomi érsekek kronológiai adatait is tartalmazza. Példaként említjük a papi névtárak sorában a következő köteteket: *Chobot Ferenc–Csáky Károly Emánuel*: A váci egyházmegye történeti névtára. I–II. Vác, 1915–1917.; *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987. (Dissertationes Hungariae ex historia ecclesiae, 8.); *Balogh Margit–Gergely Jenő*: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*. Adattár. Bp., 1996.

⁸ *Mircea Păcurariu*: *Enciclopedia de Istorie a României*, Ed. III. București, 2002. 598–643.

⁹ A 2006. december 28-án megszavazott új, 489. számú Kultusz-törvény értelmében a következő vallások léteznek törvényesen is Romániában: román ortodox, szerb ortodox, római katolikus, görög katolikus, (apostoli gregorián) örmény, óhitű orosz, református, szász evangélikus, magyar evangélikus, unitárius, baptista, evangéliumi keresztény, román evangélikus, pünkösdisták, adventista, izraelita, muzulmán és Jehova tanúi.

izraelita rabbik kötetben való szereplése érdekében maradt a „valásközi” attribútum.

A segédkönyv fejezetinek szerkezete a következő sorrendet követi: elsőként a Szentszék szerepel (a nunciatúra), majd a teljes egésznek vett, három rítussal szereplő katolikus egyház archontológiáját a református, az unitárius, az evangélikus és az izraelita vallások vezetőinek bemutatása követi. A római, a görög és az örmény katolikus egyházak vezető egyéniségeinek szánt fejezeteket a szerző nem választotta szét külön-külön rítus szerint. A felsorolás nem az illetékességi területek magyar ábécé szerinti sorrendjét követi, hanem az egyházak latin (ez egybeesik a románnal is) elnevezésének ábécérendjét. A gyulafehérvári (Alba Iulia) római katolikus érsekség főpásztorainak fejezete után következik például a bukaresti római katolikus érsekség, majd rögtön utána a kolozsvár–szamosújvári (Cluj–Gherla) görög katolikus püspökség előjáróinak névadattára. A jászvásári (Iași) római katolikus püspökségnek szánt fejezettel már magyarul is alfabetikus sorrendben következnek váltakozva a görög és a római katolikus püspökségek archontológiai jegyzékei, egészen a temesvári római katolikus püspökéggel bezáróan. A négy magyar protestáns egyházkerület méltóságsorai történelmi megalkulásuk sorrendjében követik egymást. Az archontológiák sorát a szász evangélikus püspökök és az Erdélyi Nagyfejedelemség főbbjairól zárják.

A kiadvány az első fejezetben közli a bécsi, majd a bukaresti nunciások névsorát, utána sorban a romániai tizenkét katolikus egyházmege főpapjainak, az öt protestáns egyházkerület püspökeinek, valamint az Erdélyi Nagyfejedelemség országos rabbiinak archontológiáját tartalmazza. Mindegyik fejezet az ismertett egyházmege (egyházkerület) hosszabb–rövidebb történelmi áttekintésével kezdődik, majd ezt követi a püspöki/érseki illetve a rabbi névtár.

Az archontológia célja, hogy használható segédletekkel könnyebbé tegye egy történelmi téma kutatóinak mindennapi munkáját. Ez a segédkönyv máris ebben munkálkodott és munkálkodik nemcsak a magyar nyelvterületen (főként a jelenkori Magyarországon és Erdélyben), hanem Románia római és görög katolikusok lakta vidékein is.

A továbbiakban már csak a folytatásban, ezen értékes kötet esetleges későbbi bővítésében reménykedhetünk. Az erdélyi román történetkutatás és egyháztörténetírás igénye ennek az átfogó kötetnek egy teljességében románra fordított változata, amely még a jövő feladata.

Bernád Rita Magdolna

Takács Imre: Az Árpád-házi királyok pecsétjei – Royal Seals of the Árpád Dynasty. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2012. 192. p. (CORPUS SIGILLORUM HUNGARIAE MEDIEVALIS I. Szerkesztőbizottság: Lóvei Pál–Marosi Ernő–Rácz György (titkár) –Solymosi László–Takács Imre). Angol fordítás: Alan Campbell. Fotó: Mudrák Attila, Dabasi András, Haranghy Ágnes. (ISBN 978-963-631-218-3)

A magyar szfragisztikai kutatás egy ígéretes, remélhetően hosszú életű sorozatának első kötete jelent meg a közelmúltban. A szerző, Takács Imre művészettörténész nem ismeretlen a pecséttanal határozottan foglalkozó kutatók körében, hiszen 1992-ben megjelent monográfiája (*A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*) – a művészettörténelmi kutatásokon túl – az oklevéltani

és az attól szinte elválaszthatatlan pecséttan kutatások, illetve kutatók számára az elmúlt két évtizedben nélkülözhetetlen segédkönyvvé vált.

A most megjelent monográfia két nagyobb egységre tagolódik. Az első egységben a szerző, az előszót és bevezetőt követően négy fejezetre tagolt tanulmányban elemzi a magyar királyi pecsétet. Az elsősorban művészettörténelmi szempontú elemzés meggyőzően helyezi nemzetközi kontextusba a magyar királyi pecsétet, mint kispasztikai tárgyak stílustörténelmi, ikonográfiai változásait. A 11. századi pecsétet ikonográfiai típusát, királyábrázolásait elemezve a német-római császári pecsétektől, az aacheni dóm szobrain keresztül a koronázási palástig vonultatja fel a lehetséges párhuzamokat. Érthető módon nagy teret szentel első királyunk felségpecsétje feltevézettel – hiszen eredetiben egyetlen lenyomatot vagy rajzot sem ismerünk – ikonográfiai típusának meghatározására, végül a III. Ottó német-római császár *maiestas* típusú pecsétjét követő uralkodóábrázolást tartja a legvalószínűbbnek. A meghatározásban – a recenzens által is elfogadhatónak tartott – döntő érvnek azt tartja, hogy az interpolált pannonhalmi kiváltságlevélre nem függesztették volna Kálmán király ilyen ikonográfiai típusú pecsétjét, mivel a hamisítás korában valószínűleg még ismert lehetett Szent István pecsétje. Ugyanakkor nem zárja ki egy emellett élő háromnegyed alakos figura-kivágatot ábrázoló pecsét párhuzamos használatát sem, ez utóbbi mellett szól ugyanis a székesfehérvári *casula* (koronázási palást), illetve Péter és Salamon királyok ólombullájának uralkodóábrázolása. Az első bizonyíthatóan trónképet ábrázoló uralkodópecsét I. András király idézőpecsétje, mely két példányban is fennmaradt, és ezt természetesen a katalógusban is feltünteteti, mert nagy valószínűséggel ehhez nagyon hasonló pecsétet nyomhattak rá az első eredetiben fennmaradt középkori oklevelünkre, a Tihanyi Alapítólevélre. Az idézőpecsétet kapcsán nem mehetünk el szó nélkül az – 1980-as években felbukkant, majd a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került – Agnus Dei motívumot ábrázoló, körirata szerint Adalbert (Béla) király idézőpecsétjének problematikája mellett. A korábbi kutatás I. Bélát kizárta a szóba jöhető uralkodók közül, de a különböző kutatók a másik három Béla néven uralkodó magyar király mindegyikét a lehetséges jelöltek közé sorolták. Takács Imre éles szemű, a készítemi technikát és az epigráfiai jellemzőket is elemző megfigyeléseivel és logikus érveléssel meggyőzően bizonyította, hogy egy minden bizonnyal középkori eredetű tárgyról van szó, amely viszont jelen formájában, bizonyos elemeit tekintve – különösen, ami a köriratot illeti – a 19. század előtt nem készülhetett, tehát nagy valószínűséggel hamisítvány. Tudományos szempontból ugyancsak újdonságot jelent a kettős kereszt, mint heraldikai motívum megjelenésének pontosítása, mivel a szerző egyértelműen bizonyítja (a Turul 2011. évi számában már részletesen argumentált következtetéseit összefoglalva), hogy a majdnem 100 éves tudományos konszenzussal ellentétben IV. Béla előtt nem beszélhetünk kiértelt heraldikai motívumként a kettős keresztől, mint az Árpád-ház uralmi jelvényéről.

A kötet második egysége, a katalógus rész a pecsét- és oklevéltan művelői számára valószínűleg a monográfia legtöbbet használt és legidézettebb része lesz. A katalógus időrendbe szedve sorolja fel az uralkodók – és a kötet címétől eltérően nemcsak a királyok, hanem a hercegek és királynéknak – pecsétjeit. Az egyes tételeket leíró részek szerkezeti felépítése azonos: a pecsét szabatos leírását követi a körirat feloldása, majd a pecséthez kapcsolódó, elsősorban

művészettörténeti elemzés, illetve a pecsét használatával kapcsolatos történeti és oklevéltani alapismeretek közlése. Ettől elkülönül a pecsétek eredeti példányainak, majd a másolatoknak levéltári jelzettel történő felsorolása. Az egyes katalógustételeket a pecsétre vonatkozó szakirodalom felsorolása zárja. Minden tételhez az eredeti pecsétről készült nagyméretű, kiváló minőségű színes fénykép készült – ettől többnyire csak akkor tértek el, ha az eredeti példány nem volt hozzáférhető.

Itt következnie a kötet szerkesztésének méltatása, sajnos azonban a katalógus rész egy ilyen szintű, reprezentatív kiállítású kötethez méltatlan, számos pontatlanság és következetlenség jellemzi.

A kötet általános szerkesztési elveivel kapcsolatban helytelennek tartom azt a gyakorlatot, hogy az eredeti példányok felsorolásánál csak az eredeti jelzetek szerepelnek. Az oklevéltani kutatásokat végző történészek tudják, hogy a magyar medievisztika legnagyobb diplomatikai gyűjteménye a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található; az eredetiben az Országos Levéltárban őrzött oklevelek egy DL jelzetet, a más intézményben eredetiben őrzött oklevelek fényképei DF (Diplomatikai Fényképgyűjtemény) jelzetet kapnak. A szerző – természetesen helyesen – minden esetben feltünteti az eredeti jelzeteket, de kifogásolható módon a DF számokat már nem szerepelteti (a kialakult tudományos gyakorlat szerint zárójelben). Ez a megoldás megnehezíti a tudományos szempontú visszaellenőrzés lehetőségét, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az említett oklevelek, illetve az azokon függő pecsétek képe elérhető vagy a jövőben elérhető lesz az interneten keresztül a közös DL–DF adatbázisból. Az általános szerkesztési elvek bírálatánál maradván szerencsésebb lett volna, ha a katalógusban az egyes tételeknél valamennyi ismert eredeti példány fel lenne tüntetve, vagy legalább az interneten (az említett DL–DF adatbázisban) már eredetiben is megnézhető példányok szerepelnének benne.

A katalógus egyes tételeinek szerkesztési elveit vizsgálva nem érthetők egyet azzal a következtetlenn gyakorlattal, hogy míg Szent István gyűrűs- és nagypecséjtét, I. András és I. Géza nagypecséjtét, II. Géza aranypecséjtét – jelen sorok írójá szerinte helyesen – okleveles említések alapján felveszi katalógusába a szerző, addig például II. István nagypecséjtének, IV. Béla és IV. László királyok ugyancsak okleveles említésekben ismert gyűrűspecséjtjeinek nem szentel külön tételt. Még következtelenebb szerkesztési gyakorlatot tükröz a katalógus 18. tételében III. Béla gyűrűs ellenpecséjtjének problematikája. Egy gyűrűs pecsétet ugyanis már III. István is használt ellenpecsétként – lenyomatának helye jól látható III. István nagypecséjtjén (15. tétel) – s ez III. István gyűrűspecséjtjéért be is került a katalógusba a 16. számon. A kutatás feltételezi, hogy ez ugyanaz a gyűrűspecsét, melyet III. Béla is használt. Bizonyítható III. Béla gyűrűspecséjtjének (18. tétel) Imre király általi használata, ráadásul a kötetben közölt fényképen is jól látható a gyűrűs ellenpecsét Imre király nagypecséjtjébe nyomva, azonban Imre király gyűrűspecséjtje nem szerepel külön tételként a katalógusban. A fentiek alapján mindhárom uralkodónál fel kellett volna tüntetni gyűrűspecsétet. Még érthetlenebb a gyakorlat III. András gyűrűspecséjtjeivel kapcsolatban. Az Agnus Dei motívumot ábrázoló gyűrűs ellenpecsét (DL 1245., 50544.) lenyomatának fényképe még ki is van emelve a kettőspecsét (47. tétel) leírásánál, mégsem veszi fel külön tételként. III. András címerpajzsán „A” betűt ábrázoló gyűrűs ellenpecsétje több példányban is fennmaradt, mégsem tünteti fel katalógusában a szerző. Ez utóbbi pecsétet önállóan is használta az uralkodó

– ellenpecsétként mindig fekete viaszba nyomva jelenik meg és több olyan, csak gyűrűspecséttel megerősített oklevelet ismerünk, amely fekete viaszmaradványokat tartalmaz –, azonban ép példány csak kettőspecsétek előlapjára nyomva maradt fenn (pl.: DL 167., 1475., 1515., 1548.). Sajnos egyéb hibák, pontatlanságok is nagyobb számban találhatóak a kötetben, amik viszonylag rövid idő alatt visszaellenőrizhetőek voltak az interneten elérhető DL–DF adatbázis segítségével. II. András első kettőspecséjtjéért (24. tétel) és harmadik nagypecséjtjéért (27. tétel) is feltünteti a szerző a DL 61128. jelzetű oklevelet, az valójában az első kettőspecsét. A DL 110. jelzetű oklevelet II. András második nagypecséjtjéért (25. tétel) tünteti fel, jól lehet azon ma már nincs pecsét. IV. Béla ifjabb király (gyűrűs) ellenőrző pecséjtjéért (29. tétel) 4 jelzetet közöl a szerző, ebből a fenti DL 110. jelzetű oklevélen, mint fentebb láttuk, nincs pecsét, a DL 144. és DL 779. nem a gyűrűs ellenőrző pecsét, hanem az ifjabb királyi nagypecsét (30. tétel). Itt érdemes megjegyezni, hogy a Magyar Országos Levéltár pecsétgyűjteményében V 4 – 2 jelzeten található II. András második nagypecséjtje IV. Béla gyűrűs ellenpecséjtjével, a V 4 – 16 jelzeten II. András első nagypecséjtje heraldikai bal oldalon gyűrűspecsét nyomával. IV. Béla második kettőspecséjtjéért (33. tétel) szerepelteti a DL 652. jelzetű oklevelet, az valójában Béla szlávón herceg pecsétje, amit a katalógusban egyetlen ismert példányként szerepeltet is a szerző a 39. tételnél. A 35. tételnél István ifjabb király pecséjtjéért tünteti fel a DL 42. jelzetű pecsétet, s bár az valóban V. István pecsétje, de nem a katalógusban szereplő és ott leírt pecsét, hanem egy másik typariumról készült lenyomat. A töredékesen fennmaradt pecsét leírását most mellőzzük, de a döntő érv ahhoz, hogy egy a katalógusban leírtól különböző pecsétről van szó az, hogy a hátlapon a lovas pajzsán nem párdúc, hanem kettős kereszt látható. A 37. tételnél, Erzsébet királyné (V. István felesége) első kettőspecséjtjéért szerepel a DL 954. jelzetű oklevél, jóllehet az Anjou Izabella (Erzsébet) királyné, IV. László feleségének pecsétje, amit a 45. tételnél fel is tüntet. A 38. tételnél ilyen típusú hiba nem található ugyan, de megjegyzendő, hogy csak a DL 14018. jelzetű, erősen töredékes pecsétre hivatkozik, bár a DL 63611. és 63612. jelzeten lévő pecsétek jobb állapotúak, az utóbbi példány teljesen ép, tehát célszerűbb lett volna annak fényképét közölni az MTA-ban őrzött gipszmásolat helyett. A katalógus 45. tételénél Anjou Izabella (Erzsébet) kettőspecséjtjéért idézi a DL 921. jelzetű oklevelet, valójában a katalógusban leírt pecsét Izabella (Erzsébet) második kettőspecséjtje, a hivatkozott jelzetű oklevélen első kettőspecséjtjének töredéke látható. Azt, hogy különböző pecsétéről van szó bizonyítja, hogy a szóban forgó pecsét előlapján a királyné trónon ülő alakjának jobb karja nyújtott (ellentétben a katalógusban leírttal), a hátlapon a kereszt lapján nem kereszt alakú formák, hanem plasztikus bordázat látható, a kereszt szárainak találkozásánál a sarkokból kinövő heraldikai liliomok vannak.

Összességként elmondható, hogy tudományos szempontból több problémát megoldó és rendkívül hasznos áttekintést nyújtó kötetet vehet kezébe a szfragisztikával foglalkozó szakma és a szélesebb, érdeklődő közönség. Sajnos a katalógus, a pecsétannal hivatásszerűen foglalkozók számára ellenőrzés nélkül csak óvatosan használható. Látható, hogy nagyon sok munkával készült a kötet, ezért is érthetetlen, hogy gyakorlatilag egy alapos lektorálással kiszűrhető hibák maradtak benne. Örvendetes tény hogy a magyar mellett a teljes kötet angol nyelven is olvasható, így a nemzetközi tudományos közvélemény számára is hozzáférhető az abban foglalt

eredmények. Reméljük, hogy a most indult sorozat következő kötetei a sorozatot nyitó monográfia hibáit elkerülve és erőnyeit megtartva kerül az érdeklődők elé, s esetleg sikerül könyvészetileg is sorozatként szerepeltetni a folytatást, ugyanis bárhogy kerestem is a sorozat ISSN számát, nem sikerült megtalálnom.

Kurecskó Mihály

Bel, Matthias: Notitia Hungariae novae historico geographica [...] Comitatum ineditorum tomus II., in quo continentur Comitatus adhuc in mss. haerentes Partis Secundae Trans-Danubianae, hoc est, Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Vesprimiensis. (Ed. Gregorius Tóth.) Textum recensuerunt notisque instruxerunt Bernadett Benei et al. Institutum Historicum Sedis Centralis Studiorum Philosophicorum Academiae Scientiarum Hungariae–Archivum Hungariae Regnicolaris, Budapestini, 2012. 695 p. (ISBN 978-963-631-217-6)

Bél Mátyás klasszikus országleíró munkája, a *Notitia Hungariae novae historico-geographica* eddig nyomtatásban meg nem jelent részeit kiadásra bocsájtó sorozat második kötete látott nemrégiben napvilágot a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont közös kiadásában. A szóban forgó kötet Sopron, Vas, Zala, valamint Veszprém vármegyék leírásait tartalmazza, amely Bél Mátyás terveit figyelembe véve szerkesztettek az igényes kötet készítői. A tapasztalt filológusok számára is nagy kihívást jelentő munka nehézsége alapvetően abban rejlett, hogy a nevezett vármegyeleírások csak sok hibát és pontatlanságot tartalmazó másolatokban maradtak fenn, mivel miután az eredetieket Batthyányi József kalocsai érsek Bél özvegytől megvásárolta, azok a Dunán való utazás során eláztak és tönkrementek. Ehhez járul még a kéziratok egyéb másolatainak és korabeli variánsainak problematikája, amelyre Tóth Gergely doktori kutatásai során már szakavatott módon rávilágított.¹⁰ A kiadás előkészítésben a szerkesztő mellett egy sokoldalú kutatócsoport is tevékenykedett, amelynek tagjai Benei Bernadett, Déri Balázs, Földváry Miklós István, Glück László, Gózszy Zoltán, Jarmalov Rezső és Varga Orsolya voltak.

Bél munkája sokszínű és gazdag forrás a történészek számára. A vármegyeleírások olyan kordokumentumok, amelyek egyrészt nagyon fontos – bizonyos esetekben már pótolhatatlan – adatokat tartalmaznak, másrészt pedig a magyar történelmi kutatás hőskorának izgalmas módszereire is rávilágítanak. Bél Mátyás természetesen követte a nemzetközi utazási irodalom és történelmi földrajz nagy klasszikusait, de saját egyéni módszereit sem titkolta munkájában. Jóval meghaladva a kora történetírói irányzatait, nagy szociális érzékenységgel ábrázolta az parasztság életvitelét, a vidék problémáit és a gazdasági helyzetét. A régiségteni érdeklődése folytán számos rajzot, feliratot közölt, amelyek a régészek számára hordoznak értékes információkat. E kötetben például az ókori Sabaria (Szombathely) feliratainak reprodukciói és kommentárjai különösen látványosan illusztrálják Bél archeológiai érdeklődését. Bél egyébként jól ismerte a korabeli korszerű történelmi irányzatokat, mint például Muratori forráskritikai elveit, amelyek e művében is tetten érhetőek.

A munka pontos jegyzetapparátusa révén jól követhetőek e historiográfiai hatások.

A neves 18. századi polihisztor e munkája a keletkezése óta eltelt mintegy háromszáz év ellenére fontos forrást nyújthat a család-történelmi és archontológiai kutatások számára is. A vármegyeleírásokban Bél részletesen megemlékezik az egyes várak, városok és a fontosabb főúri családok történetéről. Hasznosak lehetnek az itt közölt adatok például az örvendetesen megújuló Zrínyi kutatások szempontjából is.¹¹ Elég itt arra utalnunk, hogy az akkor már jórészt elpusztult Zrínyi-Újvár történetét is kiemelten kezelte a szerző (493–498. o.). A jelentős nyugat-magyarországi főúri családok – mint például a Batthyány, Erdődy, Nádasdy – tagjai mellett megemlékezik számos kevésbé ismert familiáról és azok korabeli valamilyen tisztséget viselt sarjairól is. A mű forrásértékét növeli az a tény, hogy Bél olykor a vármegyei tisztviselőkkel szoros együttműködve állította össze a munkáját. Az együttműködés kiterjedt az anyaggyűjtésre, hiszen gyakran küldtek a szerzőnek forrásanyagot és a vármegyei közgyűlések külön bizottságot állítottak fel a munka átnézésére, amely gyakran több éven át folyt. Vas vármegye leírásának átvizsgálói például terjedelmes kiegészítést állítottak össze a vármegye településeiről, pontosan feltüntetve azok birtokosait. Bél egyébként is törekedett arra, hogy lehetőleg minden vármegyeleírásában pontos információkat adjon a mezővárosok, várak, falvak birtokosairól, földesurairól. A kötet készítői nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a Bél által említett családokat a személynévmutatóban pontosan azonosítsák, megkönnyítve ezzel a kutatók munkáját. A behatóbb tanulmányozás során azt is megállapíthatjuk, hogy Bél külföldi forrásokat is felhasznált családtörténelmi kutatásai során. Ez különösen izgalmas eredményeket hozott a Kőszegi család története esetében, ahol magyar és külföldi források kritikai összehasonlító módszereit alkalmazza. Hasonlóan izgalmas adalékokat nyújtanak a mű heraldikai vonatkozású részei. Bél pontosan közli például Zala és Sopron vármegye címerét. Az eltűnt múlt rekonstrukciója során nemcsak az írott forrásoknak, hanem a korabeli épületek tárgyi forrásértékének is nagy jelentőséget tulajdonított. Szorgalmasan feljegyezte a fontos épületeken akkor még fellelhető feliratokat, minek köszönhetően bizonyíthatóan több olyan mára elpusztult felirat maradt fenn neki köszönhetően, mint például a szombathelyi városkapu Hetési Pethe Márton győri püspökre vonatkozó egyedülálló felirata (401. o.).

A kritikai kiadást igényes jegyzetapparátus segítségével lehet igazán nagy haszonnal forgatni. A vármegyeleírásokat minden esetben lényegre törő magyar és angol nyelvű bevezetővel tette könnyen használhatóvá a szerkesztő, amelyekben a leírások rövid összefoglalója mellett a kéziratok történetére vonatkozó információk is megtalálhatóak. A kötet a részletes bibliográfia, valamint hely- és névmutató segítségével még jobban megkönnyíti a történészek és az érdeklődő olvasók kutatómunkáját. Összességképpen megállapíthatjuk, hogy Bél Mátyás eddig kiadatlan műveit feldolgozó sorozat újabb kötete a magyar és nemzetközi tudományos élet számára egyaránt igen értékes kézikönyv, amely a későbbiekben alapjául szolgálhat majd egy későbbi magyar nyelvű kiadás számára is.

Tóth Ferenc

¹⁰ A kérdés összefoglalását ld. *Tóth Gergely*: Bél Mátyás Notitiájának kritikai kiadása. *Fons*, 15 (2008) 4. sz. 425–443.

¹¹ Vö. Zrínyi-Újvár emlékezete. (Szerk. Hausner Gábor–Padányi József.) Bp., 2012.

Hozzászólás Avar Anton könyvismertetéséhez

A Turul legutóbbi számában (35. oldal) Avar Anton tollából az a téves információ jelent meg, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum a II. világháború óta nem publikálja a birtokában lévő címeres emlékeket. A valóságban ennek az ellenkezője igaz. (A Múzeum jelenlegi anyaga ráadásul nem azonos a háború előttivel, ugyanis a Nemzeti Múzeum levéltári osztályának anyaga (közte a címeres levelek is) időközben átkerült az Országos Levéltár állományába.) 2007-ben jelent meg: Baják László *A Magyar Nemzeti Múzeum címeres halotti emlékei*. Bibliotheca Humanitatis Historica. Bp 2007. című kötet, amely a 17. századtól a 20.-ig 45 db halotti címet, 3 db címeres epitáfiumot és 4 db címeres halotti zászlót tesz közzé. A kötet feldolgozza a címeres epitáfiumok történetét a 14. századtól kezdve, minden emlékhöz részletes muzeológiai, heraldika, genealógiai, és

archontológiai leírás is kapcsolódik. A Magyar Nemzeti Múzeum címeres okleveleit Szvitek Róbert kollégám közölte: Címeres iratok a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Dokumentum Gyűjteményében. (Folia Historica 26. köt. 2010. 119-148.)

Legutóbb a friss szerzeményként a Múzeumba került halotti címet közöltük: Baják László: Szilassy József élete és halotti címere. (Folia Historica 28. köt. 2013. 135-145.) (Nem melleleg a Hadtörténeti Múzeum 27 db halotti címerét szintén jómagam tettem közzé a Hadtörténeti Múzeum Értesítőjében (7. kötet, 2004), valamint a Történeti Muzeológiai Szemlében (3. köt. 2003.)

Baják László
Magyar Nemzeti Múzeum

Válasz Baják Lászlónak

Annak érdekében, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve más közgyűjtemények témába vágó tudományos tevékenysége ismertebb legyen a heraldikával foglalkozó közönség előtt, a szerkesztőség kérésére az alábbi kiegészítést fűzöm az említett könyvismertetéshez.

SZVITEK Róbert József: Címeres iratok a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori dokumentumgyűjteményében. *Folia Historica* 26 (2008–2009) 119–148.

A forráskiadó cikk bevezetőjében a szerző röviden összefoglalja a MNM Levéltárának rövid történetét, megindokolja, hogy miért tartja szükségesnek az iratanyag közzétételét, felvázolja a címereslevelek formai típusait, időben behatárolja a MNM címereslevél-gyűjteményét, végül pontosan megadja, hogy milyen szempontok szerint írja le az egyes iratokat. Ezek a következők: címként feltünteti az adományos nevét, ezt követi a leltári szám, majd az adományozó neve, a kiadás helye és ideje, az adományos érdemei – ha ismertek –, az adomány tárgya, a mellékadományosok nevei (mai helyesírás szerint), az oklevél mérete és állapota. Feltünteti, hogy a Királyi könyvekbe bejegyezték-e, valamint, hogy van-e kihirdetési záradék az oklevélen, s annak mi a tartalma. A közlést a címer szöveges leírása és az adományosról és családjáról esetleg fellelhető adatok zárják. Az időrendben közreadott anyag egy címerkérő folyamodvány (1593), egy nemességigazolás (1938), valamint 25 címereslevél, mely utóbbiak két csoportra vannak bontva: 20 nemeslevél (18 eredeti, 2 másolat) és 5 rangemelő oklevél (3 eredeti, 2 másolat). A szakszerű leírásokat 12 színes illusztráció kíséri, amelyek a folyamodványt, a nemességigazolást és 10 címereslevél címerfestményét ábrázolják.

BAJÁK László: *A Magyar Nemzeti Múzeum címeres halotti emlékei*. (Bibliotheca humanitatis historica a Museo Nationali Hungarico digesta 19) Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2007.

A kötet bevezetőjében a szerző szakirodalmi áttekintést ad, majd összefoglalja a MNM halotti címereinek gyűjteménybe kerülésének és a gyűjteménynek magának a történetét. Ezt követi a címerek temetkezéssel kapcsolatos alkalmazásának történeti áttekintése három fejezetben, a középkortól a kora újkoron át a 19–20. századig bezárólag. Az egyes leírások az elhunyt nevével és életének kezdő és záró dátumaival kezdődnek, ezeket követik a műtárgy méretei, fizikai leírása és leltári száma, majd a felirat betűhű átírása feloldott rövidítésekkel, valamint ennek magyar fordítása, a címer szöveges leírása, végül az adott személyre vonatkozó életrajzi adatok rövid leírása. A feldolgozott, időrendben közzétett anyag: négy halotti zászló, három epitáfium és 45 halotti címer a 17–19. századból, mindegyikről van színes illusztráció is.

BAJÁK László: A Batthyányiak halotti címerei a Hadtörténeti Múzeumban. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 7 (2004) 99–121.

A közlés a Hadtörténeti Múzeumban található 24, a Batthyány családhoz kötődő halotti címet teszi közzé. Az sajnos nem derül ki belőle, hogy van-e a HtM-ben még címeres anyag vagy más halotti címer. A bevezetőben a szerző röviden összefoglalja a Batthyányiak történetét, rangemeléseit, címerváltozatait, valamint – főként németújvári – temetkezéseikre is kitér. A halotti címereket a család ágazatainak megfelelően csoportosítja, azokon belül pedig a halálozás időrendjében közli azokat. A feltüntetett adatok meggyeznek a 2. sz. tételnél leírtakkal. A publikációt két fekete-fehér illusztráció színesíti.

Avar Anton

E számunk szerzői

- BERNÁD RITA MAGDOLNA főlevéltáros (Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Alba Iulia)
HERMANN ISTVÁN igazgató (Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára)
KURECSKÓ MIHÁLY főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
HORVÁTH RICHÁRD tudományos munkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp.)
GYÖNGYÖSSY MÁRTON múzeumigazgató (Ferenczy Múzeum, Szentendre)
NEUMANN TIBOR tudományos munkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp.)
PÁLMÁNY BÉLA ny. igazgató (Magyar Országgyűlés Irattára és Levéltára, Bp.)
SZASZKÓ ELEK PhD-hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)
TÓTH FERENC tudományos főmunkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp.)
C. TÓTH NORBERT tudományos főmunkatárs (Magyar Tudományos Akadémia–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Medievisztikai Kutatócsoport)

HÍREK

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2013. II. félévi programja

2013. szeptember 26. 17 óra

Kapcsolatrendszerek szerepe a házassági stratégiákban

Előadó: dr. Örsi Julianna (ny. múzeumigazgató, Túrkeve, MHGT)

Az ülést vezeti: dr. Harmath Arisztid, elnök

2013. október 31. 17 óra

150 év a gyarmatáru kereskedelemben. A Hoffmann József cég és a család története

Előadó: Török Róbert (muzeológus, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum igazgatóhelyettese, MHGT)

Az ülést vezeti: dr. Kollega Tarsoly István, alelnök

2013. november 12. 17 óra

Tisztújító közgyűlés

2013. november 28. 17 óra

A Kolleisz család címereslevelei

Előadó: Avar Anton (segédlevéltáros, MNL Országos Levéltára, Budapest)

Az ülést vezeti: dr. Pandula Attila, főtítkár

2013. december 12. 17 óra

A cigányprímás és a hercegné: Rigó Jancsi és Clara Ward botrányos házassága

Előadó: Katona Csaba (történész, a MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Történettudományi Intézetének munkatársa, Budapest)

Az ülést vezeti: Kovács Eleonóra, főtítkárhelyettes

Az előadások helyszíne: Magyar Nemzeti Múzeum, Pollack-terem, Budapest, VIII. kerület, Múzeum krt. 14–16.

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 éves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelenetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokra kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In.’” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekről történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In.’” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámok rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötettszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban kép/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézirathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy 'például'.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címerlevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslí nem.